

**O`ZBEKISTAN RESPUBLIKASI XALIQ
BILIMLENDIRIW MINISTRILIGI**

**A`JINIYAZ ATINDAG`I NO`KIS MA`MLEKETLIK
PEDAGOGIKALIQ INSTITUTI**

**«MUZIKALIQ TA`LIM» KAFEDRASI
(III-kurs)**

5111100- “Muzika ta`limi” bag`darı ushın

**«Muzika oqıtw teoriyası, metodikası ha`m mektep
repertuari**

pa`ni boyınsha

LEKTSIYA KURSI

Du`zgen: Ulken oqıtwshı S.Kenjebaeva

MAZMUNI

1- leksiya.	Muzika oqıtıw teoriyası, metodikası ha`m mektep reperturi kursı.	2
2- leksiya.	Insanı ta`rbiyalawda muzikanın` tutqan ornı.	4
3- leksiya	Muzika ta`liminin` mazmunı, maqseti ha`m wazıypaları	4
4- leksiya	Ulıwma muzika ta`liminin` printsiplderi	4
5- leksiya	Ulıwma muzika ta`liminin` texnologiya ha`m usılları.	4
6- leksiya.	Muzika tın`law ha`m qabıllaw ma`deniyatın rawajlandırıw texnologiyası ha`m usılları	4
7- leksiya.	Vokal-xor atqarıwshılıg`ı ma`deniyatın qa`liplestiriw texnologiyası	4
8- leksiya	Muzikalıq ritmikalıq hızmetti qa`liplestiriw usılı.	4
9- leksiya.	Balalar saz a`sbaplarında birgelikte atqarıw hızmetin qa`liplestiriw.	4
10- leksiya	Muzika ko`rkem o`neri ha`m ma`deniyatı bilimlerin qa`liplestiriw.	4
	JAMI	38 saat

**Tema: 1 Muzika oqitw teoriyası , metodikası ha`m mektep
repertuari kursı**

Reje:

- 1.«Muzika ta`limi» , «Ta`rbiya metodikası», «Mektep» tu`siniklerinin` a`hmiyeti.
- 2.Metodika pa`ninin` basqa pa`nler menen o`z-ara baylanısı.
- 3.Muzika oqitw teoriyası ha`m metodikası pa`ninin` mazmunı ha`m maqseti.

A`debiyatlar:

1. M. Inomova «Pedagogika» ma'ruzalar matni T. 2000 y.
2. O. Fayziev. «O`quvchilarda musiqiy nafasat tarbiyasini shakllantirish yo`llari». T. 1992 y.
3. R. Qodirov «Boshlang`ich maktabda ko`p ovozda ko`ylash» o`quv qo`llanma T. 1998 y.
4. D. Omonullaev, H. Nurmatov va boshqalar «Umumiy ta'lim maktablarda DTS o`quv dasturi» T. 1999 y.

Bul pa`nde bolajaq muzika ma`deniyatı oqıtıwshıları iyelewi za`ru`r bolg`an bilim ha`m ko`nlikpelerin iyelewdir talapları belgilep berilgen. Bag`darlamada zamanago`y oqıtıwshıg`a qoyılatug`ın talaplar-bular muzikalıq shıg`armalardı oqıw ham atqarıw usılları, muzika ma`deniyatı sabaqlarında ha`m ta`rbiya islerin alıp barıwda atqarıwshılıq, do`retiwshilik ko`nlikpelerin qa`liplestiriw mektep repertuarının` mazmunın biliw ha`m ko`nlikpelerdi iyelew kerek. Muzika oqıtıw teoriyası , metodikası ha`m mektep repertuari pa`ninin` maqseti- bolajaq bakalavrdı muzika ma`deniyatı pa`ni oqıtıwshısı ha`m ka`sip o`ner kolledj hizmetine a`meliy tayarlawdan ibarat, usı hizmet tu`ri muzikalıq mektep repertuarın, metodika ha`m a`meliyat jumısların iyelew tiykarında a`melge asırıladı.

Ha`zirgi zamanda pa`n ha`m texnikanın` rawajlanıw da`wirinde oqıtıwshının` do`retiwshi bolıwın, pa`nnin` en` a`hmiyetili mashqalaların sheship beriwde erkin

pikir ju`rgiziwde o`z isinin` sheber ustası bolıwın talap etedi. “Muzıka oqıtıw teoriyası , metodikası ha`m mektep repertuari» pa`ni, pedagogika pa`ni sıpatında ta`jiriybede sınalg`an teoriyalıq bilimlerdi ulıwmalastırıp, a`meliyatta o`nimli na`tiyjeler bergen oqıtıw metodların ko`rsetip beredi. “Muzıka oqıtıw teoriyası , metodikası ha`m mektep repertuari” pa`ni oqıtıwshıdan qa`bilet, ha`m teren` bilimge iye bolıwdı talap etedi. “Muzıka oqıtıw teoriyası , metodikası ha`m mektep repertuari ” pa`ninin` maqseti, bolajaq muzıka oqıtıwshılarnın, muzıka oqıtıw metodikası pa`ninen alg`an teoriyalıq bilimlerin a`meliyatta sınap ko`riwden ibarat.

“Muzıka oqıtıw teoriyası , metodikası ha`m mektep repertuari ” pa`ninin` wazıypaları to`mendegilerden ibarat:

1. Talabalardıń teoriyalıq alg`an bilimlerin bekkemlew.
2. Talabalardı pedagogikalıq jumısqa tayarlaw.
3. Izleniwshilik ha`m o`z u`stinde islew sheberligin sin`diriw.
4. Ka`siplik hızmetine baylanıslı bolg`an bilimlerdi o`zlestirip jan`a pedagogikalıq texnologiyadan muzıka sabaqlarında paydalanıw.
5. Muzıka ma`deniyatı sabaqları hızmanın bo`lek-bo`lek u`yreniw (xor bolıp qosıq aytıw, muzıka tın`law, ko`pshilik bolıp qosıq aytıw, balalar saz a`sbaplarında oynaw ha`m ta`jiriybede sınap ko`riw.
6. Ko`rgizbeli qurallar ha`m tarqatpa materiallardı tayarlawg`a u`yretiw.
7. Muzıka sabaqlarının` rejesin du`ziwge u`yretiw (Kalendar tematikalıq reje, rejenin` islenbesi).
8. Sabaqtan ha`m mektepten tıs o`tkiziletug`ın massalıq ha`m do`gerek jumıslarının` talabalar menen a`meliyatta ta`jiriybeden o`tkiziw.
9. Muzıka ma`deniyatı sabaqların gu`zetip, analiz qılıwg`a u`yretiw.
10. O`zbek, qaraqalpaq milliy saz a`sbaplarınan paydalanıp sabaq o`tiwge u`yretiw.

“Muzıka oqıtıw teoriyası , metodikası ha`m mektep repertuari ” pa`ni muzıka ma`deniyatı sabaqlarının` sapasın asıradı, talabalardı ko`birek pikirlewge, yag`nıy metod ha`m usıllardı izlewge u`yretedi. Bolajaq oqıtıwshı o`z u`stinde tınımsız

islewı, Ma`mleketlik Ta`lim standartları da`stu`rinen sabaqlıq, qollanbalardan paydalanıwı tiyis. Sanın` menen birge «Mektep repertuari praktikumı » pa`ni talabalardı ulıwma ta`lim mekteplerinde , litsey kolledjlerde muzıka ma`deniyatı sabaqların alıp barıwg`a tayarlaydı. Bolajaq muzıka oqıtıwshısı sog`an umtılwı kerek, balalar muzıka sabag`ında u`yrenip alg`an nama ha`m qosıqlardı an`lı ra`wishte an`lap, ta`sirli etip atqara alatug`ın bolsın. Bul bolsa oqıtıwshının` muzıkalıq shıg`armanı qanday qılıp u`yretkenligine, shıg`armadag`ı ko`rkem obrazdı ta`sirli etip ashıp bere alg`anlıg`ına baylanıslı boladı. Talaba –oqıtıwshı , ha`r bir shıg`armanı ha`tteki en` an`sat shıg`armanın` mazmunın bilip alıp tekserip analizlep, qanday ko`rgizbeli qurallar menen ta`rip berilgenligin anıqlawı za`ru`r. Sonday-aq, qosıqtın` atqarıw texnikasın ha`m puxta u`yrenip , qanday jerlerde dem alıw kerek , irkilis, taza intonatsiya menen qosıqtın` qaysı jerlerinin` quramalılıg`ı, qaysı jerlerinin` an`sat ekenligin anıqlap qıyın jerlerin an`satlastırıp u`yretiw jolların tabıw kerek. Talabag`a oqıtıwshı ha`r qanday muzıkalıq shıg`armanı u`yretiwden aldın joqardag`ı a`mellerge itibar beriwı kerek. Talaba-oqıtıwshı oqıwshılarg`a muzıkalıq shıg`armanı basınan aqırına shekem, ya bolmasa u`zindi atqarıp beriwı tiyis. Muzıkalıq shıg`armanı atqarıp bergennen keyin oqıwshılar menen birge sa`wbet o`tkiziledi. biraq bul sa`wbet ko`p sozılmay talaba-oqıtıwshı sa`wbetti jolg`a salıp sa`wbetti basqarıp turıwı kerek. Bunda balalardıń sawal-juwaplarg`a qulaq salıp olardıń pikirın ulıwmalastırıp turıwı kerek. Sol ta`rizde muzıkalıq shıg`armada qollanılg`an ta`riplewshı belgiler menen balalardı ta`rbiyalaw quralı sıpatında paydalanıw mu`mkin. « Muzıka oqıtıw teoriyası , metodikası ha`m mektep repertuari » pa`ni bolajaq oqıtıwshını o`z u`stinde tınımsız islewge, berilgen tapsırmalardı o`z waqtında, do`retiwshilik islerin anıq orınlawg`a u`yretedi. Sonday-aq muzıka oqıtıwshısına MTS da`stu`rinen, sabaqlıq, qollanba, metodikalıq qollanbalardan paydalanıp muzıka ma`deniyatı sabaqların ha`m sabaqtan tis ta`rbiya jumısların rejelestiriwge ja`rdem beredi. Muzıka ma`deniyatı sabaqlarında jan`a pedagogikalıq texnologiyalardı qollanıp oqıwshılardı, mustaqıl pikir ju`ritip erkin so`ylewge u`yretedi. Bul bolsa bu`gingi ku`nde bolajaq oqıtıwshıdan is mazmunın ha`m usılların jan`alawdı talap

etedi. Pedagogika pa`ni o`zine ta`n oqıw pa`ni sıpatında bolajaq oqıtıwshılardı pedagogika ka`sibine tayarlawda pedagogikalıq joqarı oqıw orınlarında a`hmiyetli orın tutadı. Sonın` ushın pedagogika pa`ni bakalavr-oqıtıwshılardı ka`sipke tiyisli pedagogikalıq bilim , ko`nlikpe ha`m ta`jiriybeleri menen qurallandıradı. En` a`hmiyetlisi bolajaq oqıtıwshıg`a pedagogikalıq jumısında jan`a pedagogikalıq texnologiyalar tiykarında do`retiwshilik penen is ju`rgiziwdi u`yretedi. Sonday-aq bolajaq oqıtıwshının` pedagogikalıq ma`deniyatı, so`ylew ma`deniyatı siyaqlı hızmetti qa`liplestiriw menen birge jaslar ta`rbiyashısı siyaqlı is usılı ha`m metodları menen tanısıtırıladı ha`m zamanago`y ko`z-qarastı qa`liplestiriwge ko`meklesedi. Oqıtıwshılıq ka`sipti iyelew ushın a`lbette ka`sibiy qa`biletler menen birge fizikalıq ha`m ruwhıy jaqtan salamat bolıwı sha`rt. “Biz salamat a`wladtı ta`rbiyalap kamalg`a keltiriwimiz kerek-deydi jurtbasshımız I.A.Karimov – Salamat a`wlad degende tek fizikalıq jaqtan salamatlıqtı emes , ba`lki ruwhıy jaqtan salamat , a`dep-ikramlı insandı tu`sinemiz.

Bul haqqında o`zbek pedagogı Abdulla Avloniy “Tarbiya bizler ushın ya hayat-yo momot, yo najot–yo halokat, yo saodat-yo faolokat masalasidir” deb jazg`an edi. Ulıwma ta`lim mekteplerinde muzıka ma`deniyatı sabaqlarının` tiykarg`ı maqseti: qosıq aytıw, muzıka tın`law quralları tiykarında oqıtıwshılarda muzıkag`a bolg`an qızıg`ıwshılıqtı oyatıw arqalı muzıka ma`deniyattı quraydı. Muzıkanı ko`rkem-o`ner sıpatında an`lı ra`wishte qabıllaw odan ma`na`wiy azıq alıw Watang`a muxabbat, ta`biyatqa muxabbat, u`lkenlerge hu`rmet , kishilerge izzet , patriotizm ruwxında ta`rbiyalaw bolıp esaplanadı..

Qadag`alaw ushın sorawlar:

1. «Muzıka oqıtıw teoriyası , metodikası ha`m mektep repertuarı» pa`ni pedagogika pa`ni sıpatında qanday a`hmiyetke iye?
2. «Muzıka oqıtıw teoriyası , metodikası ha`m mektep repertuarı » pa`ninin` maqseti ha`m wazıypaları qanday?
3. «Muzıka oqıtıw teoriyası , metodikası ha`m mektep repertuarı » pa`ni qanday ta`rbiyalıq a`hmiyetke iye?
4. “Pedagogika” pa`ni bolajaq oqıtıwshını qa`liplestiriwde qanday orın tutadı?

5. Oqıtıwshılıq ka`sibin iyelew ushın insanda qanday qa`biletler bolıwı kerek?

6. Bul haqqında alımlarımız qanday pikirler bildirg

TEMA: Muzıka ta`liminin` maqseti , wazıypaları ha`m mazmunı

Joba:

1. Muzıka oqıtıw metodıkası pa`ninin` maqseti ha`m wazıypası
2. Muzıka oqıtıw metodları.
3. Muzıka oqıtıwdın` optimal metodları ha`m olardıń tu`rleri.
4. Muzıka sabag`ının` o`zgesheligi ha`m qurılısı.

Muzıka oqıtıw metodıkası, pedagogika pa`ni sıpatında ta`jiriybede sınalg`an islerdin` teoriyalıq bilimlerin ulıwmalastırıp, a`meliyatta sapalı na`tiyjeler bergen oqıtıw metodların usınıs etedi. Metodika tiykarınan pedagogika, psixologiya, estetika ha`m ko`rkem-o`ner tanıwın izertleniwshilik na`tiyjelerine tiykarlanadı.

Bul muzıka oqıtıwdın` nızam-qag`ıydaların ta`riplep beredi, keleshek jas a`wladtı ta`rbiyalawda qolanılatug`ın zamanago`y metodlardı belgileydi. Metodika, ta`lim-ta`rbiya protsessinde oqıtıwshının` oqıwshılar menen islesiw usıllarının`, mazmunın an`latadı. Muzıka oqıtıw metodıkası oqıwshıdan, talant, qa`biletleri ha`m sezimlerinden payda bolıwın talap etedi, yag`nıy ko`rkem o`ner pedagogıkası mashaqatlı ha`m ju`da` juwapkershilikli taraw.

Ha`zirgi ku`nde muzıka oqıtıw metodıkası birden g`ana kelip qa`liplesken pa`n emes, ba`lki bug`an shekem belgili pa`nnin` qa`liplesiwi do`retiwshilik ha`m qıyın jolların basıp o`tken.

Respublikamızda muzıka oqıtıw metodıkasının` qa`liplesiwinde jergilikli alımlar, metodistler, ta`jiriybeli oqıtıwshılardıń qatar izleniwshileri, oqıw qollanbalarınan` a`hmiyeti u`lken boladı. Ko`rkem pedagogikanın` metodika tarawındag`ı son`g`ı tabısları studentlerdi pedagogika xızmetine tayarlaw, olardıń metodik bilim ha`m sheberligi menen qurallandırw, muzıka oqıtıw metodıkasının` iyelewge ja`rdem beriwdi, tiykarğ`ı maqset qılıp qoyg`an. Bul maqsetke erisiw

ushın a`meliy shınıg`ıwlar barısında uzaq do`retiwshi miynet qılıw talap etiledi. Ma`lim,

mektepte oqıwshılardıń jas fiziologik o`zgeshelikleri ko`nikpe ha`m ta`jiriybelerine qarap, muzıka oqıtıw metodıkası qollanıladı. Bul jerde ta`lim usılı, oqıw materiallarınń (oqıw jobası, bag`darlama) ta`lim printsipleri, oqıw ta`rbiyalıq islerinin` ulıwma maqset ha`m wazıypaları en` za`ru`r a`hmiyetke iye. Demek, muzıka oqıtıw metodıkası oqıwshılardı muzıka ko`rkem-o`nerine u`yreniwdin` mazmunı, wazıypaları ha`m metodların u`yretiwshi ha`m oqıw protsessinde sho`lkemlestiriwshi forma ha`m jolların ja`riyalawshı pa`n. «Metodika» so`zi grekshe so`z bolıp, «izleniw jolı», «biliw usılı» degen mag`anarı an`latadı ha`m ta`lim-ta`rbiyasının` ayrıqsha bo`limi bolıp esaplanadı. Olardıń jıyındısı muzıka oqıtıw metodları deyiledi. Muzıkanın` oqıtıw metodları degende, mektep oqıwshılarının` bilim sheberligin ta`jiriybelerin iyelewde, olardıń do`retiwshilik qa`biletin rawajlandırıwda ha`m du`n`ya qarasın ken`eytiwde qollang`an is usılları tu`siniledi.

Muzıka oqıtıw metodıkası wazıypaların a`melge asırıwda muzıka oqıtıwdın` qatar jo`nelisin menshik(optimal) metodlar iyelep, muzıka sabag`ında qollaw za`ru`r a`hmiyeti payda etedi. Muzıka oqıtıw metodıkası wazıypaların a`melge asırıwda muzıka sabag`ın oqıtıwdın` (optimal) jeke metodlardan o`nimli paydalanıwg`a baylanıslı. Jetik alımlarımızdın` izleniwshiliklerinde mektep oqıwshılarının` o`ziltine ha`m og`an bolg`an professional studentler ha`m oqıwshılar mu`na`sibetin, menshik metodlardan paydalanıw protsessinde hal etiw lazımlılıg`ın ilimiy tiykarında ta`riplep berilgen. Menshik metod qaysı bir pa`nnin` a`meliy ha`m do`retiwshi islerinin` mazmunın ha`m temasının` ken` jarıtılıp beriw ha`m bekkemlewde, oqıtıwshı ha`m oqıwshı xızmetinde o`z-ara baylanıslılıg`ın ha`m oqıwshılardı biliw protsessinde izleniwge iytermelewshi metodlar oqıtıw xızmeti ha`m maqsetine qarap to`rtke bo`linedi.

1. Sabaqtı muzıkalı ulıwmalastırıw metodı.

2. O`tiletug`ın sabaqlarg`a aldınan «ju`rtip» baylanıstırıp o`tiw ha`m aldın`g`ı o`tilgenlerine qaytıw metodı.

3. Sabaq mazmunı emotsional` dramaturgiya metodu.

4. Sabaqtın` pedagogika jag`ınan baqlawı ha`m bilimlerinin` bahalanıw metodu.

1. Sabaqtı muzikalıq ulıwmalastırıw metodu, jetekshi metodlardan biri bolıp, oqıwshılardıń muzıka qabıllawı, logikalıq ko`rkem pikirlew qa`biletin rawajlandırıwǵa qaratıladı.

A) oqıtıwshı sabaqta hal qılınıwı lazım bolǵan konkret wazıypalardı ju`zege keltiredi`

B) oqıtıwshı ha`m oqıwshı birgelikte ma`seleni sheshedi`

V) oqıwshılar ta`repinen juwmaqlawshı juwmaq shıǵ`arıladı.

2. Aldıǵa «juwırıp o`tiw» yag`nıy ilgeri o`tilgen materiallardan paydalanıp, oqıwshılardı jan`a materialdı o`zlestiriwge tayarlıǵın sınap ko`riw ha`m bunnan aldın iyelegen bilimlerine su`yeniw ushın paydalanıladı.

3. Emotsional dramaturgiya metodu menen sabaqtın` logikalıq ma`niligine erisiledi. Bunda sherek teması tiykarında sabaq jobası ushın shıǵ`armalar tan`lanadı. Tan`lang`an temalar ha`m maqsetke muwapıq bolıp baslanıwı ha`m juwmaqlanıwına baylanıslı. Oqıtıwshı sabaqtı atqarıwshılıq sheberligi menen so`zi, ustalıǵı menen qızıqlı qılıp o`tiwi kerek. Is waqtında ol o`zi ha`m stsenariy avtor, rejisser, artist bolıwı kerek. Muzıka oqıtıwshısı mektepte muzıka sabag`ınan tısqarı kontsertler ko`rkem a`debiy kesheler, ushırasıwlar o`tkiziwin talap etiledi.

4. Sabaqtı pedagogik baqlawı ha`m bilimlerin bahalaw maqsetke qarap bir neshe tu`rlerge bo`linedi` Bu`gingi ku`nde muzikalıq ta`rbiyag`a barlıq adamlardı muzikalıq iskusstvog`a tartıp, sol arqalı ha`r ta`repleme garmonialıq rawajlanıwǵa qaratılǵan mu`mkinshilik du`ziw sıyaqlı talap qoyadı. Sonlıqtan ulıma bilim beretug`ın mekteplerdin` oqıw jobasına muzıka ma`deniyatı pa`ni kirgizilgen. Muzıka ma`deniyatı sabaqlarında balalardıń muzikalıq qabiletleri rawajlanıp, du`n`ya tanımı ken`eytiriledi. Muzikalıq sawat tiykarları muzikalıq talap ha`m talg`am qa`liplestiredi. Muzikalıq massalıq problemaların` sheshiliwi muzıka mug`allimlerin tayarlawdın` sapasınan g`a`rezli. Muzıka mug`allimi jaqsı muzıkant, pedagog, ta`rbiyashı bolıwı lazım. Tek joqarı qa`niygeli muzıka

mug`allimi g`ana balalardı muzıkag`a uyretiw ha`m muzıkalıq ta`rbiya sıyaqlı spetsifikalıq uazıypalardı atqara otırıp, balalardıń ruwxıy du`n`yasın, ideyaların ha`m talapların, go`zzallıqqa umtılıp o`mir su`riwin qa`liplestiredi. Muzıka mug`allimlerin tayarlawdın` ajıralmas bir bo`legi olarg`a psixologiya, tariyxıy teoriyalıq ha`m xor dirijerlig`ı pa`nleri boyınsha alg`an bilimlerin balalardı muzıkalıq ta`rbiyalaw protsessinde a`meliy qollanıwg`a u`yretiw bolıp tabıladı. Bul uazıypanı muzıkalıq ta`rbiya metodıkası pa`ni atqaradı.

Muzıkalıq ta`rbiya degenimiz - muzıkalıq o`nerdin` ta`siri arqalı balanın` jeke basın qa`liplestiriw, muzıkalıq intasın, uqıbın, estetikalıq ko`z-qarasın qa`liplestiriw degen so`z.

Bala muzıkanın` ha`r tu`rin o`zinin` qabıllaw o`zgesheligin, jasın esapqa alg`anda g`ana oydag`ıday o`zlestiredi.

Muzıkalıq rawajlanıw - balanın` muzıka isindegi aktivliliginin` na`tiyjesi. Ha`r balanın` ha`r ta`repleme o`zinlik o`zgesheliginin` ma`nisi bar.

Muzıka balag`a estetikalıq ta`rbiya beriwdin` birden-bir quralı. Estetikalıq ta`rbiya balalardıń go`zzallıqtı qabıllap, seziwi ha`m tu`siniwi, jaqsı menen jamandı ayırıp, ko`rkemlik iskerликтin` ha`r tu`rine qızıg`ıw, uqıplılıqların rawajlandırıwg`a bag`darlang`an.

Estetikalıq ta`rbiya qurallarının` biri - Muzıka.

Muzıka usı a`hmiyetli uazıypanı orınlaw ushın balada ulıwma muzıkalıq uqıplılıqtı rawajlandırıw kerek. Al ulıwma muzıkalıq uqıplılıqtın` tiykarg`ı belgileri qanday.

Muzıkalıq uqıplılıqtın` birinshi belgisi shıg`armanın` sıpatın (xarakterin) seziw. Muzıka balanın` sezimlerine tikkeley ta`sir ete otırıp, onın` a`dep ikramlılıg`ın qa`liplestiredi. Muzıkalıq ta`rbiya beriw menen rawajlandırıw isi durıs sho`lkemlestiriwdi ha`m oqıtıwdı talap etedi. Sol sebepli muzıkalıq ta`rbiyanın` uazıypaların atap o`temiz.

Muzıkalıq ta`rbiyanın` wazıypaları

1. Muzıkag`a degen su`yispenshilik, qızıg`ıwshılıqtı ta`rbiyalaw. Bul wazıypa balanın` esitken shıg`armalarınin` mazmunın teren`irek sezip, tu`siniwine

ja`rdemlesetug`ın muzikalıq qabıllawshılıg`ın, muzıkanı este saqlaw uqıbın rawajlandırıw jolı menen sheshiledi.

2. Balalardı ha`r qıylı muzikalıq shıg`armalar menen tanıstırıp, olardıń muzikalıq ta`sirlerin bayıtıw.

3. Balalardı muzıkanın` en` a`piwayı tu`sinikleri menen tanıstırıw, muzıka tın`law, qosıq aytıw uqıplılıg`ın rawajlandırıw.

4. Qosıq aytıwdın` a`piwayı tu`rine, qıymıl ha`reketine u`yretiw. Bul iste muzikalıq shıg`armalrdın` ta`biyiy ha`m ta`sirli atqarılıwın qadag`alaw.

Muzikalıq ta`rbiya protsessinde psixologiya ha`m pedagogika pa`nleri u`lken rol` atqaradı. Olar bu`gingi ku`nde mektep mu`g`allimlerinin` iskerligin oqıw ha`m ta`rbiya protsessinin` printsipleri menen formaların tu`sindirip beredi. Sabaq muzıka ta`rbiyasında jetekshi orın iyeleydi. Sebebi balalardı muzikalıq ta`rbiyalaw arqalı aqılıy rawajlandırıwda u`lken ta`sir ko`rsetedi. Sonın` ushın muzıka sabaqları en` birinshi ta`rbiya sabaqları delinedi. Pa`nnin` atı muzıka oqıtıw metodikası emes, ba`lkim muzıka ta`rbiyası metodikası dep atawg`a boladı. Jan`a da`stu`r mazmunında sabaq o`tiw ushın muzıka oqıtıwshısı o`zinin` muzikalıq ha`m a`meliy bilimlerin teren`lestiriw lazım. Bu`gingi ku`nde muzıka insannın` rawajlanıwında u`lken rol oynaydı. Onın` tuyg`ısına ha`m fiziologiyasına aktiv ta`sir ko`rsetedi. Ulıwma ta`lim mekteplerinin` tiykarg`ı wazıypalarınin` biri oqıwshılardı pikirlewge u`yretedi . Bul wazıypanı a`melge asırıwda muzıka sabag`ı u`lken a`hmiyetke iye. Bunda oqıtıwshı balalardı belgili bir muzıka shıg`arması menen tanıstırıp, onı mazmunlı, ko`rkem {janlı} qılıp aytıwıg`a, oqıwshılardıń dıqqat itibarın shıg`armag`a awdarıp, oylaw qa`biletin rawajlandıradı. Muzıka sabaqlarının` mazmunında tek g`ana o`zlestiriw emes, oqıwshılardıń yadında saqlaw qa`biletin rawajlandırıw, estetik ma`deniyatın ha`m ishki sezim tuyg`ıların qa`liplestiriw na`zerde tutıladı. Oqıtıwshının` sabaqqa tvorchestvolıq ta`repten jaqınlasıwı en` a`hmiyetli wazıypalardı o`z aldına maqset etip qoyadı.

- Bul muzıka ta`rbiyasında jan`a metodlardı izlew~

- o`mir menen ko`rkem o`ner arasındag`ı baylanısta muzıka ma`deniyatının mazmunın ha`m ma`nisin ta`riplew barısında anıq ha`disler menen mısallardan paydalanıw.

tınbay izlenip Bul waqıyalardı a`melge asırıwda oqıtıwshı jaqsı tayarlıqlar ko`rip, o`z u`stinde, yag`nıy bilim da`rejesin, ma`deniyatın ilimiy a`debiyatlar, jan`a da`stu`rler ko`rkem a`debiyatlar, teatr, muzeylerge barıw arqalı oylaw qa`biletin asırıw jolların qa`liplestirip barıwı za`ru`r.

Muzıka sabaqları o`tiletug`ın kabinetti did penen sulıw etip bezew u`lken rol atqaradı. Texnikalıq qurallar metodikalıq ko`rgizbeler, pionino, saz a`sbaplarınan paydalanıp, sabaqtın` plan-konspektlerin du`zip jan`a texnologıyanı qollap sabaqtı o`tiw kerek. Solay etip muzıka sabaqlarında barlıq xızmet tu`rleri sabaqtın` mazmunın, maqsetin ha`m temaların ashıp ju`z berip atırg`an waqıyalar menen baylanıstırıp barıw talap etiledi.

Muzıka sabag`ı basqa pa`nlerden o`zinin` ko`rkemliligi, qızıg`arlılıg`ı ha`m balalarg`a ko`birek tvorchestvolıq zawıq, emotsional tuyg`ılar ha`m obrazlı keshirmelerdi ko`rsetip beriw menen ajıralıp turadı.

Sol sebepli muzıka sabag`ı en` birinshi ta`rbiya sabag`ı dep esaplanadı.

1. Ol muzıkanın` teoriyası ha`m atqarıwshılıg`ı, vokal-xor shınıg`ıwları, muzıka sawatı, muzıka tın`law, balalar saz a`sbaplarında oynaw, ritmikalıq ha`reket elementlerin orınlawdan ibarat.

2. Muzıkanın` basqa ko`rkem o`ner tu`rlerinen o`zgesheligi o`zinin` muzıkalıq t`ili menen parq qıladı.

3. Muzıka balalarg`a aktiv emotsional ta`sir etedi. Muzıka sabag`ı o`zinin` aktiv psixologiyalıq ta`siri menen basqa pa`nlerden ajıralıp turadı.

Soday-aq muzıka sabag`ı basqa pa`nler menen tıg`ız baylanısadı.

Qosıq sabag`ının` basqa pa`nler menen baylanısı.

Muzıkanı su`ymeytug`ın, og`an qızıqqaytug`ın adam kemde-kem shıg`ar dep oylayman. Balanın` ha`r bir qıymılında ko`rkem o`nerge, sonın` ishinde qosıqqa, muzıkag`a beyimliligin ko`re alamız.

Mektepte tek qosıq sabag`ında emes, sonday aq muzikanı ha`r bir pa`n menen baylanıstırsa qıwshılardıń usı sabaqqa, ko`rkem o`nerge degen qızıg`ıwshılıg`ı artar edi.

Mısalı muzikanı a`debiyat, tariyx, dene tarbiyası, su`wret, miynet, biologiya, ta`biyat, matematika pa`nleri menen baylanıstırsa boladı.

Sezimlerge ta`sir etiw arkalı muzıka sabakta shıg`armalardı tın`law, kabıllaw ha`m tu`siniw arqalı emotsional atmosferanı kaliplestiredi.

Sonday aq muzıka menen a`debiyat egiz, sebebi olar birin-biri tolıqtırıp turadı. Mısalı: 8-klassta qaraqalpaq a`debiyatı sabag`ında balalar A`jiniyaz Qosıbay ulıńnıń o`miri ha`m tvorchestvosı menen tanısa. Balalarg`a A`jiniyaz shayırdı haqqında tu`sindirgende A`jiniyaz so`zinen jazılğ`an A.Sultanovtıń «Ayt sen A`jiniyazdıń qosıqlarınan», «Sa`wdigim» toplamın ko`rsetip ondag`ı shıg`armalardı balalardıń o`zleri menen birgelikte, ya bolmasa, A`jiniyaz so`zine jazılğ`an «Jaqsı» K.Abdullaev muzikası, «Sa`wdigim», «Kelip ket», «Qırmızı» A.Sultanov namasına jazılğ`an. Shıg`armalardı so`zler menen namasın birlikte tın`latsa balalarg`a sabaq ju`da` qızıqlı, mazmunlı o`ter edi.

Sonday-aq A`jiniyaz Qosıbay ulıńnıń iri shıg`armalarınń biri «Bozataw poeması». Bul poema Qaraqalpaq xalqınınń tariyxında o`shpes iz qaldırğ`an. 1858-1859- jıllardag`ı Qon`ırat ko`terilisi waqıyaları tiykarında jazılğ`an.

Qon`ırat qaraqalpaqlarınınń en` eski qalalarınń biri edi. Ol jerde qaraqalpaqlar menen birgelikte Arallı o`zbekler Xiywa xanlıg`ınınń siyasatınan nalıp, erkin Qon`ırat xanlıg`ınınń bel baylag`an. Bul erte da`wirden baslap o`z g`arezsizligin an`sag`an karakalpak xalqınınń en` baslı a`rmanlarınń biri edi. Ko`terilisshilerdin` en` baslı toparı A`miw menen Aqdar`ya arasındag`ı Bozataw degen jerge barıp qorg`an saladı. Bunnan xabar tapqan Xiywanınń xanı ol jerde 1600 xojalıqtı joq etip, ko`terilis baslawshılardı qırıp jiberip, hayal: bala-shag`alardıń ha`mmesin Irannınń qul bazarına barıp satıp jiberiwdi buyıradı, solay etip Bozatawdag`ı 1600 xojalıq qırılıp ketedi. Bul jarda XIX a`sirdegi karakalpak xalqınınń basına tu`sken en` awır apatshılıq edi. Bul haqqında «Bozataw» dep atalg`an xalıq arasında taralıp ketken namada bar.

Usı xalıq namasın sheberlik penen qayta islep «Bozataw simfoniyalıq poemasın» jazg`an kompozitor S.Palwanov dep bul poemanı tın`latsa boladı.

Sonın` menen birgelikte «A`jiniyaz» operasın alıp tın`latsada boladı. Bunday tahlitte o`tilgen ha`r bir sabaq balalardın` yadında, ju`reginde ma`n`gi saqlanıp qaladı dep oylayman. Sonday-aq muzıka, dene tabıyası sabag`ı menen baylanıstırsaq, bunda ha`r tu`rli balalar oyunların qosıg`ı menen aytıp u`yretip, deneni shınıqtırsa boladı. Mısalı: «Aq terekpe, ko`k terek» xalıq oyını. Bul oying`a kompozitor G`.Amaniyazov nama do`retken. Usı qosıqtı naması menen ayttırıp balalarg`a oyunın oynatsa boladı. Baslawısh klass oqıwshıları menen dene tarbiyası sabag`ında F.Nazarovtın` «Balalar marshı» shıg`armasın sap du`zip, adımlap ju`rgiziwde qollansa boladı. Sonday-aq revolyutsiyalıq, marsh shıg`armalardı mekteptegi baslang`ısh a`skeriy tayarlıqları sabag`ında da paydalansa boladı.

Sonın` menen birge muzıkanı su`wret, ta`biyat pa`ni menen baylanıstırar ekenbiz, biz peyzajlar arkalı ta`biyattın` sulıw ko`rinislerin balalarg`a ko`rsetip olarg`a P.I.Chaykovskiydin` «Vremena goda» fortepiyanolıq p`esasın ha`r ma`wsimde baylanıslı tın`latsaq boladı. Bunda biz balalarg`a tek o`zimizdin` jergilikli kompozitorlarımız emes, sonday-aq klassik kompozitorlarımızdın` shıg`armaları menen de tanıstırg`an bolamız. Biologiya, adam anatomiyası pa`nlerinde de muzıkanın` baylanısın ko`riwimizge boladı. Mısalı: biologiyadan gu`llerdin`, o`simliklerdin` jaqsı o`siwinde muzıkanın` tasiri og`ada ku`shli ekenin ko`rsek al adam anatomiyası pa`ninde hayal ha`mledar waqtında jaqsı muzıkalar tın`lap , waqtın xosh kewilli o`tkerse , bul ishtegi rawajlanıp atırg`an atırg`an balag`a jaqsı ta`sir etedi.Sonday-aq ananın` jureginin` sog`ıwı balag`a ritm keypin bildiredi . Abu-Nasr -Al Farabiydin` «Muzıka haqqında traktatı» degen miynetinde matematikanın` muzika menen tıg`ız baylanısta ekenin ko`riwge boladı. Bunda alım intervallardı,notalardı san ta`rtipleri menen bergen.

Demek, muzıka adam o`mirinin` barlıq paytlarında: qıyın qıstaw, shat hurrem, kewili tasıp, qartayg`anda da insan menen birge ju`redi eken. Sol sebepli

balalardı muzıka menen tayabiyalag`anda olardıń estetikalıq ko`z qarasların, go`zzal sezimlerin qaliplestiredi.

Qosıq pa`ni oqıtıwshının` tiykarǵı maqset ha`m wazıypaları.

Ha`r bir ka`siptin` o`zine ta`n o`zgesheligi bar. Sonday-aq muzıka oqıtıwshısının` da o`zinin` sırası bar. Muzıka mugallimi o`zin balalarg`a bag`ıshlap, olar menen birgelikte muzıknın` teren` sırların u`yreniwge balardıń ha`r ta`repleme rawajlanıwına u`lken ta`sirin tiygizedi.

Belgili pedagog O.A. Apraksina o`z miynetinde muzıka mugallimi haqqında bılay deydi: «Bul ju`da` mashakatlı ka`sip, muzıkant ha`m mug`allim tu`sinigi birge ju`redi. Muzıka mug`allimi oqıw-ta`rbiya isleri: olardıń ko`z qarasların estetikalıq tuyg`ıların, ideyaların qa`liplestiredi» -deydi.

Muzıka mug`allimi jaqsı-jetik muzıkant bolıwı sha`rt. Muzıka a`sbapların shertip, kosiqlardı aytıp, muzıkanı jaqsı esitip biliw uqıbına iye bolıwı tiyis. Mug`allim sabaqta qosıq namalardı gram zapisten, yamasa magnitafonnan tın`latqang`a qarag`anda oqıwshılarg`a o`zi atqarıp ko`rsetip berse balalarda jaqsı ta`sir qaldıradı. Ayrım ko`rsetip o`tetug`ın jerlerinde irkilip qaytadan shertip, ayttırıw imkaniyatı boladı.

Muzıka mug`allimi qosıq aytıp, muzıkalıq a`sbapta shertip bilgeni menen qalmay, ol muzıka a`debiyatınan, muzıka tariyxınan jaqsı bilimge iye bolıwı kerek. Sonday-aq, muzıka mug`allimi to`mendegi qabiletlerge iye bolıwı sha`rt.

1.Izertlewshilik (Muzıka shıǵ`armaların ha`m iskusstvasının` basqa da tu`rlerin analizlew) o`zinin` jumısına, ilimiy metodikalıq a`debiyatlarg`a baha berip biliw uqıbına iye bolıwı.

2.Joybarlaw (oqıw ta`rbiya islerin jobalastırıw, oqıwshılardıń a`dep-ikramlılıq estetikalıq ta`rbiyasına qaratılǵan jumislardı: muzıkalıq uqıbın ha`m qa`biletin rawajlandırıwdı jobalastıradı).

3.Konstruktivli (muzıka sabag`ının` ha`m klasstan tıs jumıslarının` qurılısın anıqlaw).

4.Komunikativli (oqıtıwshı ha`m oqıwshı arasındag`ı qarım-qatnastı ku`sheytiw, hu`rmet-izzet ha`m isenimdi arttırıw.)

5. Sho'lkemlestiriwshi (oqıw-ta'rbiya islerinin a'meliy tu'rde orınlanıwı) bulardıń ha'mmesi muzıkalıq ta'rbiya jumısın sheshiwde muzıka mug'allimlerinin aldına qoyılǵan talaplar bolıp esaplanadı. Muzıka mug'allimi shıǵarmalardı tan'lag'anda balalardıń jas o'zgesheliklerin, emotsionallıq ta'sirshen'ligin, esapqa aladı. Bunın ushın mug'allim, ilimiy izertelw jumıslarınan xabardar bolıwı kerek.

Sunday-aq muzıka mug'alliminin isinde sho'lkemlestiriw uqıbı aktiv rol oynaydı. Bul a'sirirese vokal-xor jumıslarında ko'zge taslanadı, ha'm ko'binese mug'alliminen aldın ala ko'p tayarlıqtı talap etedi.

Muzıka pa'ni - mekteptegi muzıkalıq ta'rbiyanın en a'hmiyetli, sho'lkemlestiriwshi forması. Muzıka do'geregi, fakul'tativ sabaqlarına qarag'anda muzıka sabag'ında balalar ha'mme birgelikte klass boyınsha birgelikte jumıs alıp baradı, yag'nıy kollektivli turde qosıq aytadı.

Sabaq o'z ishine ha'r qıylı muzıkalıq qa'bletti kirgizedi, qosıq aytıw, muzıkalıq qıymıl-ha'reketler, muzıkalıq a'spablardı shertip biliw ha'm tın'law. Qosıq u'yretiw ha'm nana tın'law ushın bir qansha waqt kerek boladı.

Bir sabaqta ha'mmesi menen tanısıp shıǵıw mu'mkin emes. Sol sebepli taza shıǵarma menen tanısıp, aldın'gı sabaqtag'ı qosıqtın dawamın u'yrenip, qaytalap bara beredi. Mısalı: 2 klasta A'. Sultanovtın «Su'yemen elimdi» qosıǵın u'yretip baslasa, al nama tın'lawg'a M.Burxonovtın «Aq altın val'sin» tanıtırsa boladı, sonın menen birge o'tken sabaqtag'ı Q.Abdullaevtın «Bag» qosıǵın qaytalap barsa boladı, yag'nıy balalar sabaqta bir shıǵarma menen sheklenip qalmay, bir neshe shıǵarma menen qatar tanısıp baradı ha'm olardı bir-biri menen salıstırıp analizlese boladı.

Muzıka mug'alliminen sabaqta qosıqtı atqarıp g'ana qoymastan, qosıqtın shıǵıw tariyxı, kompozitorı haqqında teren bilimge iye bolıwdı talap etedi. Ta'jiriybeli oqıtıwshılar o'zlerinin ayrıqsha sheberligi menen sabaqtı bir qa'lipte sho'lkemlestire aladı. Bul degen sabaqtın ha'r bir elementi bir-biri menen tıǵız baylanıladı. Ha'r qıylı metodlardı paydalanadı.

Zamanago`y sabaqtı a`sbap-u`skenellersiz o`tiw mu`mkin emes. En` birinshi muzıka kabinetı qosıq aytıwǵa qolaylı, estetikalıq ko`rkem-o`ner atmosferasına tuwrı keletug`ınday etip bezeliw kerek. Sonday-aq sabaqqa balalar muzıkalıq a`sbapları, texnikalıq ko`rgizbe qurallar plakatlardı kerek boladı. Bular sabaqtın` sapalı o`tiwine bir qansha ko`mek beredi.

Ha`zirgi ko`nde muzıka mug`allimine balalarg`a ha`r qıylı atqarıwdag`ı shıǵarmalardı (orkestr, xor, ansambl`) tınlatıw ushın plastinkalar kerek boladı. Fonoxrestomatiyadan u`yretiletug`ın qosıqtı qızıqlı, mazmunlı etip akkomponimenti menen tınlap son`ınan u`yretilse balalarda qosıqtın` atqarıw sheberligine itibar berip jaqsıraq etip atqarar edi.

Qadag`alaw sorawları

1. Muzıka sabag`ının` maqset ha`m wazıypaları nelerden ibarat.
2. Muzıka sabag`ı qanday o`zgesheliklerge iye ha`m qanday pa`nler menen baylanıslı
3. Zaman talabına tiykarlanıp muzıka sabag`ı qanday bolıwı kerek.
4. Muzıka sabag`ının` qurılısı qanday qızmet tu`rinen ibarat.
1. Muzıka sabag`ının` maqset ha`m wazıypaları nelerden ibarat.
2. Muzıka sabag`ı qanday o`zgesheliklerge iye ha`m qanday pa`nler menen baylanıslı
3. Zaman talabına tiykarlanıp muzıka sabag`ı qanday bolıwı kerek.
4. Muzıka sabag`ının` qurılısı qanday qızmet tu`rinen ibarat.

Tema: Ulıwma muzıka ta`liminin` printsipleri

Joba:

1. Pedagogika pa`ni tiykarında muzıka ta`limin oqıtıw usılları.
2. Muzıkanı oqıtıwdın` didaktikalıq tiykarları.
3. Sistemalıq, ilimiylik, dawametiwsheilik printsipleri.
4. An`lılıq ha`m aktivlik printsipleri.
5. Muzıka sabaqlarında ko`rgizbeli printsiipi.
6. Oqıw materialların` balalar bilim ta`jiriybelerine maslıǵı ha`m bularda bekkemlew printsiipi.

Muzıka ma`deniyatı sabaqları pedagogikanın` didaktik teoriyası ha`m printsipler tiykarında du`ziledi. Usı printsipler oqıtıwshı ha`m oqıwshı ta`repi menen bejeriletug`ın ba`rshe ta`lim tiykarları sabaq mazmunı, metodları ha`m sabaqtın` du`zilisindegi tiykarǵı talaplar ha`m onın` bag`darın (jo`nelislerin) belgilep beredi.

Muzıka ma`deniyatı sabaqlarının` didaktik printsipleri bes tu`rden ibarat:

1. Muzika ta'limi ha'm ta'rbiyasida sistemaliq, ilimiylik ha'm dawam etiwshilik printsiipi.
2. Sabaqta oqiwshılardıń an'lılıq ha'm aktivlik printsiipi.
3. Muzika ma'deniyatı sabaqlarında ko'rgizbelilik pintsipi.
4. Oqıw materiallarınıń balalar bilim ha'm ta'jiriybelerine maslıg'ı printsiipi.
5. Muzika sabaqlarında bilim ha'm ta'jiriybelerdin' bekkemlew printsiipi.

Usı printsipler tiykarınan, oqıw materialların qollaw, muzika sabag'ı mazmunın ha'm jobasın du'ziw protsessinde qollanıladi.

Joqarıda, atap o'tilgen ulıwma didaktik printsipler bir-biri menen baylanıslı bolıp, muzika sabag'ı ma'mleketlik ta'lim standartına muwapıq, milliy qa'siyetlerin esapqa alg'an halda, u'zliksizligin ha'm bir-biri menen baylanıslılıg'ın tiykar qılıp muzika xızmetlerin izshin'ligin izbe-izligin ta'miyinleydi.

1. Muzika ta'limi ha'm ta'rbiyasida sistemalıq, ilimiylik ha'm dawam etiwshilik printsiipi ha'r biri sabaqta o'zinin' du'ziliwi ha'm mazmunı menen ilimiy tiykarda payda bolıw lazım. Muzika haqqındag'ı bilimler shen'beri, muzika ta'limi ha'm ta'rbiyasının' tiykarg'ı za'ru'rılgidir. Onda insan jaratqan muzıkag'a tiyisli qag'ıydalar, juwmaqlar, ulıwmalasqan muzikalıq ta'jiriybeler o'z ko'rinsin tapqan. Olardı o'zlestiriw muzika a'meliy jolında bilim ha'm ko'nlikpeler payda qılıw demekdur. Sabaq protsessinde oqıw materialların balalardıń bilim ta'jiriybesine maslıg'ı, balalar hawazının' rawajlanıwı nızamların esapqa alıw nota qag'ıydaların tuwrı u'yreniw, shıg'armalardı balalardıń pikiri qabiletime mas ra'wishte analizlew. Sabaqtın' ilimiylik printsiplerinen quraladı. Ilimiyshiliktin' sistemasız a'melge asırıw qıyın. Sabaqtın' ba'rshe oqıw xızmetleri ha'mde keyingi sabaqlarının' o'z-ara logikalıq baylanısıwı sistemalıq tiykarında quraladı. Aytıw ha'm ta'jiriybe da'rejesine ko'terip, a'piwayıdan quramalıg'a, na'ma'limnen ma'limge qarap o'zlestirip barıw printsipleri ta'rtipke mas bolıp, sistemalıq demekdur. Sabaqtın' ha'r bir xızmeti o'z na'wbetinde, ha'r bir sabaqtın' logikalıq dawamı bolıp, pedagogik maqsetlerdi barg'an sayın a'melge asırılıwı dawam etiwshilik printsiipi demekdur.

2. Muzika sabag'ında ko'rgizbeli printsiipi.

Muzıka ta`rbiyasında muzıkanın` o`z-o`zine ko`rgizbeli qural. Sebebi, ol qolı menen emes, ba`lki qulaq penen qabil etiledi. Muzıka tın`lawda ha`m shıg`armanı tallawda ha`m seslerdi ko`rsetpe sıpatında shertip ko`rsetiledi. Oqıtıwshının` o`zi, so`ylewi atqarıwı ha`m tiykarg`ı ko`rgizbe bolıp xızmet qıladı. Bunnan tısqarı, texnik ko`rgizbeli kartochkalar, grafik jazıwlar, su`wretler, nota jazıwları ha`m muzıka sabag`ında ko`rgizbe sıpatında za`ru`r rol` oynaydı.

3. Oqıw materiallarının` balalar bilim ha`m ta`jiriybelerine mas printsipleri.

Usı printsiپی, bag`darlamadan tan`lap aling`an oqıw materialları ha`m belgili metodik materiallar tiykarında sabaq mazmunın du`ziw protsessinde qollanıladı. Bunda ha`r bir klasstın` ulıwma bilimi ha`m ta`jiriybe da`rejesi esapqa alınıwı sha`rt. Bag`darlama tiykarında ha`r bir klasstın` ulıwma bilimi ha`m ta`jiriybe da`rejesi esapqa alınıwı sha`rt.

Bag`darlama tiykarında ha`r bir klasstın` ulıwma bilimi ha`m ta`jiriybeleri esapqa aling`an halda, muzıka tın`law ushın shıg`armalar, muzıka sawatındag`ı oqıw materialları, sabaq xızmetlerine qarap du`ziledi.

4. Muzıka sabag`ında bilim ta`jiriybelerinin` bekkemliligi. Bul printsipti a`melge asırıwdın` en` tiykarg`ı sha`rtli, joqarıda bayan etilgen to`rt printsiپke a`mel qılıwdan ibarat. Birinshiden bilim ha`m ta`jiriybelerinin` teren`liligi, bekkemliligin ta`miyinlew lazım, yag`nıy usı shıg`armanı ha`m onı atqarıw usılların, ma`deniy turmısımız ushın za`ru`r ekenligi haqqında balalarda isenim payda etiw lazım.

Ekinshiden shıg`armanı tın`lawda to`mendegilerge a`mel qılıw kerek.

A) shıg`armanın` balalardı ko`rkem ha`m a`depli ta`rbiyası ushın maslıg`ı.

B) Muzıka ta`liminin` o`zgeshelikleri.

V) Klasstag`ı ba`rshe balalardı usı shıg`armag`a qızıqtıra alıw ha`m tolıq o`zlestiriwge erisiw.

Ushinshiden sabaqta alınatug`ın bilimler ha`m ta`jiriybelerin a`meliyatta ta`kirarlaw ha`m bekkemlew. Ma`selen` qosıqlardı buwınlarg`a bo`lip u`yretiw ha`m keyingi sabaqlarda bekkemlep ta`kirarlaw.

To`rtinshiden muzika sabag`ında ha`r bir jan`a bilim elementi sabaq xizmetinde toliq o`zlestiriledi ha`m keyingi sabaqlarda ken` qollanilip paydalanatug`ın bilimge aylandırıladi.

Juwmaq qilip aytqanda, pedagogikanin` uliwma didaktik printsipleri, muzika ma`deniyati sabaqlarında za`ru`r a`hmiyetke iye bolip, muzikanı turmis penen baylanistirg`anda u`lken a`hmiyetke iye.

Baqlaw sorawları`

1. Pedagogikanin` didaktikalıq printsiplerinin` a`hmiyeti neden ibarat?
2. Uliwma didaktikalıq printsiplerinin` qanday tu`rleri bar ha`m olardin` muzika sabag`ında qollanılıwı?
3. Muzika sabaqlarında sistemalılıq, ilimiylik, dawam etiwshilik printsiplerinen qalay paydalanıladi?
4. Ko`rgizbelilik, an`lılıq ha`m aktivlik printsiplerinen muzika sabag`ında qalay paydalanıw mu`mkin?
5. Oqıw materiallarınin` balalar bilim ha`m ko`nlikpelerine maslıg`ı printsipi degende neni tu`sinesiz?
6. Muzika sabaqlarında bilim ha`m ko`nlikpelerin bekkemlew printsipi qalay qollanıladi?

Tayanış tu`sinikleri:

1. lapızlıqı bir neshe seslerdin` bir jolg`a salıp ayılıwı.
2. Sazende-muzıkashı, sazende saz a`sbaplarında atqarıwshı.

A`debiyatlar`

1. Majidov.J, Rajabov.R. «Mektepte muzika ta`lim sapalıg`ın asırıwdın` didaktik tiykarları» T. 1990 j.
2. Yuldashev.S. «Wzbekistonda musiqa tarbiyasi va ta`limining rivojlanishi» T. 1985 yil.
3. Omanullaev.D. «Umumiy ta`lim maktablarida musiqa dasturlari» T. 1992 yil.

TEMA Muzikanı oqıtıw metodları .

Joba

1. Muzikanı oqıtıw metodlarınin` didaktikalıq tiykarları.
2. Muzikalıq ta`lim ha`m ta`rbiyanın` tiykarg`ı metodları ha`m texnologiyaları.
3. Muzika ma`deniyati sabaqlarında ha`r bir metodtı a`melge asırıw jolları.
4. Ta`lim-ta`rbiya beriw waqtında muzikanın` ta`limiy, rawajlandırıwshı ha`m ta`rbiyalıq imkaniyatların a`melge asırıw, muzika ta`limi ha`m ta`rbiyası wazıypaların a`melge asırıwda metodlardan o`nimli paydalanıw.

Xa`zirgi du`n`ya pedagogikasinda xa`r qiyli pedagogikaliq texnologiyalar qollanilmaqta.Ma`selen kognitivlik pedagogikaliq texnologiya oqiwhshini bilim ta`jiriybe menen qurallandiriw,olardin` keleshektegi xizmetinde qollaniwg`a maqset etip qoyadi.

Evristikaliq ped.texnologiya sabaq o`tkende oqiwhshilardin` sabaqqa belsendiligini,qizig`iwshilig`in arttiriw. Oqiwhshilardin` sabaqta o`tilgen qosiq yamasa muzika xaqqinda soraw-juwaplar o`tkeriw , pikirlesiw , sa`wbet formasinda alip bariw.

Kreativlik do`retiwshilik ped. texnologiya- bul oqiwhshilardin` oylaw qa`biletin,qizig`iwshilig`in xa`m uqiqlilig`in arttiriwg`a itibar bariw degen so`z.Bunda o`tiletug`in materialdi analiz-sintez salistirmali usilinda tusindirip bariw.

Muzika oqitiw metodikasi, pedagogika pa`ni sipatinda ta`jiriybede sinalg`an islerdi teoriyalıq bilimlerin uliwmalastirip, a`meliyatta sapali na`tiyjeler bergen oqitiw metodların usinis etedi. Metodika tiykarinan pedagogika, psixologiya, estetika ha`m ko`rkem-o`ner taniwin izertleniwshilik na`tiyjelerine tiykarlanadi.

Bul - muzikani oqitiwdin` nizam-qag`iydaların ta`riplep beredi, keleshek jas a`wladti ta`rbiyalawda qollanilatug`in zamanago`y metodlardi belgileydi. Metodika, ta`lim-ta`rbiya protsessinde oqitiwshinin` oqiwhshilar menen islesiw usıllarının`, mazmunin an`latadi. Muzika oqitiw metodikasi oqiwhshidan, talant, qa`biletleri ha`m sezimlerinin` payda bolıwin talap etedi, yag`niy ko`rkem o`ner pedagogikasi mashaqatli ha`m ju`da` juwapkershilikli taraw.

Ha`zirgi ku`nde muzika oqitiw metodikasi birden kelip qa`liplesken pa`n emes, ba`lki bug`an shekem belgili pa`nnin` qa`liplesiwı do`retiwshilik ha`m qiyin jollarin basip o`tken.

Ma`lim bolg`anınday, bul jerde ta`lim usili, oqiwh materiallarının` (oqiwh jobasi, bag`darlama) ta`lim printsipleri, oqiwh ta`rbiyalıq islerinin` mektepte oqiwhshilardin` jas fiziologik o`zgeshelikleri ko`nikpe ha`m ta`jiriybelerine qarap, muzika oqitiw metodikasi qollaniladi. Demek, muzika oqitiw metodikasi oqiwhshilardi muzika ko`rkem - o`nerine u`yretiwdin` mazmunı, waziypalari ha`m

metodlarin u`yretiwshi, oqiw protsessinde sho`lkemlestiriwshi forma ha`m jollarin ja`riyalawshi pa`n.

Muzikani oqitiw metodlari degende, mektep oqiwshilarinin` bilim sheberligin, ta`jiriybelerin iyelewde, olardin` do`retiwshilik qa`biletin rawajlandiriwda ha`m du`n`ya qarasin ken`eytiwde qollang`an is usillari tu`siniledi.

Muzikani oqitiwdin` metodikasi waziypalarin a`melge asiriwda muzika oqitiwdin` bir qatar jo`nelisin jeke (optimal) metodlar iyelep, muzika sabag`inda qollaw za`ru`r a`hmiyetti payda etedi. Muzika oqitiw metodikasi waziypalarin a`melge asiriwda muzika sabag`in oqitiwdin` (optimal) jeke metodlardan o`nimli paydalaniwg`a baylanisli.

Jeke metod qaysi bir pa`nnin` a`meliy ha`m do`retiwshi islerinin` mazmunin ha`m temasinin` ken` jaritilip beriwin bekkemlewde, oqitiwshi menen oqiwshi xizmetinde o`z-ara baylanislilig`in ha`m oqiwshilardi biliw protsessinde izleniwge iytermelewshi metodlar oqitiw xizmeti ha`m maqsetine qarap to`rtke bo`linedi.

1. Sabaqti muzikali uliwmalastiriw metodi.

2. O`tilewug`in sabaqlarg`a aldinan «ju`rtip» baylanistirip o`tiw ha`m aldinq`i o`tilgenlerine qaytiw metodi.

3. Sabaq mazmuni emotsional- dramaturgiya metodi.

4. Sabaqti pedagogika jag`inan baqlawi ha`m bilimlerinin` bahalaniw metodi.

1. Sabaqti muzikaliq uliwmalastiriw metodi- jetekshi metodlardin` biri bolip, oqiwshilardin` muzika qabillawi, logikaliq ko`rkem pikirlew qa`biletin rawajlandiriwg`a qaratiladi.

A) oqitiwshi sabaqta hal qiliniwi lazim bolg`an belgili bir waziypalardi ju`zege keltiredi:

B) oqitiwshi ha`m oqiwshi birgelikte ma`seleni sheshedi:

V) oqiwshilar ta`repinen juwmaqlawshi juwmaq shig`ariladi.

3. Aldig`a «juwirip o`tiw» yag`niy ilgiri o`tilgen materiallardan paydalanip, oqiwsnilardin` jan`a materialdi o`zlestiriwge tayarlig`in sinap ko`riw ha`m bunnan aldin iyelegen bilimlerine su`yeniw ushin paydalaniladi.

3. Emotsional-dramaturgiya metodi menen sabaqtin` logikaliq ma`niligine erisiledi. Bunda sherek temasi tiykarinda sabaq jobasi ushin shig`armalar tan`lanadi. Tan`lang`an temalar maqsetke muwapiq baslaniwi ha`m juwmaqlaniwina baylanisli boladi. Oqitiwshi sabaqti atqariwshiliq sheberligi , so`zi, ustalig`i menen qiziqli qilip o`tiwi kerek. Sabaqta ol o`zi ha`m stsenariy avtor, rejisser, artist boliwi kerek. Muzika oqitiwshisidan mektepte sabag`inan tisqari kontsertler ,ko`rkem-a`debiy kesheler, ushirasiwlar o`tkiziwi talap etiledi.

4. Sabaqtin` pedagogik baqlawi ha`m bilimlerin bahalaw maqsetke qarap bir neshe tu`rlerge bo`linedi:

a) oqiwsnilardin` biliw xizmetin sho`lkemlestiriw, jedellestiriw ha`m oni a`melge asiriwshi tu`ri.

b) Bilim xizmetin xoshemetlew ha`m basqada talaplardi aldina qoyiw.

v) oqiwsnil, biliw xizmeti sapalig`in basqariw, asiriw ha`m baqlap bariw.

Oqitiwshi baxalawda itibarli bolip, oqiwsnilin` kewil xoshin tu`sip ketpeytug`inday etip baxalawi kerek, sonda g`ana oqiwsnilin` sabaqqa, qosiq aytiwg`a, muzikag`a degen qizig`iwshilig`i so`nbeydi.

Soday-aq muzika oqitiwdin` jeke metodlaridan basqada tu`rleri bar. Olardi punktlerge bo`lemiz.

1. MUZIKANI OQITIWDIN` AWIZ - EKI METODLARI

- ` Muzika sabaginda oqiwsnilin` so`z sheberligine ayiriqsha talap qoyiladi. Oqitiwshinin` o`zi shig`arma haqqinda kiris so`zi menen oqiwsnilardi a`jayip ha`m siyqirli muzika a`lemine alip kiredi, qiziqli gu`rrin` yamasa sa`wbet joli menen balalardin` diqqatin tartadi ha`m muzikani ko`rkem qabillawina erisedi.

Bul metod 1-klass oqiwsnilariga ko`birek qollaniladi.

Gu`rrin`- bul oqitiwshinin` muzika shig`armasi haqqindag`i janli, emotsional ha`m jarqin bayani bolip, qisqa obrazli, janli qiziqli muzika shig`armalarinin` ko`rkemlilik ta`repi qabil etiwge u`yretedi.

SA`WBET- bul oqitiwshinin` oqiwshilar menen bolg`an o`z-ara dialog formasindag`i xizmetten ibarat bolip, oqiwshilardin` erkin pikirlewin ken`eytiredi, biliw qa`biletin aktivlestiredi ha`m de du`n`ya qarasin ken`eytiredi.

Tu`sindiriw- ilimiy sipatlaw metodi sipatinda muzika sabag`inda qollaniladi. Bul tiykarinan muzika pa`ninin` a`meliy sabaqlarinda ko`p qollaniladi .

2. Ko`rgizbeli oqitiw metodlari - bul muzika ha`reketleniwshi saz, ol garmoniya seslerinen ibarat bolg`an ko`rkem o`ner, oni tek esitiw arqali tin`lap qabil etiw mu`mkin. Ko`rgizbeli oqitiwda nota jolina nota jaziw, plakatlar siziw, qosiqlardin` so`zleri dirijerliqta baylanisiwi, oyin ha`reketleri, balalar saz a`sbaplari, muzikani janli, aniq atqariw, texnikaliq ja`rdemlerinen paydalaniladi. Demek muzikanin` janli jan`lawi sabaqta tiykarg`i ko`rgizbe bolip xizmet qiladi.

Olardin` sanaliwin o`lshemlerde, shinig`iwlar arqali u`yretemiz, sebebi balalar- pu`tin, yarim, sherek notalardin` sozimliliqlarinin` atlarin eslep qaliwi qiyin bolg`anliqtan, bul so`zlerdi sha`rtli tu`rde «uzin» yamasa «qisqa»-dep tu`sindiriwimiz lazim.

1-klasstin` birinshi yarim jillig`inda balalar oqitiwshig`a erip qosiq aytqan bolsa, 2-yarim jilliqta balalardi 1oktavanin` «do» sestine shekemgi araliqtag`i qosiqlardi notag`a salip aytiwdi u`yretemiz.

Sonda g`ana 1-klass balalari jildin` aqirina shekem shirayli qosiqlardi nota arqali aytip, o`z qa`biletlerin rawajlandirip muzikadan ra`n`-ba`ren` ta`sirler aladi. Demek, keleshekte muzika oqitiwshisinin` balalarg`a a`hmiyeti, barliq da`lili, usi 1-klassta u`yrenge shig`armalardan baslanadi.

Sesti jazatug`in belgini nota dep aytamiz. Biyikligi aniq bolg`an sesler muzikaliq ses boladi. Sesler - uzin, qisqa bolip keledi. Sonday-aq notalar, pu`tin

nota, yarimliq nota, shereklik nota, segizlik nota, on altiliq notalar bolip bo`linedi.

Misali:



Oqiwshilar notalardin` bo`liniwin, nota joli menen skripka giltinin` jaziliw usillarin o`zlestirgennen keyin, olarg`a notalardin` jaziliw usillarin u`yretemiz ha`m notalardin` atlari menen tanistiramiz.

Oqiw ushin ha`riplerdi u`yreniw kerek bolsa, qosiq aytiw ushin notalardi biliw kerek. So`zler ha`rip penen jazilsa, nama nota menen jaziladi. Muzikada jeti ses bar, olardin` atlari minalar: do, re, mi, fa, sol, lya, si. Sesler basqishqa usap joqarilag`an sayin birewinen birewi pa`s aytadi. Joqaridag`i ati atalg`an jan`a ped.texnologiyadan ,metodlardan duris paydalana bilsek oqiwshi jaslarimizdi muzikadan bilimli ,sawatli,talantli etip ta`rbiyalawg`a erisken bolamiz.

Qadag`alaw sorawlari:

1. Muzika oqitiwdin` qanday metodlarin bilesiz.
2. Optimal metod degende neni tu`sinesiz.
3. Muzika oqitiw metodlarinin` tu`rleri ha`m olardin` waziypalari.

Tema. Muzika tın`law ha`m qabıllaw ma`deniyatın qa`liplestiriw texnologiyası

Joba.

1. Muzika tın`law-sabaqtın` jetekshi hızmets tu`ri
2. Oqıwshılarda muzika tın`lawdı rawajlandırıw o`zgeshelikleri .
3. Oqıwshılarda muzika tın`law ko`nlikpelerin qa`liplestiriw metodları
4. Sabaqta muzika shıg`armaların u`yretiw basqışları

Wlıwma ta`lim mekteplerinde muzika sabag`ının` tiykarg`ı wazıypaların` biri- oqıwshılarda muzikanı tın`law ko`nlikpelerin rawajlandırıw,og`an emotsional mu`na`siybetti qa`liplestiriwge erisiw bolıp tabıladı. Bul etap sabaqtag`ı barlıq hızmets tu`ri tiykarında a`melge asırıladı. Mısalı qosıq u`yretiw ushın onı da`slep tın`law shıg`armanın` taza aytılwına, muzikanın` rawajlanıwına qulaq salıw, muzika saz a`sbapları menen qosılap aytıw, oyın ha`reketlerin islep onın` o`zgeriwshen`ligin seze biliw shıg`armag`a o`z mu`na`sibetlerin bildire alıwı lazım. Sonın` menen bir qatarda muzika tın`law sabaqtag`ı hızmets tu`rinin` g`a`rezsiz bir bo`limi bolıp esaplanadı. Metodikalıq a`debiyatlarda muzika tınlaw ha`m qabıllaw dep ju`ritiledi. Bunda oqıwshılar o`zlerinin` atqarıwınan anag`urlım qıyın bolg`an shıg`armalar menen tanısağı. Bunday shıg`armalardı tın`law tek qana muzika menen tanıswdan ibarat bolmawı tiyis. Muzikanı qabıllaw – muzikanın` mazmunın(muzikalıq obrazdı) esite biliw, ko`z aldılarına keltiriw arqalı o`zlestiriledi. Oqıwshılarda muzika tın`lawdı rawajlandırıw-olardı muzikanı insannın` kewil keshirmelerin, oy-pikirlerin, du`n`yag`a ko`z qarasların obrazlar arqalı qabıllawg`a qaratıwı tiyis. Bunın` ushın olarda muzikag`a bolg`an ta`sirshen`lik, qızıg`ıwshılaqtı arttırıw, muzikalıq tvorchestvolıq qa`biletlerin , talg`amda(did) ti rawajlandırıw talap etiledi. Bul bilim ha`m ko`nlikpelerdin` qa`liplesiwi balanın` wzaq waqıt an`ının` rawajlanıw da`wirin talap etedi. Qunlı shıg`armalar balalardın` muzikalıq talg`amın ta`rbiyalawdın` tiykarı bolıp hızmets atqaradı. Muzika tın`law qıyın psixologiyalıq da`wir bolıp, onın` tiykarında real ko`rinislerdi, obrazlardı muzikalıq sesler arqalı esite alıwı onın` ta`sirleniw

qa`biletine jatadı.Muzıkalıq shıg`armalar du`n`yasına kirip barıw,muzıkanın` keypiyatın seziniw,mazmunı tu`sinip jetiw tın`lawshının` o`zine ta`n hızman arqalı a`melge asırıladı.

Muzıka insang`a o`zinin` quralları arqalı –dawıs,lad ,metroritm,temp,dinamika,registr,faktura,forma ,faktura ,ko`pdawıslıq sıyyaqlı boyawlarda ta`sir etedi.Bul ta`riplewshi quralları shıg`armanın` keypiyatın,go`zzallıg`ın,mazmunın tın`lawshıg`a ta`sirli etip jetkerip beredi.Biraq muzıkanı tu`siniw onı qabıllaw, muzıka neni ta`riplep atırğ`anın seziw ,muzıka menen baylanısta bolıw ko`rkem ha`m muzıkalıq ta`jiriybeni talap etedi.Sonın` ushın da muzıkaizertlewshileri: muzıka tın`law miydın`,aqıldın` ku`shli hızman tu`ri ha`m o`zine ta`n tvorchestvo esaplaydı.Muzıkanı qabıllaw ma`seleleri tiykarınan muzıka quralları bolıp ol muzıka izertlewshileri,psixologlar ha`m pedagoglardın` ilimiy izleniw jumıslarında o`z ko`rinishin tabadı.

Oqıwshılarda muzıka tın`lawdı rawajlandırıw o`zgeshelikleri.

Muzıka insang`a ta`sir etiwshi ku`sh bolıp onı quwandıradı,zawıqq bo`leydi o`zine qızıg`ıwshılıq oyatadı.

Insan tuyg`ılarının` barlıq ko`rinishleri- quwanış ha`m qayg`ı,baxıt ha`m da`rt muzıkada o`z ko`rinishin tabıwın ha`m balalardın` esitip qabıllawları ,an`lawları ha`m sezine biliwleri balalardın` muzıka menen baylanısta bolıwı ushın tu`rli qurallardı qollanadı.Bul bolsa ko`birek sabaqta qollanılatug`ın shıg`armalarg`a baylanıslı.Shıg`armalar ko`rkem obrazlı, mazmunı qızıq ,balalarg`a tu`sinikli ha`m balalardın` talabına juwap beriwleri sha`rt.Sonın` menen birge oqıwshılarg`a tın`law ushın beriletug`ın muzıkalıq materiallar olardın` tın`law dıqqatı esapqa alınıwı lazım.6-7 jastag`ı balalar 1-1.5 minut muzıkanı tolıq dıqqat penen tın`lay aladı.,u`shinshi -to`rtinshi klass oqıwshıları 4-4.5 minut atqarılatug`ın shıg`armalardı tın`lay aladı,al o`spirimler 15-17 minut dıqqat penen shıg`armanı tın`lay aladı. Ha`r balanın` qızıg`ıwshılıg`ı ishki du`n`yasına mas boladı.Belgili bir jastag`ı balalardın` o`z aldına qızıg`ıwshılıqları birdey boladı.

7-8 jasta kishi jastag`i mektep oqıwshıları kewilli ,shoq qaharmanlıq ,oyın temasındag`ı muzikalardı qızıg`ıwshılıq penen tın`laydı.Olardı anıq obrazlı poetikalıq mazmunga iye tu`siniwge an`sat bolg`an shıg`armalar qızıqtıradı.Mısalı: «Aq terek pe,ko`k terek», «Dilxiroj», «Chamanda gul», «Laylak keldi», «Archa bayramı» N.Norxujaevtın` , «Ag`ash soldatchalar marshı» P.Chaykovskiy uqsag`an shıg`armalardı balalarg`a tın`latsaq boladı.

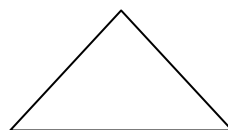
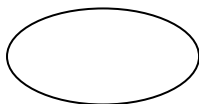
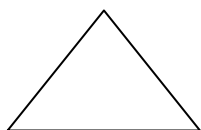
Balalar shıg`armanın` janrlıq o`zgesheliklerin-marsh,qosıq oyındı jen`il o`zlestiriedi.

Sonın` ushın oqıtıwshı oqıwshılardı muzıka janrının` o`zgeshelikleri menen tanıstırg`anda janrdın` tek qana xarakterin anıqlap qana qoymastan janrdın` o`zgesheliklerin ko`rsetip beriwge de ha`reket etiwı tiyis.Bunın` ushın balalarg`a p`esalardı analizlep olardag`ı ulıwmalıqtı tabıw wazıypa etip beriledi.Mısalı: Fatax Nazarovtın` «Juris marshı»,D.Zakirovtın` «Bayram marshı»M.Blanterdin`»Futbol marshı»,P.Chaykovskiydin` «Ag`ash soldatchalar marshı»shıg`armalarının` u`lgilerinde balalar marsh muzıkasının` o`mirdegi tutqan ornı haqqındag`ı tu`sinikke iye boladı.Ko`rsetilgen shıg`armalardıń keypiyatı birdey olardı birlestirip turatug`ın o`zgeshelik-barlıg`ı birdey qadam taslawg`a shaqırıwshı anıq usıl,marsh xarakterindegi shıg`armalar bolıp tabıladı.Soday-aq oyın ha`m qosıq janrının` o`zgesheliklerin ko`rsetip beriwı mu`mkin.Shıg`armanın` janrlıq o`zgesheliklerin u`yrengeennen son` balalardı muzıkadag`ı ko`rkemlik ha`m ta`riplewshilik ,su`wretlewshilik tusiniklerine alıp keliwi mu`mkin.En` birinshi oqıwshılarg`a muzıkanı ta`riplep beriw ko`rsetiledi.Muzıka kewilli.shoq,qayg`ılı na`zik,ha`zil,g`am ta`shwishler,da`rt siyaqlı tu`rli keypiyatlardı ta`riplep turli shıg`armalar mısasında ko`rsetiwı mumkinI.Akbarovtın` «Alla»,A.Mansurovtın` «Quzichog`im uyınchoq»,P.Chaykovskiydin` «Kasal kug`ırchoq» shıg`armaları, «Lazgi», «Paxtooyning bayramı» shıg`armaları.Sodan keyin balalarg`a ta`biyat ko`rinishin suwretlewshi shıg`armalardıń ja`redminde muzıkanı **su`wretlew** xaqqındag`ı tusiniklerge iye boladı.

9-11 jastag`ı oqıwshılardı ko`birek muzıkadag`ı o`tken ha`m ha`zirgi da`wir qaxarmanlarıq teması ,xalıq tvorchestvosı, tu`rli halıqlar muzıkası qızıqtıradı.Kompozitor tvorchestvosı ,xalıq qaharmanları o`z ko`rinsin tapqan shıg`armalar qızıqtıradı. Muzıkanı ta`riplewshi quralları- dinamika,registr,lad xaqqındag`ı tu`siniklerge iye boladı.A`piwayı muzıkalıq formalar menen tanısadı.A`ste-sekin muzıkanın` ta`kirarlawshı belgileri,variantlı o`zgerisleri arqalı elesletiw tu`siniklerine iye boladı.Oqıwshılarg`a muzıkalıq obrazdın` rawajlanıw maqsetin tu`sindirgende grafikalıq jazıwlardan paydalanıwg`a boladı.

Mısalı: a`piwayı u`sh qısımlı shıg`armalar usılay ko`rsetiledi:

u`sh mu`yish , oval , u`sh muyish



A`piway muzıka formaların o`zlestirgennen son` variatsiya ,ronda syuita sıyaqlı muzıkalıq janrlar menen tanısadı.Bunda da sıızba jaqsı ja`rdem beredi. Variantlıq tiykarında muzıkanın` rawajlanıwın bildiriw ushın bir turdegi formaldın` tu`rli ren`degi ko`riniske keltiriwi mu`mkin: O`spirimlerde insannın` ishki du`n`yası , his tuyg`ıları ,keshirmeleri ,muxabbat obrazları arqalı qızıg`ıwshılıq oyatadı. Muzıka tın`lawdı rawajlandırıwdın` en` a`hmiyetli basqıshların` biri-o`spirimlerde muzıkalıq dramaturgiya xaqqındag`ı tu`siniklerdi payda etiw.Bul ta`sirlendiriwler tiykarınan iri ko`lemdegi shıg`armalar menen tanısıw da`wirinde payda boladı. Bag`darlamag`a kirgen T.Qurbanovtın`

« Shıraq» baleti,Ulug`bek Musaevtın` «Tumaris» baleti,T.Jalilovtın` «Taxir va Zuxra» operası S.Yudakovtın` «Mırzasho`l» vokal-simfoniyalıq syuitası,Betxovennin` «Qaharmanlıq», Motsarttın` 40 simfoniaların tın`lap o`zlestiriw waqtında bul shıg`armalardı shiyelenisip ,bir-birimenen qarama qarsı gu`resleri arqalı shıg`armanın` janrları, xarakteri arqalı u`lken goyalardı bilip aladı.Mazmunı jag`ınan qıyın bolg`an shıg`armalardı dıqqat penen tın`lawdı

u`yretiw oqıtıwshıdan u`lken sheberlikti talap etedi. Sonın` menen birge ha`r bir oqıwshı o`zinin` shahsiy ha`m muzıkalıq ta`jiriybesinen kelip shıqqan xalda muzıkanı qabıllaydı. Oqıwshılarda muzıka tın`law bir qansha nızamlılıqlarg`a tiykarlanadı.

1. Oqıwshılardıń muzıkanı dıqqat penen tın`lawg`a «bag`ıtına» qarap guzetip u`yretiwı lazım.

2. Muzıka tın`law maqsetke qarap bag`darlang`an bolıwı tiyis.

3. Balalarda muzıkag`a bolg`an mu`na`siybetti qa`liplestiriw. Bunın` ushın sabaqtag`ı qollanılatug`ın shıg`armalar balalarg`a ko`rkemlik jag`ınan ta`srlı, qızıg`arlı mazmunı tu`sinikli bolıwı sha`rt.

4. Beriletug`ın shıg`armalar balalardıń jasına mas bolıp puxta o`zlestiriliwi tiyis. Jaqsı o`zlestirilgen shıg`arma g`ana muzıkalıq dun`ya qarastı o`zlestiredi, didti qa`liplestiredi ha`m muzıka tın`lawdı rawajlandıradı.

Oqıwshılarda muzıka tın`law ko`nlikpelerin qa`liplestiriw metodları.

Oqıwshılarda, a`sirese baslawish klasslarda muzıka tın`lawdı rawajlandırıw qıyın wazıypa bolıp esaplanadı. Oqıwshı muzıkanı pu`tinliginshe ulıwma xarakteri, keypiyatı arqalı qabıllaydı. Olar «qayg`ılı-kewilli», «shaqqan -a`ste» marsh, qosıq, oyın siyaqlı kontrastlı obrazlardı jen`il ayıra aladı. Biraq sonın` menen bir qatarda shıg`armanı tolıq basınan aqırına shekem dıqqatların buzbay tın`lay almaydı. Ko`binese shıg`armanın` baslang`ısh taktlerin tın`lap aqırına shekem tın`lay almaydı. Sonın` ushın oqıtıwshı shıg`armanı tolıq tın`lawdı u`yretiwı wazıypa etip qoyıladı. Muzıka shıg`armaların tın`law ha`m qabıllaw payıtında oqıwshılarg`a ja`rdem beriwı tiyis.

- Oqıwshılardıń tın`lap atırg`an shıg`armalarına bo`lim tayarlaydı
- Oqıwshıda ma`deniyatlı tın`lawshı ko`nlikpelerin qa`liplestiredi
- Muzıkanın` mazmunın ta`riplewshi quralları a`piwayı analizlewge u`yretiw.
- Muzıka xaqında pikir ju`rgiziw .

Shıg`armalarg`a estetikalıq jaqtan baha beriw ko`nlikpeleri payda boladı.Muzıka tın`latıwdan aldın oqıwshılardıń dıqqatın ja`mlep shaqqanlastırıw ushın oqıwshılardıń aldına tu`rli wazıypalardı qoyıwı mu`mkin.Mısalı:

1.Ha`zir sizler bir shıg`armanı tın`laysız ha`m bul shıg`armag`a siz qanday at qoyg`an bolar edin`iz?

2 «Sizler M.Mırzaevtın` «Bahar val`si» shıg`armasın tın`laysız.Muzıkanı esitip ha`m oylap ko`rin` shıg`arma ne ushın bulay dep ataladı.?»

3. Muzıkanı dıqqat penen esitin` ha`m aytın` shıg`armada bir keypiyat ko`rinis tapqanba,yamasa bir neshesi berilgenbe ?

Bunday wazıypa – sawallar balalardı muzıka tın`lawg`a u`ndeydi ha`m aktivlestiredi.

Balalardı muzıkalıq jaqtan aktivlestiriwshi metodlar to`mendegiler :

- Balalar tanıs bolg`an shıg`armalardı jan`a atqarıwda shertip beriw.
- Ha`r qıylı atqarıwda berilgen shıg`armalardı ko`rsetip beriw mısali: «Chamanda gul» shıg`armasın xordın` atqarıwında ha`m duwtarshılar ansambilinin` atqarıwında tın`latıw.
- Oqıtıwshının` janlı atqarıp beriw.
- Oqıtıwshının` kirisiw so`zi
- Joqarı sıpattag`ı DVD,SD jazıwlarınan paydalanıw.

Sabaqta muzıka shıg`armaların u`yretiw basqışları.

Muzıka tın`law muzıka shıg`armaların u`yreniw da`wirinde rawajlanadı ha`m bul da`wir to`rt basqışta a`melge asırıladı: oqıtıwshının` kiris so`zi,muzıka shıg`armaların birinshi ma`rte tın`law,muzıka analizi ha`m qaytalap tın`law.Mısallar kelirip o`temiz.

Analiz ha`r bir klassta tu`rlishe alıp barıladı.

1-2 klasslarda analizge to`mendegiler kiredi.

- 1) muzıkanın` mazmunı,xarakteri kiredi,
- 2)muzıkalıq janrı.

3-4 klasslarda sa`wbet to`mendegi tu`rde o`tkiziledi.

- 1) mazmun ha`m xarakter,
- 2) muzikalıq janr
- 3) muzıka qalay o`zgeredi
- 4) muzikalıq forma

5-7 klasslarda analiz teren`lesedi.

- 1) xarakter mazmunına baylanıslı
- 2) muzikalıq janrlar, vokal-simfoniyalıq syuitalar, opera, oratoriyalar, simfoniya, balet h.t.b.

Muzıka analizi tiykarında oqıwshılardıń muzıkag`a kirip barıwı, tiykarg`ı muzıkanın` nızamlılıqların tu`sinip barıwı basqıshpa-basqısh a`melge asırıladı. Juwmaqlap aytqanda oqıwshılarda muzıka tın`lawdı rawajlandırıw oqıtıwshıdan tu`rli metod ha`m usıllardan paydalanıw talap etiledi. Muzıka nızamlılıqları, muzıka sanatı o`zgeshelikleri a`piwayı janrlardıń quramalı janrg`a qarap basqıshpa-basqısh o`zlestiriwdi ta`miyinlew muzıkanın` ta`rbiyalıq ta`sirin ku`sheyttiredi.

Paydalanılğ`an a`debiyatlar.

1. Amaniyazov.G. Qosıq –nama sabaqlıg`ı N, «Qaraqalpaqstan» 1995 j. 2-klass.
2. Balalar baqshası. N. «Bilim» 1990 j.
3. Karimov.I.A. Ulıwma orta ta`limnin` ma`mlketlik ta`lim standartı. Baslang`ısh ta`lim. 6-san. T. «Sharq» 1999 y.
4. Karimov.I.A. Barkamol avlod orzusi. T.«Sharq»1999 y.
5. Xalbuzar` P, Popov.B. Dobrovol`skaya N. Metodika muzikal`nogo vospitaniya. M. Muzıka 1990 g.
6. Radınova.O.P. Slushaem muzıku. M. «Prosveshenie». 1990 g.

Tema: Vokal-xor atqarıwshılıq ma`deniyatın qa`liplestiriw texnologiyası

1. Vokal-xor ko`nlikpeleri haqqında tu`sinik
2. Vokal-xor ko`nlikpelerinin` tu`rleri
3. Muzıka sabaqlarında vokal-xor ko`nlikpelerinin` a`hmiyeti
4. Qosıqshılıq aparatının` du`zilisi ha`m sestin` payda bolıwı

Xor bolıp qosıq aytıw qıyın psixologiyalıq – fiziologiyalıq protsess bolıp esaplanadı. Muzıka sabaqlarında vokal -xor isleri, oqıwshılardıń morallıq – estetikalıq tarbiyası ushın oqıtıwdın` en` aktiv forması bolıp tabıladı.

Xor bolıp qosıq aytıw oqıwshılardıń dıqqat – itibarın ku`sheytedi, este saqlaw, so`ylewi rawajlanadı, dawıs dipazonı ken`eyedi, muzıka oqıwı o`sedi mutatsiya da`wiri jen`il o`tedi, du`n`ya qarası jıldan jılǵa jetilisip baradı. Vokal xor ta`jiriybeleri muzıka sabag`ında zaru`r a`hmiyetke iye. A`sirese, xor shınıǵıwlarında oqıwshılardıń dıqqat – itibarı sanalılıǵı ha`m aktivliligi asadı, muzıkalıq este saqlawı jaqsı rawajlanadı sonın`menen birge u`yrengen qosıqların atqarg`anda zawıqlanıw sezimi payda boladı. Qosıq aytqanda, do`retiwshi atqarıwshılıq birliginde ku`sheyedi ha`m doslıq ja`ma`a`tine birlesedi.

Qosıqtın` so`z ma`nisin ha`m muzıka lapızın teren` qabıl etedi ha`m shıǵ`armanın` mazmunı arqalı turmıstı u`yrenedi. Joqarıda bayan etilgen na`tiyjelerge erisiw ushın to`mendegi vokal xor tajiriybelerin qa`liplestirip barıw ha`m xor bolıp qosıq aytqanda bulardı basshılıqqa alıwı sha`rt. Sebebe tek g`ana vokal – xor ta`jiriybe quralları menen g`ana jag`ımlı hawazına erisiw mu`mkin.

Vokal – xor tajiriybeleri altı tu`rge bo`linedi.

1. Sabaqta qosıq aytıw qag`ıydaları.
2. Qosıqshılıq hawazı.
3. Dawıs payda qılıw.
4. Sazlaw.
- 5 Ansaml`
6. Uqsatıw.

1. Qosıq aytıw qag`ıydaları, degende sabaqta oqıwshılardıń otırıw ha`m turıw jag`dayı nazerde tutiladı. Otırıp yaki turıp qosıq aytqanda bas, qol menen ayaqların qanday tutıw lazımlıǵı haqqında oqıwshılarg`a tu`sindiriw ha`m mudamı baqlap, esletip turıwdan ibarat. Usı qosıq aytıw qag`ıydaları gewdeni qıysayttırmastan tuwrı tutıw, otırıp qosıq aytqanda parta su`yengishine su`yenbesten jelkelerin jen`il kerip, iekti artıqsha ko`termesten moyın ha`m basın tuwrı uslaw , qollardı erkin pa`ske tu`siriw ha`m alaquadı

dizeler u'stine jen'il qoyıp en'keymesten otırıw ha'm ayaqların jelke ken'liginde uslap erkin qosıq aytıw sıyaqlı ko`rinislerden ibarat.

2. Qosıqshılıq hawazı – bizge belgili qosıq aytıwdag'ı dem alıw menen fiziologik dem alıw bala tuwılǵan ku`nnen meditsinalı halda a`mel qıla baslaydı ha'm ashıq bir ritmnen ma`lim, bir waqıt aralıǵında payda boladı. Qosıq aytıwda bolsa dem alıw tez, qısqa waqıt aralıǵında payda boladı. Dem alıw xa'm qosıq buwınlarının` sozımlıǵına, tempine ha'm xarakterinin` sa`wleleniwine qarap soziladı. Dem alıw ritmi aytılıp atırg`an qosıq xarakterine qarap o`zgerip turadı ha'm tabiyg`ıy dem alıwdın` to`mendegi tu`rleri bar.

Ko`kirekten dem alıw, diafragma, ishten dem alıw turleri bolıp bo`linedi.

Ko`kirekten dem alıw:

Diafragma: Bul shınıǵıw Diafragmaning aktivliligi ha'm ha`reketshen`ligin rawajlandırıw ushın qollanıladı . Qolın`ızda arqan`ızg`a qoyıp ,o`zin`izdi qaptaldan orap alın`. Seslerdi aytıp atırg`anda qollardın` deneden sekirip ajralıp turg`anın seziwip biliwi kerek. **D** ha'm **n** u`nles seslerdi qattı aytıw za`ru`r, bunin` ushın til tanglayga jabıstırıladı, aldingi joqarı tis qatarlarg`a tireledi ha'm **d (n)** u`nles sesler juplanıp aytıladı.

a) **Bir tekis** N. Sinitsina.

b)

Ishten dem alıw:

Kishi jastag'ı balalardın` ko`kirekten dem alıwı tar, qısqa ekenligi sebepli, olar dem alıwın ko`kirek penen dem alıw, sol sebepten qosıq aytqanında jelkelerin ko`terip, asıg`ıp ha'm qosıq buwınlarındag'ı so`zin bo`lip alıwları tabiyg`ıy. Sonın` ushın balalardın` jelkelerin ko`termesten, asıqpastan, dem alıwı ha'm onı qosıq buwınlarının` aqırına shekem bir qalıpte jetkiziw,

a`sirese so`zdi bo`lip dem alıwın u`yretip barıwı lazım. Dem alıw ta`jiriybesi u`stinde islew protsessinde balalar dıqqatın hawazlarının` ken` jan`lawına tartadı. Bunın` ushın gu`ldi iyislegendey la`zzet alıp ha`m shawqımsız dem alıwg`a u`yretiledi. Mine usı ta`jiriybeni a`melge asırıwdı sabaqlıqlarda, qollanbalarda usınıs etilgen vokal -xor shınıg`ıwların aytıw, balalar xorında atqarıl`an qosıqlardı magnit lentası arqalı tın`law sıyaqlı a`meliy shınıg`ıwlarında qa`liplestirip barıladı.

Balalar tayarlanıp ha`m qosıqlardı aytqanda oqıtıwshının` qol ha`reketine qarap dem alıwg`a ha`m onı (tejep) u`nemlep ornı menen buwınları aqırına shekem jetkiziwge a`detlenip baradı.

A`sirese dirijerlıq ha`reketi «dıqqat», «auf», «atqarıwdı baslaw», «atqarıwdı juwmaqlaw» larg`a itibar etip qosıq aytıwg`a wyretiwge dem alıwdı ta`rtipke salıw ushın za`rwr. Balalar dem alıw ko`leminin` imkaniyatların esapqa alg`an halda shınıg`ıw ha`m qosıqlarda dem alıw jolları aldınan belgilenip qoyıladı ha`m olardı wyretiw protsessinde a`melge asırıladı. Bul shınıg`ıw dem alıw tiykarında legatoni o`zlestiriw, dawıstı jawıp aytıw ushın qollanıladi (kvinta intervalı shen`berindegi ha`r qıylı ritmikalıq ko`rinislerde).

a) Bir tekis

Lya
Do(re) - mi(fa) - sol(lya) - mi(fa) - do(re)

3.Dawıs payda bolıwr: dawıstın` payda bolıp keliwi qıyın psixologiyalıq – fiziologiyalıq protsess. Ol o`z hawaz aldınan (ko`kirek, jutqınshaq ) ha`m onın` ishindegi konsimon eki hawaz perdesinin` dem alıw o`kpe, traxeyalar, ko`kirek bo`limi ha`m esitiw apparatlarının` birgeliktegi a`meliyatta payda boladı. Tamaqta payda bolg`an ses ku`shsiz ha`m ısıldap shıqqan dawıs lapızı, onın` so`ylew apparatı ko`binelese murın boshıg`ı arqalı terbelisi

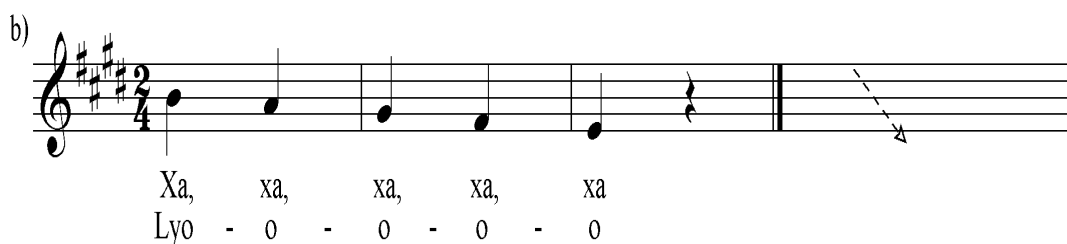
ku'sheyip ha'm o'zine ta'n tembr ha'm sin'g'irlag'an qa'siyetleine iye boladı. To'r organ dem alıw, hawaz, so'ylewi ha'm esitiw apparatlarının` o'z – ara xızmetindegi muzıkalıq seslerge aytilatug`ın hawaz – qosıqshılıq hawazı dep ataldı.

Belgili to'rt apparatının` birgelikli qosındısı qosıqshılıq apparatı deydi.

I- klass owıwshılarının` dawısın sharshatpastan qosıq ayttırıw ushın qosıq aytıwdı (sol`, lya)notası aralığ`ına ayttırıug`a boladı, ishki diapazonı (mi, si). Ulıwma diapazon (re-I, do-2) bolıp, bug`an belgili ko'lemde a'mel qılıw lazım.

Balalar bas rezonatorına tiykarlang'an «fal'tset»tte jarqın hawazda qosıq aytadı. Balalar qosıq aytqanda tek juwmsaq aktsent penen baslaw, hesh qashan qosıqtı qattı aktsent penen baslamawı kerek. Bunı oqıtıwshı baqlap barıwı shart.

4. « Dawıstı sazlaw» – saz ha'r bir balanın` berilgen muzıka sestin anıq qabil – etip, o'z hawazın og'an maslap qosıq aytıw – sazlanıwı degen mag`ınanı an`latadı. Basqa qılıp aytqanda, sazlanıw – ma`lim bir ba`lentliktegi sestı anıq intonatsiya qılıw demekdu'r. Bul za`ru'r ta`jiriybe bolıp esaplanadı. Sonlıqtan baslawısh klasstag`ı vokal -xor jumıslarının` tiykarg`ı maqsetlerinin` biri qosıqtı taza etip aytıwg`a erisiwden ibarat. Bunın ushın birinshi sabaqtan baslap balalardın` dawısın sazlaw ta`jiriybelerin rawajlandırıw u`stinde sistemalı tu`rde jumıs alıp barıladı. A`sirese, muzıka mug`allimi to`men rawajlanıp atırg`an balalarg`a itibardı ku'sheytiriwi lazım. Olardı mug`allim dawısına say a`sbapları menen sazlaw ushın berilip atırg`an seske ha'm talantlı balalar menen ten`lewine ha'reket etedi ha'm intonatsiyasının` sazg`a tusiwine erisiledi sonday-aq bir qıylı ba`lentliktegi aytatug`ın shınıg`ıwlar arqalı a'melge asırıladı.



5. Ansambl` – «ansambl`» frantsuzsha so`z bolıp birgelikte degen mag`ınanı an`latadı. Ol muzıka balet, arxitektura ko`rkem – o`ner nızamlarının` biri. Muzıkada bir neshe atqarıwshılarının` birgeliktegi atqarıwı ansambl` dep ayıladı. Ma`selen: o`zbek, qaraqalpaq xalıq saz a`sbapları ansambli, ayaq oyın ansambli, vokal ansambli ha`m basqalar. Xorda bolsa ba`rshe qosıqshılarının` saz birligin, atqarıw tempin, ritm usılı ha`m dinamikalıq u`ylesiwi vokal -xor ansambili dep ayıladı. Ansambl` jeke ha`m ulıwma tu`rlerge bo`linedi. Xordag`ı ba`rshe atqarıwshılardıń bir hawazg`a sazlanıp hamme bir dawısta aytıwına **ansambl`** dep ayıladı. Ha`r bir dawıstı ayırıp biliw, saz ha`m ansambl`din` u`ylesiwi uzaq jumıs protsessin talap etedi . Mug`allım balalardıń dawısların anıqlap olarg`a shınıg`ıwlar isletiwı kerek.En` birinshi dawıs sazlap bolg`annan keyin bir dawıslı shıg`armalardı uyretiwden baslaw kerek. Birinshi klass oqıwshılarına qosıqtı uyretkende diktsiya, artikul`yatsiyag`a itibar beriw kerek.Seslerdi durıs aytıwg`a erisiw ushın diktsiya artikul`yatsiyag`a baylanıslı shınıg`ıwlar isletse boladı.

a) **Bir tekis**

Do, do-re, re-mi, mi-fa, fa-sol, sol-fa, fa-mi, mi-re, re-do

b)

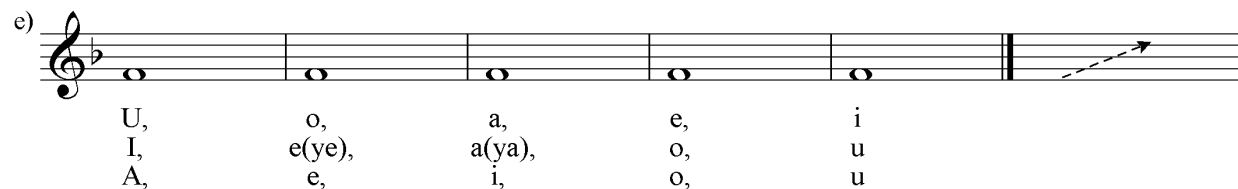
Do, do-re, re-mi, mi-fa, fa-sol, sol, sol-fa, fa-mi, mi-re, re-do

d)

Do, do-re, re-mi, mi-fa, fa-sol, sol-lya, lya-si, si-do, do,
do-si, si-lya, lya-sol, sol-fa, fa-mi, mi-re, re-do

b)

Mi, me, ma, mo, mu
Ma, me, mi, mo, mu



Sonda g`ana birinshi klassta tiykarg`ı maqset: qoylg`an taza unsong`a erisiw mu`mkin boladı

Balalarda qosıq aytıw ko`nlikpelerin qa`liplestiriw usılları.

Ses-dem alıw ha`m dawıs apparatının` ha`reketi na`tiyjesinde payda boladı. Ses tamaqtın` jabıq waqtındag`ı kanalı arqalı o`tkende dawıs perdeleri terbeliw na`tiyjesinde ju`zege keledi. Sestin` payda bolıw waqtı «ses-hu`jimi» delinedi. Dawıs perdelerinin` ha`reketi demdi shıg`arıw pa`ti ha`m xarakterine qarap ses u`jimi qattı, jumsaq ha`m dem alıwdan son`g`ı hu`jim bolıp u`shke bo`linedi.

Sestin` jumsaq hu`jiminde dawıs perdeleri demdi shıg`arıw menen birge alınadı. O`kpeden shıqqan hawa ag`ımının` dawıs perdelerine jen`il tiyip o`tiwi na`tiyjesinde ju`da` jumsaq ses payda boladı.

Sestin` qattı hu`jimi dem shıarıwdan aldın dawıs perdelerinin` birden jabılıwı na`tiyjesinde payda boladı. Dem alıwdan son`g`ı hu`jimde dawıs perdeleri dem shıg`a baslag`annan keyin shıg`adı, na`tiyjede sestem aldın shıg`arg`anda u`nsiz («X») ha`ribi esitiledi. Oqıwshılar qosıq atqarg`anda ses xu`jimin alıp biliwi lazım. En` qolaylısı jumsaq ses hu`jimi bolıp esaplanadı. Oqıwshılarg`a ses jo`nelisinin` legato, stakkato, nonlegato aytıluw usılların u`yretiw kerek.

Legato-seslerdin` bir-birine u`zliksiz baylanısıp, ha`r bir ses keyingisine a`ste aqırınlıq penen ha`m an ha`rekette o`tiliwi kerek.

Stakkato-seslerdi dara-dara atqarıw tu`rleri, sesler aralarında dem alınbaydı.

Nonlegato-stakkatog`a jaqın bolıp, seslerdi anıq ha`m ha`r birin bo`lek ajratıp aytıw arqalı atqarıladi. Oqıwshılarg`a shıg`armanı u`yretken waqıtta olardıń dawısları birigip sazlanıwın ansambl` bolıp aytıluwın u`yretiw kerek. Dawıslardıń

sazlanıwı-bul qosıq aytıw waqtında intervallardı eki ses arasın durıs aytıw, taza intonatsiyanı saplastırıp aytqızıw kerek. Balanın` turaqlı intonatsiyag`a erisiwi barlıq seslerdi ba`lentliklerine qaray anıq esite biliw ja`ma`a`t bolıp atqarında u`lken a`hmiyetke iye. Egerde oqıwshılar shıg`armanı taza atqarmasa, shıg`armanın` ma`nisi jog`aladı. Ulıwma bilim beretug`ın mekteplerde muzıka sabag`ında xor menen aytilatug`ın qosıqlar tiykrag`ı orındı iyeleydi. Bunda dawısı sazlaw ushın ha`r tu`rli shınıg`ıwlar, yag`nıy raspevkalar qollanıladı. Bul shınıg`ıwlar barısında saz a`sbaplarının` tutatug`ın ornı ayrıqsha esaplanadı.

Raspevka qosıqtan talap etiletug`ın maqsetke bag`darlanıp-sestin` hu`jimi, dem alıw jolları, diktsiyanın`, intonatsiyanın` tazalıg`ın saplastırıw ushın bag`darlang`an talaplarına baylanıslı boladı. Raspevka shıg`armanı aytıp baslamastan aldın qt-w0 minut aralıg`ında dawam etedi. Sesti belgili do major tonınan baslap, yarım ton ko`terilip ayttırıp bariw kerek. Raspevka aqırında e-r-dawamına akkord ayılıwı sha`rtli ra`wishte bolıwı kerek. Balalardı qosıq ayttırıwdan aldın ha`r qaysısının` dawıs diapazonın, dem alıw uqıbın, dawısının` tembrin, diktsiyanın, anıq aytıw uqıplılıg`ın tekseriw kerek. Shınıg`ıwlar arqalı olardıń dawıs ken`ligin, yag`nıy diapazonın ken`eytiw mu`mkin.

Mısalı:



Sabaqtın` ishine ha`r qıylı qosıqlar, shıg`armalar, sol muzıkalı shıg`armalarg`a baylanıslı notalı illyustratsiyalar, kompozitorlardın` portretleri, ha`r qıylı saz a`spablarının`, og`an ta`riyplew jazıwları kirgizilgen. Sabaqlıqtag`ı materiallar jl dawamında o`z ornı menen izbe-izlikte jaylasqan bolıwı kerek. Mıs: ma`wsimge baylanıstırıp, ma`wsimlerdegi bayramlarg`a arnalg`an qosıqlardı oqıwshılarg`a jıldan-jılğ`ı zamang`a say namalardı tın`lattırıp, taza qosıqlardı u`yretip bariw kerek. Bul balanın` dıqqatının` rawajlanıwına ja`rdem beredi. Mug`a`llim

oqıwshılar menen muzıkalıq shıǵarma tuwralı sa`wbetlesiw, pikir alısıw na`tiyjesinde olardıń muzıkalıq oy-o`risin ken`eyttiriwge ja`rdem beredi. Oqıwshınıń muzıkalıq qa`bileti ha`r qıylı boladı, dem alıw, ses shıǵarıw, so`ylew qa`bileti, tong`a tu`siw, ritm ha`m basqa qa`biletlerin balada ta`rbiyalap shıǵıw za`ru`r. Muzıkalıq qa`bileti (esitiw, so`ylew) to`men balalardı arnawlı shınıǵıwlar arqalı ha`m birgelikte tayarlıqlar menen ta`rbiyalap barıw tiyis.

Birinshiden u`nli a,u ha`riplerin sozıp durıs aytıw na`tiyjesinde jag`ımlı dawıs shıǵarıladı. Son`ınan diapazondı ken`eytiw ushın dawıs qay jerge jetkenshe eki sestin` aralıǵın u`lkeytip aytırıw kerek.Mısalı:



Ekinshiden u`nli «e» ha`ribin sulıw bolıp shıǵıwı ushın a`piwayı tu`rinde jalpaq etip aytpay, al «ye» ge jaqın etip aytsa durıs ha`m sulıw bolıp shıǵadı. Qosıqta u`nli «o» ha`m «e» ko`birek ushırasadı, sonın` ushın basınan durıs etip aytıwǵa u`yreniw kerek. «O» ha`ribi «a» ha`ribi menen shatastırıp, «e» ha`ribi «i» ha`ribi menen almasırwǵa a`detlenbewi kerek, bunı du`zetiw ushın awızdı jıynap, erindi domalaq halda uslap qosıq aytıw kerek.

Muzıka adamzattın` oy-pikirine ta`sir etip, olarda en` jaqsı qa`siyetlerdi rawajlandırıp, qa`liplestiriwinde hesh bir na`rse menen almasırmastay mu`mkinshilikke iye, ila`hiy ku`sh bolıp tabıladı.

Ha`zirgi zaman pedagogikasında muzıkalı estetikalıq ta`rbiya protsesin ulıwma bilimlendiriw menen bir qatarda alıp barıw belgilengen. Jeke adamdı ha`r ta`repleme rawajlandırıw za`ru`rligi balanın` ta`biyiy ha`reketshen`ligi do`retiwshilik iskerlikti talap etiwı balanın` jas o`zgesheligine baylanıslı boladı. Do`retiwshilik protsess yadıtı, a`wladıtı, ha`reketshen`likti, dıqqatlı intuitsiyanı, logikası, so`ylewin shınıqtıradı ha`m rawajlandıradı. Do`retiwshilik protsesinde oqıwshılardıń u`yreniw, bilim alıw protsesi rawajlanıwshı xarakterge iye boladı. Sonın` menen birge balalardıń o`miri jaqsı sezimler menen bayıp baradı.

Do`retiwshilik rawajlanıw barısında oqıwshının` psixologiyasında sapalı o`zgerisler ju`z beredi. Psixikalıq funktsiyalardıń qayta du`ziliwine jol ashıp beredi. !piwayı do`retiwshilikten quramalılıqqa o`tiwi do`retiwın jeke adamg`a ta`n sanalılıqtı payda etedi.

Muzıka-bul o`sip kiyatırǵan keleshek a`wladtın` ta`rbiyasına ku`shli ta`sir ko`rsetiwshi qural bolıp esaplanadı. Balalardıń tiline psixikasına tez tu`siniwge ha`reket etiw kerek,bolmasa balalardıń ko`rkem-o`nerge jaqınlasıwı, qızıǵıwı tez so`niwi mu`mkin.

Ulıwma bilim beriwshi mekteplerde oqıwshılardıń muzıkalıq rawajlanıwı ha`zirgi waqıtta ko`plegen pedagog-metodistlerdi qızıqtıradı, sebebi, mektepte bilim alıw da`wiri-bul ulıwma ko`rkem-o`nerge, o`mirge jol alıw da`wiri bolıp esaplanadı. Mekteplerden tısqarı u`y, shan`araqtın` da ta`siri bolıwı kerek.

Dem alıw usılları.

Adam so`ylegende ortasha dem alıp, so`zlerdi erkin pa`t penen jen`il aytadı. Qosıq aytqanda bunday dem menen so`z buwınların tolıq ayta almaydı. Sebebi qosıqta buwınlar so`ylegendegige qarag`anda sozımlıqqa ha`m dawıs tonlıqlarına qaray ba`lent pa`s aytılwı kerek. Sonın` ushın da qosıq aytıw ushın dem alıw usılları a`dettegidey qıyınlaw bolıp keledi. Qosıqshı dem alg`anda, demdi o`kpenin` to`mengi bo`leginen tolıq alıwı kerek ha`m qosıqtın` tezligine, atqarıw usılına qaray dem alıw kerek boladı. Dem alg`anda uiyndi demnin` dawısın shıǵarıw kerek. Egerde qosıqshı eki qolın qabırǵanın` to`mengi bo`legine qoyıp dem alg`anda, o`kpenin` to`mengi bo`legine demnin` tolǵanın` sezedi ha`m bul jag`dayda iyınnın` ko`teriliwin baqlap barsa anıq sezedi ha`m tuwrı dem alıp atırǵanın` bileedi. Qosıqshı dem alg`anda ko`binshe murın arqalı dem alıwı kerek. Qosıqshı alg`an demdi u`nemlep frazanın` aqırına shekem jetkeredi. Demnin` qayta shıqqan waqtında tamaqtag`ı kishkene til ha`m dawıs perdeleri qozǵalısqı kelip, awız quwıslıǵında ses payda boladı ha`m bizin` qulag`ımızg`a jag`ımlı qosıq bolıp esitiledi.

Dawıstın` payda bolıwı adamnıń ko`kireginen baslap, awız

quwıslıg`ı menen birge terbelis payda etiw arqalı boladı. Bul jag`dayda adam organizmi (gewdesi, bası, moynı x.t.b.) bos – erkin bolıwı kerek. Murın quwıslıg`ı arqalı shıqqan dawısta qosıq a`debiyatında paydalanbaytug`ın dawıs bolıp keledi xa`m atqarıwshılardıń murın arqalı aytıwına jol qoymaw kerek. Awızdın` dawıslı buwınlardı aytqan waqıtta jaqsı ashılıwı, dawıstın` sapasına ko`p ta`sir etedi. Awızdı qansha qattı ashıp aytsaq, dawıs sonsha qattı ayıladı. Xorda qosıq aytqanda u`zliksiz dem alıw usılı da paydalanıladı. U`zliksiz dem alıw - bul atqarıwshılardıń gezekpe – gezek dem alıwı bolıp, ha`r bir atqarıwshı qon`sısı dem alg`an waqıtta aytıp, son` demdi o`zi alıwı, solay etip qosıq u`zliksiz ayıladı. Ja`ne bir a`hmiyetli maslahat, dem alg`anda demdi elespesiz, hesh kimgе bildirmeytug`ın usılda paydalanıw kerek.

Qosıq so`zlerin tuwrı aytıw usılları.

Qosıq so`zi shayırdın` jazg`an qosıq tekstlerin oqıg`annan tın`lawshılarg`a ku`shli ta`sirliligi bizge tanıs. Sebebi so`z arqalı ayta almag`an pikirdi muzıka sestı, yag`nıy so`z buwını menen aytılğ`an qosıq ırğ`aqları arqalı tın`lawshılarg`a tolıq tu`sinikli etip jetkerip bere alamız. Demek qosıqta so`z buwınların anıq ha`m tu`sinikli etip aytıw bizin` baslı wazıypamız.

Shınıg`ıwlar barısında ha`r bir atqarıwshının` ha`r bir partiyanın` ha`r bir frazanı, notanı, so`z buwınların anıq taza, ansamblde, sulıw aytılıwın xormeystr baqlap barsa ha`m waqıtsha

qate kemshiliklerge toqtap tu`sindirip yamasa o`zi aytıp ko`rsetiw jolı menen diydilegen maqsetke erisiwi kerek. Eger ayırım atqarıwshılar talap da`rejesinde atqara almag`an jag`dayda, olar ushın waqıttı ko`p sarplamastan tayarlıqtı dawam ettiriw kerek. Kosımsha tayarlıqta bul kemshiliklerdi saplastırıw maqsetke muwapıq boladı. Xormeystrdin` tayarlıq o`tkeriw usılı atqarıwshılar ushın qızıqlı, anıq tu`sinikli bolıp o`tkerilse xor ja`ma`a`tinin` ha`m atqarıq sheberligi tez rawajlanadı.

Shınıǵıwlar o`tkeriw waqtında muzıka sawatı ha`m atqarıw usıllarına ko`birek kewil bo`liw kerek. Xor ja`ma`a`ti o`zlerinin` dawısların jaqsı esitip, tın`lap, dawıs ba`lentligin jaqsı, taza sazlawı ushın saz a`sbabında tonlıqlardı shertip tekserip barıwı kerek.

Qadag`alaw sorawları

1. Muzıka sabaqlarında vokal-xor ko`nlikpeleri qanday a`hmiyetke iye
2. Vokal-xor ko`nlikpelerinin` tu`rleri
3. Qosıqshılıq apparatının` du`zilisi ha`m balalar dawısının` diapazonların anıqlaw

4. Balalar dawısın qalay saqlaw kerek.

Tayanış tu`sinigi

1. Vokal-jeke tu`rde qosıq aytıw.
2. Ta`jiriybe, ko`nlikpeler.

A`debiyatlar

1. R.Qodirov «Bashlang`ish maktabda kwp ovozda kuylash» T. 1997 y.
2. Dmitrieva.G, Cherneivanenko Metodika muzıkalnogo vospitanieM 1987
3. G.Amaniyazov 2-3 klasslar ushın qosıq sabaqlıǵı. Bilim 2002.

TEMA : Muzıkalıq-ritmikalıq hızmetti qa`liplestiriw usılları

JOBA :

1. Kirisiw.
2. Muzıkalıq-ritmikalıq ha`reket tu`rleri
3. Muzıkalıq-ritmikalıq ha`reketlerdi u`yretiw metodikası

Muzıkalıq ritmikalıq ha`reket tu`rleri .

Oyin en` aktiv do`retpe xızmeti bolıp , muzıkanın` emotsianalıq mazmunına bag`darlang`an halda ol obrazlı ha`reket arqalı iske asırıladı . Bag`darlama ko`nlikpelerin ayrıqsha men`geriwde oyının` anıq syujetke iye bolıw qag`ıydaları, muzıkalı sabaq tapsırmaları ja`rdem beredi .

Muzıkalıq shıǵ`armaları ha`m oyın mazmunları ulıwma ta`rbiyalıq ma`selelerge juwap beredi. Mektepke shekemgi muzıkalıq ta`rbiya metodikasında oyının` eki tu`ri belgilengen: a`sbaplar muzıkası ta`sirindegi oyın ha`m qosıq penen birgelikte atqarılutug`ın oyın.

A`sbaplar ja`rdemindegi oyın syujetli ha`m syujetli emes bolıp bo`linedi, belgili atqarıwshı obrazı anıq ko`rinedi .

Syujetli emes (ha`reketshen` oynlardın` ha`r tu`rliligi) muzıkag`a baylanışlı qag`ıydalar, mına ma`selelerdi, muzıkalı shıg`armalardın` forma ha`m xarakterin mazmunına say sheshiledi. Solay etip, muzıkalıq tapsırmaları boyınsha didaktikalıqqa kiredi. Al xakteri boyınsha ha`reketshen`. Olardın` mazmunı tolıg`ı menen muzıkag`a baylanışlı. Oynlar, ayaq oynlar, qol uslasıp qosıq aytıp, oynaytug`ın oynlar .

Muzıkalı - ritmli ha`reketler o`zine ta`n formag`a iye, balalar oyıları, ayaq-oynları, qol uslasıp qosıq aytıp oynaytug`ın oynlar, xalıq oynları ha`reketlerinin` elementleri kiredi

Oynlar (plyaski) dın` to`mendegi tu`rleri bar .

1.Ha`reketlerdin` su`wretleniwi oynları muzıkalı shıg`armanın` du`zilisine baylanışlı boladı

2.Kombinatsiyalang`an (u`ylestirilgen , birlestirilgen) oyn. Bug`an ha`reketi su`wretlew ha`m erkin shıg`armadag`ı ha`reket kiredi .

3.Erkin oynlar (plyaski). Bul xalıq oynları melodiyası (birliginde) atqarıladı ha`m do`retiwshilik xakterge iye.

Xorovod (qol uslasıp qosıq aytıp oynaw) qosıq qosıqları menen baylanışlı bolıp, balalar onın` syujetli oyn ha`reketleri menen intsenirovkalaydı.

Balalar ayaq oynına ha`r qıylı polka, qos ayaqlap oynaw, valıs ta`rizli ha`reketler kiredi. Jen`il janlı, qızg`ınlı xakterdegi muzıka ko`birek ayaq oyn xa`reketleri elementlerin qaytalatıp turadı.

O`zine ta`n xakterli ayaq-oıyındı erkin ayaq-oıyn ha`reketlerin qatnasıwshı ma`nili atqaradı. Nama shıg`armasının` mazmun ma`nisine xakterine, tempine, ritmine baylanışlı ha`reket tu`rleri oıyng`a salıstırıladı. Kishkene balalarda ayaq-oıyn ha`r qıylı ha`reket oynları menen tıg`ız baylanısta iske asırıladı. Mısalı balalar oynına «Ha`kke qayda", "Pıshıq-tıshqan", "Aq terekpe- ko`k terek".

Joqarıda ko`rsetilgen oynlardı u`yretkenimizde jas o`spirim balalardın` shaqqanlıqqa, uqıplılıqqa, este saqlawg`a ha`m de rawajlanıwına o`zinin` salmaqılı u`lesin qosadı .

Muzıkalı- ritmikalıq ko`nlikpeler ha`r qıylı oynlardı, qol uslasıp, qosıq aytıp oyn oynawshı oynlardı en` baslı maqsetti u`yretip o`zlestiriw bolıp esaplanadı .

Geypara oynlarda qosımsha repetitsiya, qayta shınıg`ıwlar talap etedi.

Mısalı : qayta shınıg`ıw islew da`l ritmikalıq su`wretleniwinde aktsentke itibar beriwimiz kerak. Mug`allim tapsırmalardın` qızıqlı, ko`rinisli formaların, balalardın` onı durıs o`zlestiriwinde ja`rdem beredi .

Geypara shınıg`ıwlardın` ko`rkemliligin oyn obrazların` jetkerilip beriliwine, ju`riw, jug`ırıw, sonday-aq repetitsiya ja`rdeminde islep ko`nlikpelerdi artıradı .

Muzikalıq-ritmikalıq ha`reketlerdi u`yretiw metodikasi

Mektepke shekem balalardı ritmika ha'm qosıqtı u'yretiw metodları birgelesip o'tiledi .

Birinshiden, bir-birine uqsas metodlar : ko'rgizbeli esitiw (muzikalı ko'rkemlep esitiw) ko'rgizbeli ko'rinisti ko'riw, ha'reketlerdi, shınıg'ıwları orınlaw metodları

Ekinshiden - ha'r bir jasına ha'm qabil etiwine qaray qosıq ha'm ritmikada shıg'armalardıń quramalılg'ı esapqa alınıp, izbe-izlilik tu'rde u'yretiledi .

Muzikalıq shıg'armalar tolıg'ı menen pu'tin qabil etiwde talap etedi. Xarakteri boyınsha olar anıq , biraq ko'lemi boyınsha -onsha u'lken emes, belgili teksti iyeleydi, ritmikani u'yrengende belgili bir ha'reket penen, geyde so'zleri menen baylanıslı u'yretiledi .

Sonlıqtan muzikalıq oynları tolıg'ı menen o'zlestiriwde muzıka menen ha'reketi birlestirip u'yretiledi .

Oynlar ko'pshilik qatnasıwshıları menen ha'm tolıg'ı menen muzikalıq su'yemellewi qıyın bolıp onı ko'rsetiw an'sat emes. Bunday jag'dayda mug'allim oyındı tek so'z benen tu'sindirip qoymastan qısqa ha'm onın` obrazlı formaların ko'rsetip u'yretedi. Oynlar menen da'slepki tanısıwlar ko'p usıllardı keltirip shıg'aradı . Da'slep barlıq muzıka tolıg'ı menen atqarılpadı, son`ınan oyının` mazmunı qısqasha ayıladı ha'm son`ında muzikalıq shıg'arma qaytalanıp qayta esittiriledi .

Bunday usıl onsha u'lken emes a'piwayı syujetli emes yamasa muzikalı qosıq oynlarında qollanıladı .

Ha'raketli oın ha'reketlerin qollanıp ko'rsetiw mu'mkin : ta'rbiyashı qozg'aladı, sol waqıtta birgelikte , muzıka basshısı muzikalıq shıg'armanı atqaradı. Eger basshı o'zi ko'rinisti ko'rsetse da'slep ol, muzıkanı atqaradı son` ha'reketi bir waqıttın` o'zinde melodiyası menen qosıp aytadı .

Olardı su'wretlep u'yretiwde oyının` tiykarg'ı elementlerin ko'rsetiw, muizkalı shıg'armalardı atqarıwda ha'r qıylı usıllardan paydalandı .

Bunday ha`r qıylı usıllardı u`ylestiriwde , muzıkalıq shıg`arma tolıg`ı menen atqarılıp, oyının` tiykarg`ı elementlerin ko`rsetip ha`m olardı oqıtıwda ju`da ta`sirshen`ligi biraz sa`wlelenedi.

Eger bala shıg`armalardıń belgili bir bo`legin o`zlestirip, onı miyinde saqlay bilse, muzıkalıq obrazlardıń xarakterin rawajlandırıw tolı menen ayrıqsha pikirdi o`zlestiredi

Sonlıqtan balalardı oqıta otırıp, balalarda muzıka tili, baylıg`ı, seziw ha`m onı ha`reketke beriw metodların tan`laydı. Solay etip, tayarlıqtıń izbe-izliligi ha`m balalarg`a oyındı jaqsı o`zlestiriwde ha`r qıylı usıllardı qollanadı .

Muzıkalıq qabil etiwler ha`m ko`rgizbeli ha`reketler bag`darlamanıń jetiskenligi menen iske asırıladı . Oyin ayaq-oyın qol uslasıp, qosıq aytıp oynaw (xorovod) metodların u`yreniw (anologiyalıq) qurılısqa iye .Ayaq oyındı oynaw haqqında onı ko`rkemlep tu`sindiriw, balalarda ayaq oying`a ritmikag`ı bolg`an qızıg`ıwshılıqtı keltirip shıg`aradı. Shınıg`ıwlardıń awır ha`reketli eementlerin izbe-izlik pnen u`yretiledi. A`sirese durıs, sawatlı ko`rkem etip mug`allimnıń ko`rsetiwi balanıń sapalı etip u`yrenip, onı qayta ko`rsetiwine u`lken ta`sir etedi. Jaqsı juwmaqlar , metodikalıq qollanbalardı keltirip shıg`aradı, bunda barlıg`i topar qatnasıwshılarının` belsene qatnasıwının` na`tiyjesi bolıp esaplanadı. Bug`an mınalardı kirgiziwge boladı :

1.Jeke tekseriw ko`nlikpelerdi o`zlestiriw barısı epizodlı tekseriw jolı menen rawajlanıwı, sonday-aq balanıń minezin bahalaw jolı menen onıń jetiskenligin biliwge boladı .

2.Ha`r bir balag`a dıqqat qoyıp qaray otırıp sabaq barısında ha`r qıylı metodlardan paydalanıwg`a boladı .

3.Jeke tayarlıq ushın qısqa waqıtqa 2-3 minut qosıw kerek. Bunday metodikalıq usıllar mektepke shekemgi balalardıń o`z erkinshe ha`m do`retiwshilik payda etip rawaanıwına ta`sirin tiygizedi. Balalardıń u`yreniwi ushın bul jag`daylar ju`da kerek. Balalardı muzıkalıq shıg`armalar menen birinshi tanısturg`anda, mug`allim muzıkag`a kerek berip, bundag`I ha`reket barısın tu`sindirip barıwı kerek.

Kishkene balalar- ju`riw, juwiriw, sekiriw ha`reketlerine tiykarlang`an jaqsi koordinatsiyag`a iye. Atqarilip atirg`an muzikani tin`lag`an balalar o`z betinshe shappatlaw, tepsiniw, ha`r qiyli zatlar menen (top, tayaqsha, lenta h.t.b.) ha`reketler ko`rsetiwge tirisadi. Olarg`a ta`n bolg`an na`rse, muzika ha`m ha`reketti birgelikte seziw. Bul bolsa balalardin` muzikali ritmikaliq rawajlaniwinin` tiykari bolip tabiladi.

Tilekke qarsi, muzikali-ritmikaliq ha`reketlerdi balalarg`a , a`sirese baqsha jasindag`i balalarg`a u`yretiwde, bilimldi, uqiqli ta`rbiyashi mamlatlardin` jetispewshiligi, ayirim bala-baqshalarg`a muzika sabag`in o`tkeretug`in, ha`reket islewge qolayli o`jirelerdin` bolmag`nalig`i sebepli, muzikali-ritmikaliq ha`reketlerdi u`yretiwge ju`da` kem itibar beriledi, tek g`ana geypara elementleri qollaniladi. Degen menen-muzikali ritmikaliq ha`reket balalarda ha`r ta`repleme rawajlanediriwdi ta`miyinleydi, olarda muzikaliliqti, do`retiwshilik uqiqliliqti, ta`jiriybelilikti payda etiwdi rawajlandiradi. Atqarilip atirg`an muzika tiykarinda ta`rbiyaliq a`hmiyetke iye bolg`an ha`reketler-ritmda seziw, muzikali materiallardi o`zlestiriw-balalardin` muzika materiallarin tez o`zlestiriwge ja`rdem etedi. Ha`reketler tiykarinda balalar atqarilip atirg`an muzikanin` xarakterin bere alatug`in boladi.

Balalarda muzikali-ritmikaliq iskerlikti payda etiw, ju`da` u`lken a`hmiyetke iye. Sog`an baylanisli men, bul jerde, balalarda bolatug`in muzikali ritmikaliq iskerliktin` bir-birine baylanisli 3 bag`dari barlig`in aytip o`tpekshimen :

Birinshi bag`dar: balalardin` muzikaliq jaqtan rawajlaniwin, esitiw qa`biletinin` o`siwin, muzikada ha`reketlerdi bag`indiriwin ta`miyinleydi.

Ekinshi bag`dar : Duris ha`reket etiwdi ta`miyinlew, bunda

- a) ju`riw (marshli, saltanatli, bir qa`lipte, salmaqli);
- b) qa`dem basiw (biyik, ayaq ushinda, jumsaq, o`zgeriwshen`);
- v) ayaq ushinda oynaw, qollar ha`reketi ;
- g) shappat qag`iw (alaqanda-a`ste, qatti, siltek) ;
- d) zatlar menen ha`reket etiw (top, lenta, bayraqlar) ;

e) ayaq oyın elementlerin u`yreniw (massalıq oyın, o`zgeriwshen qa`dem basıw, otırıp-turıw, aylanıw h.t.b.) o`z ishine aladı.

U`shinshi bag`dar: dene ha`reketin basqarıwdı u`yretiw, bug`an tez ha`m anıq toqtaw, ha`reketti o`zgertiw h.t.b. kiredi.

Sabaqqa tayarlanıp atırğ`an muzika basshisi temag`a tiykarlanıp, muzikalı material tan`lap ha`m sonın` ja`rdeminde balalardıń muzikalı esitiw qa`biletin, bilimin bekkemlewge, muzikalıq obrazdı tu`siniwge ja`rdemlesiwı kerek. Sol waqıtta g`ana bala muzikalı ha`reketti anıq ko`rsetip bere aladı.

Muzika basshisi, balalarg`a barlıq muzikalıq ha`reketti ko`rsetip beriwı kerek, sebebi bul ha`reketler balalardag`ı muzikag`a bolğ`an emotsionallıq reaksiyani aktivlestiredi.

Sonday-aq muzikalı ha`reketlerdi o`zlestiriw barısında muzika basshisi-obrazlı so`zlerdi, tu`siniklerdi, taqmaqlı tekstlerdi ko`birek qollang`anı maqul. Olar ja`rdeminde balalar o`z ha`reketin teksttin` ma`nisine qarap anıq ko`rsetip beriwge ha`reket etedi.

Balalardıń ko`rkemlik jaqtan rawajlanıwın bayitiw ushin olardı muzikalı-ritmikalıq ha`reketler tiykarında ken` ko`lemde, ha`r ta`repleme ta`rbiyalap barg`animiz maqul. Sonın` na`tiyjesinde balalar, aldi menen ha`reketli ta`jiriybelerge iye boladı, muzika menen marshlı ju`riwdı, juwriwdı, muzikalı sha`rtlı signallarg`a juwap qaytariwg`a u`yrenedi. Buni iske asiriwda, en` a`weli, a`piwayı a`sbap-u`skenelerdin` sestinen paydalang`animiz maqul.

En` a`piwayı ha`reketlerdin` elementleri bolıp shappatlaw ha`m ayaq penen tepsiniw. Olardin` ja`rdeminde balalar muzikanın` ritmikalıq su`wretlemesin o`zlestiriwı mu`mkin. Bul jerde balalarg`a shappatlaw menen atqariwg`a tiyisli bolğ`an, ha`r qiyli mazmundag`ı, eki tu`rli usildi qollang`an maqul, ekewin de atqarıp bolğ`annan son`, qaysisi qısqa, al qaysisi uzın sozımlılıqlarg`a iye ekenliklerin balalar ayiriwı kerek.

Muzikalıq ritmikalıq iskerlikte, tek g`ana muzikalılıqtı rawajlandirip qoymastan, ha`reket ma`deniyatında rawajlandiriw kerek.

Bala-baqshalarinda balalarg`a ha`r tu`rli saz a`sbaplardin` atqariliwindag`i, muzikaliq shig`armalardi qanshelli ko`p tin`lasa ha`m o`z ko`zi menen ko`rse, ol sonshelli da`rejede saz a`sbaplardin` ko`plegen tu`rleri, dawis tembri, atqariw o`zgeshelikleri haqqindag`i tu`siniklerge iye bolip, olardin` bir-birinen parqin ajirata aliw mu`mkinshiligine iye boladi.

Ha`zirgi waqitta ko`plegen bala baqshalarmizdap birew bolsada fortepiano a`sbapi bar. Baqsha balalari bul a`sbap penen jaqinnan tanis, shertip bilmesede qiziqsinip barip, dim bolmasa bir-eki klavishin basip ko`redi. Al, muzika ta`rbiyashisi bul a`sbapta shertse, olar tan`lawshiliq penen tin`lap otiradi. Mine, bulardin` barlig`i, jas-o`spirimlardin` kishkentay waqtinan baslap-aq saz a`sbaplarin shertiwge qizig`iwshilig`i bar ekenligin ko`rsetedi.

Al, endi, saz a`sbaplarin tin`latiw arqali balalardin` esitiw qa`biletin qalay rawajlandiramiz- degen ma`selege toqtamaqshimiz.

Ma`lim boliwinsha kishkene bala, jan`adan ko`rgen zatin , esitken muzikasin o`zine tez qabillay aladi. Sebebi , olar kishkene waqitta ko`p na`rselerdi biliwge qizig`adi, talapshan` uqipli boladi. Solay eken, olarg`a ha`r muzika sabag`inda bir a`sbaptin` o`zin a`kelip ko`rsetse, janli tu`rde olarg`a tanis bolg`an namani shertip berse ha`m a`sbap haqqinda a`piwayi etip saz benen tu`sinik berse, bul balalardin` muzikali esitiw qa`biletinin` rawajlaniwina u`lken ja`rdem tiygizedi.

Misal ushin «goboy» a`sbapi haqqinda tu`sinik beretug`in bolsaq, balalardin` yadina «Nu pogodi» mul`tfil`mindegi qasqirdi esletemiz. Ko`z aldinda qasqirdin` moyninda jilannin` iyretilip turg`andag`i ko`rinisi payda boladi. Bul ko`rinis usi «goboy» a`spabinda atqariladi-dep tu`sinik berilse, balalar da`rhal oni bile qoyadi.

Egerde baqshadag`i «muzikant-ta`rbiyashi» bul a`sbapti shertip bermese, ornina basqa muzikant shakiriliwi yamasa sol a`spabtin` atqariliwindag`i kasetani qoyip berse de, balalardin` muzikag`a degen qizig`iwshilig`in arttiradi ha`m u`lken rol` oynaydi.

Baqsha balalari saz a`sbaplarindag`i atlarin bilmesede, oni qaysi bir mul`tfil`mde yaki kinofil`mderde ko`rgenligin ko`rsetip beredi. Sol waqitta da`rhal, muzika ta`rbiyashisi sol a`spabtin` atin aytip berse, balalar buni da`rhal eslep qaladiv ha`m kelesi sapar bul a`spab shertiliwi menen oni an`sat ajirata aladi.

Balalarg`a saz a`sbaplarin tanitiwdag`i tiykarg`i maqset :

- a`sbaplardin` atlarin bilip aliw ;
- esitiw arqali a`sbaplardi ajiratiw;
- saz a`spablarinda oynawg`a degen qizig`iwshiliqlarin oyatiw ;
- muzikali uqiyliliqlardi rawajlandiriw.

Usi maqsetke tiykarlana otirip, balalardin saz a`spablardi tin`law arqali, muzikani esitiw qa`biletin rawajlandira aladi.

A`debiyatlar :

- 1.O.Apraksina. «Metodika muzikal`nogo vospitaniya v shkole. Moskva-1983
2. Dmitrieva: Chernoiwanenko. Metodika muzikal`nogo vospitaniya v shkole. Leningrad 1990 g
3. T.Du`ysenova, S.Kenjebaeva «Mekteplerde muzikaliq ta`rbiya». Bilim-2003

TEMA: Balalar saz a`sbaplarında birgelikte atqarıw hızman qa`liplestiriw.

1 Saz a`spablar do`retiwshiliginin` maqset ha`m wazıypaları

2 Balalar muzıka a`spablarına minezleme

3 Melodiya shıg`armaytug`ın saz a`sbaprlar

4 Melodiya shıg`aratug`ın saz a`sbaplar

Balalar muzıka a`spablarında oynaw (shertiw)-bul qatnasıwshılardıń ja`ma`a`t bolıp atqarıwshılıq iskerliginin` bir tu`ri bolıp tabıladı. Onın` sabaqtag`ı a`hmiyeti-balanın` muzıkalıq qa`biliyetin rawajlandırıw ha`m uqıbın payda etiw, mektep oqıwshılarında ko`rkemlik ta`jiriybesin bayıtıw, olardı atqarıwshılıq o`nerine, iskerligine qızıg`ıwshılıg`ın rawajlandırıw. Sonın` menen birge maxsetke bag`darlang`an qa`biliyeti ha`m shertiw a`mellerin iyelewde, balalardıń muzıka shertiwdegi emotsiyalıq qatnası ju`da` a`hmiyetli.

Muzıka a`spablarda oynawdı sabaqqa engiziw, to`mendegi pedagogikalıq ma`selelerdi sheshiw menen baylanıslı boladı`

- ♦ Balalardıń sabaqlarda, sabaqtan tis jumıslarında ha`m bos waqıtlarında bolama (bayramlarında, shan`araqta, dem alıs saatlarında) olardıń atqarıwshılıq iskerligin qoshametlew.

- ♦ Olarda ko`rkem talg`amdı ha`m qızıg`ıwshılıqtı qa`liplestiriwdi a`melge asırıw.

- ♦ Orkestrde oynaw qızıg`ıwshılıg`ın ta`rbiyalaw` saz a`spablardıń tembrin ayıra biliw, olardıń seslerindeki uyg`ınlıqtı (garmoniyanı) seziw.

- ♦ Muzıkalıq uqıbının` rawajlanıwın jedellestiriw (aktivlestiriw), (lad sezimi, ritm sezimleri, muzıkalıq forma, tembrlik, garmoniyalıq, melodiyalıq slux)

- ♦ Muzıkadag`ı ta`sirshen`lik quralı ha`m muzıkalı so`ylesiw elementlerinin` ta`sirli mazmunlılıg`ı haqqındag`ı ko`z qarastı qa`liplestiriwdi a`melge asırıw.

Oqıw-ta`rbiyalıq ma`selelerdi orınlawda, repertuar ha`m jumıs metodları sheshiwshi a`hmiyetke iye. Muzıka materialının` baslı o`zgesheligi-onın` ko`p qırralıg`ında. Ha`r qanday shıg`arma uqıp, ko`nlikpe, sezim usag`an bir qatar tu`siniktin` qa`liplesiw tiykarın ju`zege shıg`arıwg`a xızmet etedi. Bunnan basqa da muzıkalıq material, oqıwshı ha`m oqıtıwshının` birgelikte atqarıwı ushın

qolaylı ha'm qatnasıwshılardıń do`retiwshilik ha`reketin qa`liplestiriw ushın arnalg`an bolıwı kerek. Balalar muzıka a`spablarında oynaw, a`sirese dawıs ha'm slux koordinatsiyaları to`men da`rejede bolg`an balalarda muzıkalı-do`retiwshiligi rawajlanıwı ushın paydası a`hmiyetli. Bunnan basqa da ha`mme ushın, bul-neda`wir quramalıraq bolg`an saz a`spablardı iyelewge jaqsı tayarlıq boladı.

Mektep oqıwshıları sabaqlardıń barısı na`tiyjesinde`

- saz a`spablardıń atamaları ha'm olardı saqlaw qa`delerin biliwi tiyis;
- saz a`spablardıń tembrin (seslerdin` o`zine ta`n xarakterin) slux arqalı anıqlawdı o`zlestiriwi ha'm olardıń ta`sirshen` mazmunın seziniw, pa`mlew;
- ha`r bir saz a`spabta shertiw usılları ha'm a`mellerin iyelew;
- Seslerdi tanıw ha'm ses shıg`arıwda ta`sirshen` o`zgeshelikti tu`siniw;
- Muzıkalıq ma`nistin` ta`sirshen`ligin seziniw ha'm olardı saz a`spablarında atqarıw arqalı jetkeriw usılların iyelew;
- Ansambl` atqarıwshılıg`ı ko`nlikpelerin iyelew, slux boyınsha qıyın bolmag`an melodiyalardı shertiw, jaqsı tanıs bolg`an shıg`armalardıń qıyın bolmag`an ha`r qıylı partiyalardag`ı doslarınń atqarıw sapasın o`zlestiriwge umtılw;
- Joqarı sesli saz a`spablarında joqarg`ı ha'm to`mengi seslerdin` jaylasıw ta`rtibin biliw, nota atamaların ha'm olardıń nota sızıqlarındag`ı ornın biliw;
- O`z partiyasın u`lgili oqıp biliw ha'm o`zinin` oylawshılıg`ına tiykarlang`an «orkestrovkani» usınıw.

Sabaqtag`ı jumislardıń na`tiyjesi ko`pshilik jag`dayda saz a`spablardıń ra`n`-ba`ren`ligine g`a`rezli boladı. Sol ushın jeke saz a`spablardıń seslerinin` sapasına, ses shıg`arıw texnikasına ha'm orkestr quramına qoyılğ`an bir qatar talaplardı esapqa alıw za`ru`r. Baslawish klass qatnasıwshıları menen jumıs waqtında a`lbette en` a`piwayı saz a`spablardan paydalanıw tiyis. Bul muzıka a`spabları urıp shertetug`ın a`spablar toparınan belgili ba`lentlik tonına iye bolmag`an sap ritmlik a`spablar (treugol`nikler, tarelkalar, bubenler, marakaslar, barabanlar, korobochkalar h.t.b.) ja`ne joqarı hawazlı saz a`spablardan

(kolokol`chikler, metallofonlar, ksilofonlar h.t.b.). Barlıq saz a`spablar taza ha`m jag`ımlı ses shıg`arıwı tiyis, sırtqı ko`rinisi arqalı balalardı o`zine tartıwı kerek, yag`nıy sulıw bezelgen, jen`il, oynawshılardan texnikalıq qıyın bolg`an ma`selelerdi talap etpewi kerek. Ha`r qanday saz a`spabında oynaw waqtında bas, moyın ha`m denenin` erkin turıwın qadag`alap turıw za`ru`r.

Melodiya shıg`ar m a y t u g` ı n a` s p a b l a r` Klaves (ag`ash tayaqshalar), bloklar (korobochkalar), bruski, tamburin (buben), baraban, marakaslar, Treugol`niki (u`shmu`yeshlikler), barmaqlarg`a kiyiletug`ın jup tarelkalar (napalechnie parnie tarelochki), ilgekli tarelkalar (podvesnaya tarelka), jup qol tarelkalar (parnie ruchnie tarelkalar), zamarrıq (gribok).

♣ **Klaves** (ag`ash tayaqshalar)-Jaqsı sın`g`ırlag`an ag`ashtan islengen eki tayaqsha (palisandr). Olardı bir-birine urıw arqalı atqaradı. Tayaqshalardı sonday uslaw kerek, olardıń eki ta`repide bos ha`m erkin bolg`anı jaqsı (ko`rsetkish ha`m bas barmaqlar menen uslanadı). Ja`ne de tayaqshanın` birewin shep qolda tap iyilgen tarelka qa`lpinde uslap ekinshi tayaqsha menen qag`ıw (urıw) arqalı atqarsada boladı.

♣ **Bloki**-jalpaq ag`ash korobka ha`m jin`ishke ta`repi quwıs bolıp keledi. Bloktı ag`ash tayaqshalar menen shertedi, biraq ushı menen emes, al ortası menen atqaradı. Oynaw waqtında bloktın` tegis ta`repin shep qol alağanına tegis qoyıladı (oynaytug`ın joqarı ta`repi jen`il ko`terin`ki boladı). Qag`ıw (urıw) ornına qaray (quwısqa jaqın yamasa qarama-qarsı ta`repi bolıwı mu`mkin) bloktan ha`r qıylı, ra`n`-ba`ren` sesler, dawıslar shıg`adı. Usınday taqlette izbe-iz urılsa, onda at tuyag`ının` seslerin beredi. Eki (u`lken ha`m kishi) bloklardıń orayı (ortasına) boyınsha urıw mu`mkin, bunday jag`dayda bloklar shep qol alağanına qatara (qon`sı) qoyıladı. Bloklardag`ı seslerdin` ayırmashılıg`ı kvintanı esletedi.

♣ **Bruski**- Eki ag`ash (brus) Olar tuwrı aldın` da moyın ten`liginde bir-birine jen`il urıladı, sonın` menen birge qollardıń kistlerin (buwınların) qıspaw kerek.

♣ **Tamburin (buben)**-Do`n`gelek ag`ash, bir ta`repi teri menen qaplang`an bolıp` do`n`gelektin` tesiklerine jup jin`ishke metall qaqqaqshalar erkin qıstırılğ`an. Alağan yamasa barmaqlar menen terini boylap urg`an waqıtta, olar

demewshi, ja`rdemshi sesler shıg`aradı. Bubendi hawada silkiw arqalı ha`m de dizge urıw arqalı da oynaydı (keyingi usıl teri ha`m qon`ırawshalardıń qattı dawıslı u`nlesin beredi).

♣ **Baraban**-Belgili ba`lentlikke iye bolmag`an (belgisiz ba`lentliktegi) joqarg`ı registrdag`ı seslerdi shıg`aradı. Ol metall tsilindr ko`rinisinde bolıp, eki ta`repi teri menen qaplang`an. Eger barabannın` tuyag`ı (podstavka) bolmasa, onda onı dizenin` biyikliginde atqarıwshı ta`repke qaray iyildirip ornatiw kerek. Dawısları kolotushka yamasa eki ag`ash tayaqshalar ja`rdeminde shıg`adı. Balalar olardı a`piwayı a`melde uslap, barabannın` ortasına, orayına urıw arqalı oynaw mu`mkin.

♣ **Marakası**- Eki plastmassa shar bolıp, olardıń ishinde mayda taslar sırg`anaydı. Onı abaylap paydalanıw kerek, demek onın` sesti keskin. Ol ko`kirekten sa`l pa`sirek halda kistlerdi (buwınlardı) silkiw arqalı yamasa onı ta`repten-ta`repke jumsaq ju`ziw ha`reketinde atqarıladı.

♣ **Treugol`niki** (u`shmu`yeshlikler)-Oynaw waqtında ildirilip qoyladı yamasa shep qol menen bir mu`yeshinen uslap, al on` qol menen temir tayaqshanı urıw arqalı oynaydı. Jiyek boylap yamasa eki qaptalına urıw arqalı oynawg`a boladı. Tez tempte oynag`anda treugol`niktin` ishki eki ta`replerine qag`ıw arqalı «**tremolo**» usılın atqarıwg`a boladı. Treugol`niktin` sesti **jag`ımlı, jarqın, ashıq**.

♣ **Napalochnie tarelochki** (barmaq qaqpashaları)-Bas barmaq ha`m ortang`ı barmaqlarg`a kiygiziledi. Olardı bir-birine urıw, qag`ıw arqalı atqarıladı. Olardı ha`r qolg`a birewden bawlarınan uslap iyekten ko`kirekke shekemgi aralıqta (birewi joqarı qaray, birewi to`men qaray) qarama-qarsı tik bag`darda ritm ha`reketine say qol kistleri (buwınları) bir-birine jaqınlasqan waqıtta urıladı. Qaqpashalardıń qag`ısıwı barlıq waqıtta qısqa ha`m jen`il bolıwı a`hmiyetli.

♣ **Podvesnaya tarelka** (aspa tarelka)-Barabang`a biriktiriledi yamasa shep qol menen ildirgish bolıp uslanadı, bir waqıtta eki ag`ash tayaqsha menen oynawg`a boladı (**tremolo**), kolotushka (sho`kkish) ja`ne shyotka (temir sipse) menen de oynawg`a boladı. Dawısı **keskin, shin`kildek, ashshı** shertetug`ın zatqa qaray dawısı o`zgerip turadı.

♣ **Gribok** (zamarıq)-kishkene metall qaqpaq ag`ash tuyaqqa bekkem ornatılǵan. Ko`kirekten joqarıraqta shep qol menen uslap turıladı. Dawısı **jag`ımlı, ashıq, mo`ldir, o`tkir**. Metall tayaqshalar menen qaqpaqtın` ernegine jen`il jumsaq urıw arqalı dawıs shıǵadı.

**Melodiya shıǵ`aratuǵın a`spablar`** Metallofon ha`m ksilofon al`t  $S_1$ - $S_2$  metallofon ha`m ksilofon soprano S_2S_3 (notaları bir oktava to`men jazıladı). Al`t qon`ırawshalar  $S_2$ - $S_3$  (notaları bir oktava to`men jazıladı).

Saz a`spablardıń tiykarg`ı sazlanıwı C-dug. Almasıwshı plastinkalar (pilikshe, tilsheler) jaqın tonallıqta oynawǵa mu`mkinshilik beredi. En` to`mengi ton, ba`rhama aytıp yamasa shertilip atırg`an shıǵ`armanın` tonallıǵının` tonıkası bolıp esaplanadı. Shertiw waqtında saz a`spabtın` betinin` tegisligi oqıwshının` belbuwarının` biyikligi menen ten` bolıwı kerek. Tayaqshalardı bas ha`m ko`rsetkish barmaqlardıń arasında jen`il uslaw talap etiledi, barmaqlardı mush qılıp qısıwǵa bolmaydı. Qoldın` durıs ha`reketleniwi ushın shıǵ`anaqtan kistke shekem erkin turıwı kerek. Da`slep balalarg`a eki qol menen saz a`spabta ses shıǵ`arıwdı usınıs etip ha`m sonın` menen birge eki qoldın` qaytıw biyikligi birdey bolıwın baqlap barıw tiyis. Ha`r bir saz a`spabtın` o`zine say keletug`ın tayaqshaları boladı` ksilofondı qattı tıǵ`ınlı tayaqshalar menen shertedi. Metallofondı rezinalı, al qon`ırawshalardı ag`ash tayaqshalar menen shertedi. Eger ag`ash tayaqshalardıń ushlarına qalın` tawar jelimlense, onda qon`ırawshalardıń «jarqın» dawısı metallofonnıń ashıq shın`g`ırlag`an dawısına jaqınlasadı.

Birinshi sabaqtan-aq eki tu`rdegi` ritmli ha`m joqarı hawazlı a`spablardan bir waqıtta paydalanıw maqsetke muwapıq. Joqarı hawazlı a`spablarda oynaw ko`nlikpelerin iyelewi menen parallel` ra`wishte lad tu`sinigi rawajlanıp baradı. Kem-kenen izbe-iz ladtı o`zlestiriwi menen onıń xarakterli (minezli) intonatsiyası arqalı oqıwshılar olardı tek esitip qoymastan mu`mkinshiligi barınsha onı sap, taza eliklew, konkret ladtın` bo`legin qurıwshı basqıshlarda hawaz benen sol waqıtta yadtan toqıwshılıq, to`kpeshilik etip olardı muzıkalı jetkeriw kerek. Bunıń ushın joqarı hawazlı a`spablardıń almasıwshı

plastinkaları za`ru`r. Qatnasıwshılarg`a do`retiwshilik tapsırmalar beriw menen birge, oqıtıwshı a`spabta tek g`ana o`zlestirilip atırg`an lad basqışlarına juwap беретug`ın plastinkalardı (tilshe) qaldıradı. Sanı sheklengen basqışlarda oynaw variantları ha`r qıylı` qıyın bolmag`an qosıqtın` melodiya`n atqarıw, Mısalı` rus xalıq qosıg`ı «Tulki», oyın formasında muzıkalı jetkeriw, mısalı` «Exo» oynında, «Quslardı sanaw». Oyinlar, ertekler, muzıkalı tariyx, ta`riyplew, sazandeshilik iskerligi sabag`ına u`ylesimli keledi. Olardag`ı qag`ıyda ha`m mazmun oqıwshının` do`retiwshilik qozg`alısı ushın qolaylı tu`rtki bolıp xızmet etedi.

Qatnasıwshılardıń lad ha`m ritmge ko`z qarası qosıqlar u`stinde jumıs islew ha`m ha`r qıylı taqlettegi (obrazdag`ı) do`retiwshilik tapsırmalardı orınlaw barısında rawajlanadı` jetelewshi (soprovojdenniya) ritmlerdi jaratıw, kirisiw (vstupleniya), say keletug`ın a`spablardı saylaw, o`zinin` saylawına ha`m oylag`anına tiykarlanıp shıg`armag`a ayrıqsha o`zgeshelik bag`ıshlaw ushın hawazları da`l tu`setug`ın a`spablardı paydalanıw. Bunday taqlettegi tapsırmalar ritm beriwshi a`spablar ja`rdeminde, al sonın` menen birge joqarı hawazlı a`spablarg`a intıqtırg`an halda orınlanıwı mu`mkin. Partituranı u`yreniwde ha`r qıylı a`mellerden paydalanıw tiyis` nota ha`m ritmlerdi jazıw ja`rdemi menen, simvol-belgilerdi qol arqalı, notanın` atın aytıw itimalı turaqlı dizbegi usılınan (metod) kelip shıg`ıw` atqarıwshının` oynın slux boyınsha qalaberse ko`riw arqalı este saqlaw.

Ha`r bir partiyanın` ritmlik ko`rinishinin` ulıwmalıq ha`m ha`r tu`rli momentlerin awızsha talıqlaw (analiz), urıp shertetug`ın a`spablar partiyasın este saqlaw protsessin tezletiwge ja`rdem beredi. Mısalı` Konkret partiyadag`ı melodiyanın` ritmlik barısının` qaytalang`anlıg`ın yamasa o`z aldına ritmlik figura jasap atırg`anlıg`ı, saz a`spablar pul`sin ha`mme payg`a u`lestirgenligin yamasa tek g`ana ku`shli payg`a berip atırg`anlıg`ın anıqlap alıw ju`da` za`ru`r. Usınday talıqlaw arqasında oqıwshılardıń tezirek partituranı u`yreniwge imkan jaratıladı ha`m este saqlawı tezlesedi, al sonın` menen birge saz a`spabında oynaw protsessinde muzıkanın` za`ru`r bolg`an a`hmiyetli ko`rinishleri bekkemlenedi.

Bunday ko`rinislerdi saz a`spablarsız o`zlestiriw bir qansha qıyınshılıq tuwdıratug`nılg`ın biz a`meliyattan bilemiz. Balalardıń muzıka menen shug`ıllanıwı u`lken a`hmiyetke iye, sebebi ol iskerlik sıpatında muzıka qa`biliyetin aktivlestiredi ha`m teren`lestiredi. Sonday-aq, balalar a`piwayı ritmli partituralardı atqarıwda muzıkalıq ma`nistin` quralları, ja`ne de olardı konkret shıg`armanın` ko`rkem obrazına say paydalana biliwi haqqında tu`sinik aladı ha`m onı bekkemleydi. Usının` tiykarında o`zbetinshe yamasa mug`allim menen birgelikte p`esalarg`a jetekshi ag`ım jaratıwg`a iykemlesedi. Demek usı taqlette (partituranı oynawda mug`allim yamasa balalardıń o`zinshe du`zgen usınısları) mektep oqıwshıları muzıkalıq formanın` qurılısı, muzıkalardıń rawajlanıw printsipleri haqqındag`ı a`piwayı elementar bilimdi iyelep aladı. Demek , saz a`spablarında oynawdı uqtıra otırıp, ha`mmede muzıkalı-do`retiwshilik oy pikirin aktiv qa`liplestiriw ha`m qatnasıwshılarg`a birinshi sabaqtan baslap-aq ko`rkem-izleniwshi tapsırmalardı beriw mu`mkinligi za`ru`r ekenligin atap o`tiw kerek. Balalar jaratqan shıg`armaların` qa`biliyetsizligi (primitiv) qa`weterge salmaw kerek, qalayda olardıń sapalılıg`ı mektep oqıwshılarının` muzıkalıq ta`jiriybelerinen g`a`rezli boladı ha`m waqıttın` o`tiwi menen joqarı jetiskenlikke erisedi. Oqıtıwshı ushın en` a`hmiyetlisi-sazendeshilik (saz a`spabı iskerligi) protsessinde qatnasıwshılarda muzıkalı-do`retiwshilik qa`biliyetinin` aktiv qa`liplesetug`nılg`ında.

**Tema: Muzıka ko`rkem-o`neri ha`m ma`deniyatı bilimlerin
qa`liplestiriw**

Joba`

1. Muzıkanın` ma`deniy turmısımızda tutqan ornı.
2. Muzıka oqıtıw metodikasının` maqset ha`m wazıypaları.
3. Muzıka oqıtıwshısına qoyılatuqın arnawlı talaplar.
4. «Muzıka» pa`ninen jan`a bag`darlamasının` mazmunı ha`m qa`siyetleri.
5. Juwmaq.

Muzıka ma`deniy turmısımızda jeke insannın` rawajlanıwında u`lken a`hmiyetke iye bolatug`ın ko`rkem o`ner tu`ri bolıp esaplanadı. Muzıka ta`rbiyası, a`deplilik ta`rbiyasının` tiykarg`ı ha`m qıyın ta`replerinin` biri bolıp, a`tıraptag`ı go`zzal na`rselerdin` tuwrı pikirlewge ha`m qa`dirlewge u`yretedi. Muzıka insandı joqarı sezim menen qurallandıradı ha`m qa`dirlewge u`yretedi. Muzıka insandı joqarı sezim menen qurallandıradı ha`m ma`deniy du`n`ya qarasın qa`liplestiredi.

Muzıka insan qa`lbine ku`shli ta`sir ko`rsetiw imkaniyatına iye bolıp, oqıwshılardıń a`deplilik-a`lemine alıp kiriw ha`m ta`rbiyalawdın` za`ru`r quralı bolıp esaplanadı.

Milliy ma`deniyatımızdın` babakalanı Abu Nasr A`l Farabiy «Bul ta`n denenin` sawlıg`ı ushın paydalı dur» degen edi. Babamız Shayx Sa`diy aytqan edi: «Muzıka adam ruwxının` joldasıdur» muzıka insang`a tez ta`sir etiwshi, emotsional ku`shti aktiv rawajlandırıwshı qural bolıp esaplanadı. İnsan muzıka menen birge ananın` ha`yiwi arqalı tanısıp bir o`mir muzıkadan zawıqlanadı ha`m ku`sh aladı.

Muzıka insan ruwxının` ajıralmass bir bo`legi bolıp esaplanadı. Muzıkadan tu`rli azıq alıw ushın insan joqarı ma`deniyatlı, kewli taza go`zzallıqtı seze alatug`ın, o`z qa`lbine, ana watang`a mexir qoyg`an bolıwı kerek. Sol sebepten oqıwshılarda insan ma`deniyatının` ajıralmas bir bo`legi bolg`an muzıka ma`deniyatına ta`rbiyalaw, muzıka ta`rbiyasının` bas maqseti bolıp turadı. Bul joqarı maqsetti a`melge asırıw ushın muzıka oqıtıwshısının` aldında qoyılğ`an wazıypaları to`mendegiler`

1. Oqıwshılarda muzıka ko`rkem-o`nerine bolg`an qızıg`ıwshılıqtı ha`m mexir muxabbattı asırıw.

2. Muzıkalıq xızmet barısında ko`rkem do`retiwshilik ha`m ishki sezim tuyg`ıların rawajlandırıw.

3. Shıg`armalardıń ko`rkem-idiologiyalıq mazmunı quralında oqıwshılardı estetikalıq jaqtan a`dep-ikramlılıqqa ta`rbiyalaw.

4. Muzıka sabaqlarında ka`sip-o`ner ha`m miynetke bolg`an qızıg`ıwshılıqtı oqıwshılarda oyatıw sıyaqlı jumıslardı a`melge asırıw kerek.

Ushu maqsat ha'm wazıypalardı a'melge asırıw, oqıwshılardıń professional ha'm a`deplilik ta'replerinde baylanıslı boladı. Ha'r qanday ko`rkem-o`ner xızmetkeri mekteplerde muzıka sabaqların alıp bara almaydı. Bunın` ushın muzıka oqıtıwshısı o`z ka`sibine ha'm balalarg`a mexir qoyg`an, joqarı ma`deniyatlı, du`n`ya qarası ken` bolg`an insan bolıwı kerek.

Ol pedagogika, psixologiya, balalar fiziologiyası, etika ha'm estetika teoriyası, muzıka teoriyasının` a`meliy tarawlarınan muzıka oqıtıw metodikası pa`ninen shuqır bilimge iye bolıwı kerek. Muzıka oqıtıwshısı muzıka ko`rkem-o`ner teoriyası ha'm a`meliy tarawlardan jeterli da`rejede bilim, ko`nlikpe ha'm ta`jiriybege iye bolıwı kerek.

Yag`nıy ol ha'm sazende, dirijer ha'm atqarıwshı, jurnalist muzıka teoretigi ha'm a`meliyatshısı sıpatında is ko`riwi lazım. Muzıka oqıtıwshısı do`retiwshiligi sonda, ol bir saatlıq sabaqta stsenariy avtorı, onın` atqarıwshısı, rejisserı sıpatında is tutadı. Sonlıqtan muzıka sabag`ı ko`rkem-o`ner sabag`ı delinedi. Mektep turmısında, muzıka oqıtıwshısının` xızmet da`rejesi ken`. Mektepten tısqarı muzıka ta`rbiyası tu`rlerin sho`lkemlestiriw ha'm basqarıw mektepte muzıka ta`rbiyasının` massalıq tu`rlerin (ko`rkem-o`ner g`ayratkerleri menen ushırasıwlar lektsiya-kontsertler, shayırlar menen ushırasıwlar «Nawrız» bayramları, «A`lippe»

bayramları, «Muzıka ha`pteligi», «O`zbekstan Watanım menin`» ko`rik tan`lawı, bayramları) sho`lkemlestiriw muzıka oqıtıwshısına ju`klengen wazıypası bolıp esaplanadı. Sonın` menen birge mektepten tısqarı muzıka ta`rbiyası orayları (balalar muzıka mektepleri, oqıwshılar sarayları, balalar teatrı), menen baylanısta bolıp talantlı oqıwshılardı olarg`a tartıw ha'm olardıń xızmetin mektep turmısında qollaw ha'm muzıka oqıwshısının` wazıypası bolıp esaplanadı. O`zbekstannın` «Ta`lim haqqında» g`ı nızamında «9-jıllıq ulıwma orta ta`lim» ja`riya etildi. Ba`rshe oqıw pa`nleri qatarı muzıka pa`ni boyınsha ha'm aytıw kontseptsiyası islep shıg`arıldı.

Muzıka ta`liminin` ma`mleketlik ta`lim standartları tiykarında jan`a da`stu`r islep shıg`arıldı. Jan`a da`stu`r mazmunında milliy muzıka miyraslarınan tolıq paydalanıw massalıq xalıq namaları ha'm qosıqları, maqom, shashmakom,

da'stanlar ha'm bu'gingi zamanago'y muzika o'z ko'risin tapqan. Usi da'stu'rdin' o'qiw barisinda muzika o'qitiw metodikasi, sabaqlardin' jil, sherek temalari jobalari, ko'rgizbeli sabaqlar kestesi, jergilikli muzika ha'm sabaq xizmetleri sabaq temasinin' ajiralmas bir bo'legi bolip, uliwma temag'a boysinadi ha'm ma'nisi o'z-ara baylanisip bir pu'tindi sho'lkemlestiriledi. Bul ha'zir islep atirg'an o'qitiwshılardan is mazmunın ha'm usıldı jan'alap barıwdı talap etedi. Bunday talaplar, qollanbalar, usınıslar ha'm baspadan shıg'ıp atirg'an o'qiw metodik qollanbalardan ken' ma'nide jariq ko'rmeke. Jan'a bag'darlamanı o'zine ta'n qa'siyetleri sonnan ibarat, muzika ma'deniyatı pa'ninin' tiykarı bolg'an muzika tu'rleri muzikanın' du'ziliw ha'm rawajlanıwı, muzikanın' zamanago'yliğı sıyaqlı shuqır-tolıq u'yretiliwi kerek. Demek, jan'a bag'darlama mazmunında sabaq o'tiw ushın muzika o'qitiwshısı o'zinin' muzikalı teoriyalıq bilimlerin teren'lestiriw kerek ha'm ma'mleketimizde jas a'wladtı «Watang'a muxabbat» ruwxında ta'rbiyalawdın' a'hmiyetli bir bo'legi nafasat ta'rbiyası ma'selelerin, insandı ma'deniyat ruwxta ta'rbiyalaw ma'selelerin hal qılıwda ja'miyet ha'm ma'mleketimiz ta'repinen qoyılğ'an u'lken ju'klemeni muzika o'qitiwshısının' aldında qoyılğ'an wazıypa, bolıp tabıladı.

Muzika ta'lim sapalılıg'ın ta'miyinlewde, o'qiwshılardin' muzika pa'nine bolg'an qızıg'ıwshılıg'ın o'siriwde, o'qitiwshı jetekshi bolıp esaplanadı.

Baqlaw sorawları:

1. Ma'deniy turmısımızda muzika qanday a'hmiyetke iye
2. Barkamol insandı qa'liplestiriwde muzika o'qitiwdın' maqset ha'm wazıypaları
3. Muzika o'qitiwshısına qanday talaplar qoyılğ'an
4. Muzika o'qitiwshısının' mektep turmısında tutqan ornı
5. Jan'a bag'darlamanın' o'zine ta'n qa'siyetleri ha'm mazmunı nelerden ibarat.

Tema. Muzika sabag'ı-mektepte muzika o'qitiwdı sho'lkemlestiriwdin' tiykarg'ı forması.

1-klassta muzıka oqıtıwdın` wazıypaları ha`m mazmunı Joba.

1. 1-klass oqıwshılarının` ulıwma pedagogikalıq ha`m muzıkalıq jaqtan minezleme.

2. Muzıkanın` hızmet tu`rleri.

3. Do`retiwshilik wazıypalardı atqarıw tiykarında muzıkalıq ta`sirdin` tu`rleri.

4. DTS da`stu`rinin` mazmunı.

5. 1-klassta muzıka oqıtıwdın` wazıypaları ha`m mazmunı

1-klassta o`tkeriletug`ın muzıka sabag`ı balalar o`mirinde u`lken a`hmiyetke iye. Sebebi olar birinshi ma`rte mektep bosag`asına atlap, birinshi ustazları menen tanısadı ha`m usı da`wirde balada oqıwg`a degen qızıg`ıwshılıg`ı payda boladı. 1-klassta bala muzıkanın` fundamentinen baslap u`yrene baslaydı. Balalar baqshasında qosıqtı aytqızıp ha`m nama menen ju`rip qıymıl ha`reket islewdi u`yretken bolsa, al mektepte sol namanın` sırların ashıp, uyreniwge umıtıladı.

Sol ushın mektepte 1-klasstag`ı 1-sabaq ku`ta` a`hmiyetli rol` oynaydı. Eger mug`allım birinshi sabaqtı qızıqlı o`tkerip, balalardı muzıka dunyasına alıp bara alsa, onda balalardın` muzıkag`a bolg`an qızıg`ıwshılıg`ın onnan arman jalg`astıradı degen isenim payda boladı.

Muzıka mug`allımı muzıka ma`deniyatı sabag`ı boyınsha joba du`zgende ha`r bir balanın`, ha`r klasstın` jas o`zgesheligin esapqa alıp rejelestiriwi tiyis. Solay etip birinshi klass oqıwshılarına minezleme berip o`temiz.

a) Balalardın` organizmi qa`liplesip bolmag`an na`zik, bir qa`liptegi jumıstan tez jalıg`adı.

b) Balanın` ha`r bir qıymıl ha`reketi a`detke o`zgerip otıradı, biraq este saqlaw qa`bileti ku`shli boladı.

v) Bir jumıstı bolmay ekinshi jumısqa awıp otırıw, muzıkanı obrazlar arqalı tu`siniw.

Mısalı:

To`men seslerdi ayudın` sesleri menen salıstırıw, joqarı sesti quslardın` dawısı menen salıstıradı.

Baslawısh klassta balada oying`a bolg`an qızıg`ıwshılıq artadı. Oyunlar arqalı qıyın bolg`an materiallardı tu`sinip aladı. Sonday-aq oyun arqalı balalardıń oy-o`risi ken`eyedi, yadında saqlanadı.

1-klass oqıwshılarına muzikalıq jaqtan minezleme.

Balalardıń muzikalıq jaqtan rawajlanıw da`rejesi bir qa`lipte emes. Bir balalar muzıkanı tın`lap, qosıqtı durıs aytıp biledi, al ayırım balalar bolsa muzıkanı qalay tın`lawdı, onı atqarıw sheberliklerin bilmeydi ha`m muzıka sabag`ına salqın qaraydı. Sol sebepli olarg`a (mug`allimlerge) mınaday talaplar qoyıladı.

a) Muzıkanı tın`law balalar negizgi janrlardı ayıra biliw kerek./marsh, oyun, qosıq/

b) Qosıq aytıw bo`liminde en` birinshi balalardıń diopozonı anıqlanadı. Olardıń qosıq aytıw diopozonı eki - u`sh sestem ibarat bolıwı mu`mkin, geybir jag`dayda bir oktavadan ko`plew de bolıwı mu`mkin. 1-klasstıń oqıwshılarının` diopozonı re-lya birinshi oktavası bolıp tabıladı.

Muzıkanı tın`lawdı rawajlandırıw uqıplılıqları to`mendegishe alıp barıladı.

a) Muzikalıq shıg`armalardı tın`lap ha`r bir muzikalıq sabaqtıń bir bo`legi bolg`an seslerdin` joqarg`ı, yamasa to`mengi dawısların ritmdi bilmey qosıq aytıw mu`mkin emes. Sonlıqtan muzıkanı tın`lap uyreniw kerek.

Muzıkanı tın`law uqıplılıg`ın rawajlandırıw ushın muzikalıq qa`biletten paydalanıw kerek. Mısalı. Qosıq aytıw, al qosıqtı durıs aytıp biliw ushın sestı tın`lap biliw kerek. Muzıkanı jaqsılap qabıllap ha`m tu`sinikli etip tın`law ushın en` da`slep balalar qosıqtıń xarakterin, mazmunın, ne xaqında ayılıp atırg`anın biliwleri tiyis. Son`ınan muzıkanı etaplarına salıp tın`lawına boladı. Muzıka tın`law bo`limi to`mendegi to`rt etaptap ibarat.

1. Kirisiw /gu`rrin`/
2. Muzikalıq shıg`armanı atqarıp beriw.
3. Tın`lag`an shıg`armalar tuwralı a`n`gimelesiw.
4. Qaytalap tın`law.

1-klassta qosıq uyretiw usılları

Muzıkalıq iskerliktin` tiykarg`ı tu`rlerinin` biri qosıq aytıw. Muzıkalıq ta`rbiya menen bilim beriw uazıypaları oqıw barısında sheshiledi. Balalarg`a muzıka tuwralı gurrin` ayıladı, shıg`armanın` forması bir-birinen ayrılıp turatug`ın bilimleri menen frazalarına kewil audarıladı. Balalar geybir tu`siniklerdi Ma`selen «muzıkalıq kirisiw», «baslama ha`m naqırat», «muzıkalıq fraza»x.t.b.tu`siniklerdi uyrenip yadlap aladı.

Bul jerde baslı uazıypa muzıkanı, qosıqtı a`sbaplarda oynawg`a uyretiw barısında xarakterlerdi tusiniw. Eger balalar tapsırmanı jaqsı tusinse onda onı an`sat, sha`rtli tu`rde orınlaydı. Ma`selen ha`yiw qosıg`ı ta`sirli shıg`ıw ushın dawıstı qattı shıg`armastan, asıqpay orınlag`an durıs boladı. Muzıka ha`r qashan da ha`r tu`rli sezimlerdi suwretleydi. Bir na`rseler tuwralı bayanlaydı ha`m ol o`zinin` sıpatı jag`ınan ha`r tu`rli.

1-klassta qosıq uyretkende baslı wazıypa muzıka rawajlanadı, o`zgeredi, olarda bir-birine uksas ja`ne bir-birinen o`zgeshe bo`limler, muzıkalıq frazalar baslanadı. Naqırat bar ekenligin ayırıwg`a boladı. Yag`nıy muzıkanın` mazmunın suwretlep beretug`ın o`z tili, o`z qulag`ı boladı.

Muzıkanı kompozitor menen xalıq do`reledi- dep balalarg`a aytıp o`temiz. Sonın` menen birge qosıq aytıwdı qa`liplestirgende balarg`a mınaday tu`sinikler beriledi'

- Dawıstın` esitiliwi, sıpatı tuwralı/sozılmalı, jen`il, sazlı/
- Diktsiyanın` durıslıg`ı tuwralı /anıq, suwretli/
- Nota sızıg`ı tuwralı/joqarı ko`teriledi yamasa to`menleydi, sesler qaytalanadı yamasa birewi biyik ekinshisi to`men boladı/
- Metr ırğ`aq tuwralı /ses qısqa yamasa uzın boladı/

Usılardı esapqa ala otırıp 1-klass oqıwshılarına qosıq aytqızg`anda olardıń` esitiw qa`biletin rawajlandırıw kerek. Olarg`a qosıqtı taza etip aytqızıwg`a uyretiw kerek. Eger bala qosıqtı durıs ayta almasa olardıń` ne ushın qosıqtı ayta almag`anlıg`ın bilip alıw tiyis. Sebebi olarda bir neshshe jag`daydı ko`riwge boladı. Mısalı' Seslerdi durıs esite almawı mu`mkin, ya bolmasa dıqqat qoymay otırıwı mu`mkin. Eger praktika juwmag`ınan alıp qarasaq 1-klass oqıwshıları

qosıqtı naması menen qospay taqmaqtay etip aytadı. Olarda qosıq aytıw uqıplılıgına qarag`anda so`ylew uqıplılıgı rawajlang`an boladı. Sol sebepli birinshi klass oqıwshılarına qosıq ayıqızg`anda dem alıw tuwralı aytıp ha`m sol alg`an dem 1-frazag`a tolıq jetiwi kerekligin tu`sindirip beremiz ha`m balalar qosıq aytqanda durıs dem alıwın qadag`alaw kerek.

1-klass oqıwshılarına mug`allim qosıqtın` dıqqatın dem alıwı baslanıwı menen ko`rsetiwi kerek. Qosıq aytqızar aldında ha`r qıylı seslerge shınıg`ıwlar isletiwi kerek.

Muzıka tın`lawg`a qoyılatug`ın talaplar ha`m olarg`a qısqasha minezleme berip o`tin`?.

Balalar ushın qosıq do`retken kompozitorlardı atap o`tin`?.

Tayanış tu`sinigi

Birinshi klass oqıwshılarına ulıwma ha`m muzıkalıq jaqtan minezleme. Sem`yadag`ı ha`m balalar baqshasındag`ı muzıkalıq ta`rbiya.

Birinshi klass oqıwshılarının` mektepke bolg`an qızıg`ıwshılıg`ın oyatıw. Birinshi klassqa arnalg`an muzıka bag`darlamasının` tiykarg`ı mazmunı. Muzıkanı esitiw ha`m muzıkadan emotsionallıq ta`sirshen`likti rawajlandırıw. N`osıqtı durıs aytpaytug`ın balalardı tawıp olar menen islesiw. Esitiw dıqqatın, seslerdin` ba`lentlik ha`m uzaqlıg`ın tu`siniwdi rawajlandırıw, ko`rsetpe quralların qollanıw. Temp ha`m dinamikanın` ta`sirshen`ligi. N`osıq aytıwdın` tiykarg`ı wazıypaları, shıg`armag`a basınan aqırına shekem dıqqat bo`le biliw, qabıl etiwidin` emotsionallıq mazmunı, xarakterdi tu`siniw. Muzıkalıq sawatqa u`yretiw, muzıkalıq esitiwdi ha`m qabıllawdı rawajlandırıw. Qosıq aytıwdın` tiykarg`ı u`lgilerin qa`liplestiriw.

Tema: 2-klassta muzıka oqıtıwdın` mazmunı

ha`m wazıypaları Joba:

- 1.2-klass oqıwshılarına ulıwma pedagogikalıq ha`m muzıkalıq minezleme.
2. Muzıkalıq hizmet tu`rleri.
- 3.Do`retiwshilik wazıypalardı atqarıw tiykarında muzıkalıq ta`sirdin` tu`rleri.

4.DTS da`stu`rinin` mazmunı.

5.2-klassta muzıka oqıtıwdın` wazıypaları ha`m mazmunı

2-klassta 1-klassta alg`an bilimlerin arı qaray dawam etip, jalg`astırıp bara beredi.

2-klasstın` oqıwshıları 1-klassqa qarag`anda ta`jiriybeli oqıwshılar. Olarda este saqlaw, qabıllaw qa`biletleri jaqsı rawajlang`an bolıp keledi. Muzıkag`a bolg`an qızıg`ıwshılıg`ı kusheyedi. Olarda shıg`armalarg`a analiz jasaw uqıplılıg`ı payda boladı. 2-klasstın` oqıwshılarına muzıkalıq rawajlanıw 1- klasstag`ı uyrengenlerine baylanıslı, eger 1-klassta irgetası bekkem qalansa, onda 2-klassta muzıka sabag`ı sapalı o`tileli.

Sho`lkemlestirilgen durıs bag`ıt berilip o`tilgen sabaq birgelikte nama tın`lap ha`m o`z oyların ortag`a taslap analizlep biliwge uyreledi. Mug`allim ha`r bir balag`a olardıń muzıkalıq jaqtan rawajlanıw uqıplılıg`ın esapqa alıp, jeke tu`rde qatnas jasawı tiyis. Sebebi geypara balalardıń muzıkalıq qa`biletleri klasstag`ı basqa oqıwshılarg`a qarag`anda anag`urlım joqarı boladı.

2- klassta jıl teması. Muzıka degen ne. Ol neni uyreledi. Muzıka neni bildiredi ha`m neni suwretleydi.

2-sherek «Muzıkanın` qosıq, marsh ha`m oyıng`a ılayıqlıg`ı»

3-sherek «Melodiya, o`lshem, ritm, lad tu`sinikleri»

4-sherek «Muzıka sawatı, saz a`sbapları»

Bul temalardı mug`allim u`lken tayarlıqlar menen o`tiwi tiyis. Geybir ta`jiriybesiz mug`allimler bag`darlamada berilgen qısqasha sabaqtın` o`tiliw mazmunı menen o`tedi de qoyadı. Usınıń o`zi jetkilikli dep qoyadı. Ol durıs emes.

Mısalı 2-klassta 1-sherek bag`darlamasında a`piwayı shıg`armalar berilse, al 3-4 sherekte qosıq,. Oyin, marshlarının` quramalasıp barıwına baylanıslı mug`allimnen ko`p tayarlıqtı talap etedi. Eger «Paleke jıraw» namasın alsaq bunda shıg`armanın` xarakterin anıqlap, balalar menen birge muzıkanı atqarıw sheberliliklerin, sonday-aq muzıkanı qabıllaw ha`m muzıka sawatı menen baylanıstırıw kerek. Mısalı: nama tın`lawg`a J.Shamuratovtın` «Tolqın» shıg`armasın alsaq bunda balalar namanın` birgelki to`men ha`m joqarı jılıwı,

notalardın` birdey sozımlıg`ın sonın` menen birge oqıwshılardan shıg`armanın` ritmi tuwralı soraw kerek. Eger muzıka barlıq uaqıtta forte belgisine oynalsa qalay esitiler edi. Suwdın` tolqının qanday belgiler arqalı tolıqtırsa boladı. Usıg`an juuap alıw kerek ha`m ha`r kim ko`z aldına keltirgen epizodlardı ortag`a salıwı tiyis.

2-klassta qosıq uyretiwdin` repertuari 1-klassqa qarag`anda quramalıraq bolıp kelgen. Mısalı: «Suyemen elimdi» A.Sultanov, «Bag`» K.Abdullaev, «Ana tilim» G`.Amaniyazov, «Ullı bayram» J.Shamuratov, «Qawın» S.Pawanov.

Bul qosıqlar ha`mmesi kewilli, balalardın` dawıslarına qolaylı etip islengen. Olardın` diopozonı da atqarıwg`a qolaylı.

Oqıwshılarg`a qosıqtı uyreter aldında olarg`a usı qosıqtın` tonlıg`ında, ya bolmasa sog`an parallel` tonlıqtag`ı gammalar arqalı dauıs sazlaw ushın shınıg`ıwlar isletiw kerek.

Qosıq uyretiwdе A.Sultanovtın` «Suyemen elimdi» qosıg`ın alatug`ın bolsaq qosıqtın` avtorının` o`mirbayanı menen oqıwshılardı tanıstırıp o`temiz. Bul qosıqtın` xarakteri kewilli, shaqqan, tez tempte ayıladı. №osıq balalardı Uatandı suyiuge, o`sken elin, jerin, dala qalaların suyiuge uyretedi. №osıq re major tonlıg`ında 4\2 o`lshemde jazılğ`an ha`m on altılıq, segizlik, sherek, yarımlıq notalar ushırasadı.Bul qosıqtı frazalarg`a bo`lip uyretemiz. Sonday-aq qosıqtın` 3-4 qatarında repriza belgisi bar, yag`nıy 2-ma`rte qaytalanıp ayıladı. Mug`allım ku`shli uleslerge dıqqat berip, olardın` ku`shsiz ulesler menen aralasıp otırıun, balalarg`a tu`sindirip otırıwı tiyis. Usı menen birge ku`shli ha`m ku`shsiz ulesler xaqqında takt, o`lshem tuwralı tu`sindirip o`tse boladı. Sonın` menen birge 2-klassta A.Xayratdinovtın` «U`yregim» qosıg`ın uyretetug`ın bolsaq bul qosıqtın` da o`lshemi 4\2 , kewilli xarakterde qulaqqa jag`ımlı atqarıladı. «U`yregim» qosıg`ı LYa notasınan baslanıp RE notasınan tamamlanadı, yag`nıy qosıqtın` tonlıg`ı RE major.

Qosıq segizlik ha`m on altılıq notalarında jazılğ`an ha`m jen`il atqarıladı. Bul qosıqtı balalarg`a uyretkende A.Xayratdinov tuwralı qısqasha aytıp o`temiz ha`m qosıqqa minezleme beremiz.

2-klassta uyretiletug`ın qosıqlardın` templeri ken` tu`rde jazılğ`an' Mısalı «Bag`» qosıg`ı val`s tempinde, «Ullı bayramım» marsh tempinde «Qauın» ortasha, «Men oqıyman» shadlı tempte, solay etip 2-klassta uyretetug`ın qosıqlardın` tempi, yag`nıy xarakterleri arqalı balalardı muzıkanı teren` uyreniwge ha`m usı xarakterdegi shıg`armalardı bir-biri menen salıstırıp o`zlerine talqılıtıwg`a uyretemiz.

Tema: 3-klassta muzıka oqıtıwdın` wazıypaları ha`m mazmunı.

Joba:

- 1.3-klass oqıwshılarına ulıwma pedagogikalıq ha`m muzıkalıq minezleme.
2. Muzıkalıq hızmet tu`rleri.
- 3.Do`retiwshilik wazıypalardı atqarıw tiykarında muzıkalıq ta`sirdin` tu`rleri.
- 4.DTS da`stu`rinin` mazmunı.
- 5.3-klassta muzıka oqıtıwdın` wazıypaları ha`m mazmunı

1-klassta muzıkalıq ta`rbiya baslaması, yag`nıy fundamenti bolsa, 2-klassta `ortası`, dawamı ha`m bekkemlew bolıp esaplanadı, al 3-4 klass bolsa baslawısh etaptı tamamlaw bolıp esaplanadı. 1-4 klasslar baslawısh, yag`nıy sho`lkemlestiriwshi etap, al 5-9 klasslar joqarg`ı klasslar bolıp sanaladı.

Eger baslawısh klass oqıwshılarının` oqıw, jazıw, esapalw sıyaqlı bilim ko`nlikpelerine barlıq sabaqlardı oqıtatug`ın baslawısh klass mug`allimi juwapkershilikli bolsa, 5-klassqa deyin qanday muzıkalıq bilim, eplilik, ko`nlikpeler menen keliwi baslawısh klasslarda muzıka sabag`ın oqıtatug`ın qa`niyge mug`allim o`zinen g`a`rezli ekenin biliwi lazım.

3-klass oqıwshılarına minezleme

3-klasstın` oqıwshıları anıq oqıwshılar yag`nıy jan-jaqılı jetisken dep esaplasaqlı boladı. Fizikalıq jaqtan ku`shli, olardıń deneleri shınıqqan, boyları o`sken, oylaw, este saqlaw qa`biletleri 1-klass penen 2-klassqa qarag`anda anag`urlım joqarı. 1-2 klassta oqıwshılar ha`r zatqa mısalı' oyın, qosıq aytıw, muzıkalıq a`sbapta oynawg`a qızıg`atug`ın bolsa, al 3-klassta balalar tek g`ana o`zlerin qızıqtıratug`ın pa`n menen shug`ıllanıwdı unatadı.

Muzika mug'allimi minalardı este saqlag'anı durıs'

1-2 klassta balalar mug'allimge eliklep, mug'allimnen ko'rgenin islese, al 3-klassta balalar o'zlerin ko'rsetkisi keledi.

Olarda initsiativa menen jumıs islep, to'men oqıytug'ın oqıwshılarg'a ko'mek ko'rsetiw, berilwgen uchastkalardı o'z qarawlarına alıw sıyaqlı jumıslardı atqaradı. 3-klassta muzikalıq ta'rbiyanın` maqseti muzika arqalı balalardıń esitiw uqıplılıg'ın rawajlandırıw bolıp tabıladı.

3-klassta qosıq uyretiw metodikası

3-klassqa kelip oqıwshılar fizikalıq ha'm garmoniyalıq jaqtan rawajlang'an bolıp keledi.

3-klass oqıwshıları 1-2 klassqa qarag`anda muzika sauatınan bir qansha na'rselerdi uyrengen boladı. Sonday-aq olardan taza qosıq uyreter aldında usı qosıqtın` tonal`nosti. Ondag`ı gilt belgilerin sorap shıg`ıw kerek.

3-klassta qosıq uyretiwdin` repertuari tematikası jag`ınan bay ha'm ha'r qıylı, Mısalı: «Oqıwshı jastın` qosıg`ı» A.Xayratdinov «Kel, balalar, balalar» A.O`tepbergenov, «Saat tili sırtıldaydı» G`.Amaniyazov, «O`mir gu`li bolamız» , «Biz tınıshlıq gu`limiz»G`.Amaniyazovh.t.b.

Bul shıg`armalardı uyretkende ha'r qosıqtın` temasına baylanıslı tu`sinik beremiz. Mısalı:G`.Amaniyazovtın` «Biz tınıshlıq gu`limiz»qosıg`ın uyretkende balalarg'a barlıq eldin` xalıqları tınıshlıqtı suyetug`ınlıg`ın, jer ju`zinde barlıq ellerdin` balaları bir qıylı, ten`dey toq-torg`un, jaqsı turmısta jasamasada, olardıń ba`rshesinin` tilegi paraxatshılıq ekenligin so`z etemiz.

Bul qosıq fa major tonlıg`ında jazılğ`an, xarakteri kewilli atqarıladı. Qosıqtın` 5-taktı pauza, yag`nıy akkomponiment al 1-2 qatarı bir dauısta ha'm qalg`an qatarları 2-dauısta ayıladı. Bunda qızlar ha'm balalardı 2-dauısqa bo`lip ayttırsaq boladı.

Solay etip oqıwshılarg'a bul qosıqtı uyretkende dauıstın` jen`il shıg`ıwın qadag`alaw kerek, sonday-aq bul qosıqtı atqarg`anda oyın xareketleri menen baylanıstırıwğ'a bolatug`ının aytıp o`temiz.

Son`ınan bul qosıqqa ko`rgizbe qural retinde plakatqa ha`r eldin` balalarının` suwretin salıp ko`rsetsek boladı.

Bunda barlıq balanın` tilegi bir tınıshlıq ekenligin tu`sindiremiz. Nama tın`law boyınsha oqıwshılarg`a xalıq namaların tın`latamız. Mısalı:qq xalıq qosıg`ı «Xa`yyiw» di alsaq oqıwshılar ananın` qosıg`ı ekenin bileği.

Sonın` ushın oqıwshılarg`a namanı tın`latpastan aldın qosıqqa o`zleri sıpatlama berip, eger biletug`ınları bolsa, aytırıp ko`rsetiw kerek, son`ınan oqıtıwshı o`zi atqarıp, yaki bolmasa magnitofonda tın`latıwı kerek.

Tema: 4-klassta muzıka oqıtıwdın` wazıypaları ha`m mazmunı

Joba:

- 1.4-klass oqıwshılarına ulıwma pedagogikalıq ha`m muzıkalıq minezleme.
2. Muzıkalıq hızmet tu`rleri.
- 3.Do`retiwshilik wazıypalardı atqarıw tiykarında muzıkalıq ta`sirdin` tu`rleri.
- 4.DTS da`stu`rinin` mazmunı.
- 5.4-klassta muzıka oqıtıwdın` wazıypaları ha`m mazmunı.

Bul da`wirde oqıwshılar oqıtıwshının` ha`r bir berilgen tapsırmasın buljıtpay orınlawg`a ha`reket etedi. Muzıkag`a analiz islew uqıplılıg`ı payda bola baslaydı. Muzıkalıq shıg`armalardı 4-klass oqıwshılarının` jas o`zgesheligin esapqa alıp tan`lawı kerek.

Bul jastag`ı balalar 2-3 klassqa qarag`anda a`dewir eseygen, muzıkalıq qa`bileti rawajlang`an bolıp sanaladı.

4-klass oqıwshılarının` muzıka sabag`ın o`tkende ko`rkem o`ner menen baylanıstıradı. Muzıkalıq a`debiyatqa jıvopisti bo`leklemey birgelikte tu`sindirise

balalarg`a tu`sinikli boladı. 4-klassta jıl dawamında xalıq muzıkasının` tvorchestvosı menen tanısadı.

4-klass oqıwshılarının` esitiw qa`ileti' Shıg`armanın` basınan aqırına shekem tın`law, muzıkalıq shıg`armanın` ayırmashılıg`ın biliw. Marsh , oyın ha`m qosıq, ulıwma shıg`armanın` bezeliwi (major, minor) Seslerdin` biyikligin ayırıp biliw kerek. Turaqlı ha`m turaqsız seslerdi esitip biliw qa`iletin rawajlandırıw kerek.

Frazalıq dem alıs boyınsha tu`sinikke iye bolıwı kerek. 4-klassqa kelip xor partiyalarg`a bo`lip qosıq aytırıwıg`a boladı. Muzıka sawatı boyınsha 4-klassqa kelip oqıwshılar seslerdin` so`zlerin anıqlap biletug`ın boladı. 1-3-klassta o`tilgen materiallardı, bilimin oqıwshılar menen 4-klassta qattı itibarlıq penen bag`darlamanı qaytalap barıw kerek.

Eger oqıwshılar 3-klasstın` bag`darlamasın tolıq uyrenip ala almag`an bolsa, onda olarg`a to`mendegi izertlewler ju`rgiziwge boladı.

Mısalı: Ha`zirgi esitilgen nama qaysı xalıqtın` qosıg`ı, bul esitilgen (tın`lang`an) qosıqtın` kompozitorları bar ma, yamasa xalıq do`retiwshiligi me, bul qosıqta neshe dawıs esitilip turg`anlíg`ın, qosıqtın` ladın, major yamasa minor ekenligin anıqlaw kerek.

4-klass oqıwshılarına qosıq uyreti w metodikası

4-klass oqıwshıları to`mengi klass oqıwshılarına qarag`anda a`dewir ulkeygen, fizikalıq jaqtan rawajlang`an, dawıs diopozonları ken`eytirilgen bolıp keledi.

4-klass oqıwshıları eki dawıslı qosıqlardın` DO notasınan ekinshi oktavanın` MI notasına shekemgi aralıqta aytıwı kerek. a`ste, ortasha, qattı dawıs penen aytilatug`ın qosıqlardı atqarg`anda demdi u`nemlep shıg`arıw kerekligin tu`sindirip beremiz. Bul buwıng`a sa`ykeslengen bir neshshe seslerdi aytqanda dawıslı sesti buzbay qurastırıw kerek.

Oqıtıwshı eki dawıslı qosıqlardı aytqızg`anda jag`ımlı etip, 1-2 dawıslardın` ten` ha`m tiykarg`ı ma`nige iye bolıwın qadag`alaw tiyis, al muzıka sawatı boyınsha u`shinshi klasstag`ı bilimlerin bekkemleydi, major ha`m minor ladının` 1-5 basqısh aralıg`ındag`ı ses qatarın esitip ayıra biliw kerek. Solay etip qosıq

sabag`ında uyretilgen qosıq penen birge muzıka sawatın da baylanıstıradı, yag`nıy tan`lap alg`an shıg`armanın` xarakterin, gilt belgilerin ondag`ı ushırasatug`ın basqa da dinamikalıq belgilerdi balalardıń o`zlerine tabıwg`a mu`mkinshilik beriw kerek.

Soday-aq tan`lang`an shıg`armanın` mazmunın tu`sindirip ha`m balalarg`a soraw juwap ju`rgiziw kerek.

Mısalı: Jaqsı bolıw degen ne? atlı qosıq kompozitor T.Esirkepov ha`m shayır A.Xojanbaev so`zine jazılğ`an.

Bul jerde balalarg`a jaqsı menen jamannın`, aq penen qaranın` arasındag`ı ayırmashılıq, jaqsı, a`depli balag`a ta`n qa`siyetti aytıp o`tiw kerek. Qosıq u`yretiw barısında ritmge tu`siw, turaqlı ha`m turaqsız seslerdi dıqqat penen esitiwdi ta`minlew maqset etip qoyıladı. Sonın` menen birge oqıwshılar namanın` xarakterin, so`zin anıqlap u`yrenip barsa oqıwshılardıń esinde qaladı.

Soday-aq nama tın`lawg`a G`.Amaniyazovtıń «Tan` sazı» shıg`armasın alsaq, bunda balalar namanın` to`men ha`m joqarı ko`teriliwin, notalardıń birdey sozımlılıg`ın ko`riwge boladı. Balalarg`a «Tan` atıp kiyatırğ`anlǵ`ın qanday belgiler arqalı tolıqtırsaq boladı? degendey sorawlar qoysaq boladı.

Soday-aq jazdın` ku`ni tan` atqanda qanday ta`biyat ko`rinislerin bayqawg`a boladı dep sorasaqta boladı.

Solay etip 4-klassta nama sabaqlıg`ın paydalana otırıp olardı ulıwma muzıka ma`deniyatının` jan`alıqları menen tanıstırıp otırsa orınlı boladı. Sebebi pa`nnin` atının` o`zgeriwine baylanıslı oqıwshılar tek g`ana qosıq u`yrenip qoymay muzıkanı jan-jaqlama o`zlestiriw kerek. Sonın` menen birge shıg`ıs oyshıllarının` shıg`armaları, olardıń ha`zirgi ku`nde tutqan ornı haqqında biliwleri tiyis.

Qadag`alaw sorawlar

Birinshi klass oqıwshılarına sıpatlama beriw.

Muzıkalıq uqıplılıqtı rawajlandırıw ushın qanday jumıslar alıp barıladı.

Birinshi klass oqıwshılarına qanday atamadag`ı qosıqlardı u`yretiwge ha`m tın`latıwg`a boladı.

Ekinshi klass oqıwshılarına minezleme beriw.

Birinshi, ekinshi klass oqıwshıları arasında qanday ayırmashılıqlar bar.
Ekinshi klassta jıl dawamında o`tilewge`ın temalarg`a sıpatlama berin`.
Ekinshi klass oqıwshılarına qanday qosıqlardı u`yretiwge ha`m tın`latıwg`a boladı.
Muzıka ma`deniyatı sabag`ın qanday qılıp sho`lkemlestiriwge boladı.

A`debiyatlar

1. G.Amaniyazov, G.Ulfetova Mekteplerde muzıka bag`darlaması ha`m metodikası
Bilim 2004

2 O.A.Apraksina «Metodika muzikal`nogo vospitaniya v shkole Moskva 1983

3G`Amaniyazov Birinshi klass ushın qosıq sabaqlıg`ı 1996

4J.O`teniyazova Baxıtlı balalıq qosıqlar toplamı

Abdullin Muzıkanın` teoriyalıq ha`m metodikalıq oqıtıw usılları

Tema: 5-klassta muzıka oqıtıwdın` wazıypaları ha`m mazmunı.

Joba:

5.5-klassta muzıka oqıtıwdın` wazıypaları ha`m 1.5-klass oqıwshılarının` ulıwma pedagogikalıq ha`m muzıkalıq minezlemesi.

2.Oqıw da`wirin sho`lkemlestiriw o`zgeshelikleri.

3.Kosıq aytıwg`a ha`m tın`lawg`a qızıqtırıp u`yretiw.

4.DTS da`stu`rinin` mazmunı ha`m talapları.

mazmunı.

5-klassqa kelgende ha`r pa`nnen qa`niyge oqıtıwshılar sabaq beredi.
Sol sebepli balalar bul sistemag`a birden u`yrenise almawı mu`mkin.
Sonday bolsa da muzıka ma`deniyatı pa`ni klassta alg`an bilimlerin
jalg`astırıp baradı.

Solay etip 5 klasstın` jıl teması «Kompozitor tvorchestvosında muzıkalıq janr» 1-2 sherekte` «vokal simfoniyalıq shıg`armalar». Muzıkalıq drama ha`m komediya janrı, sonday-aq opera haqqında aytıp o`tiw kerek . O`zbekstanda ha`m Qaraqalpaqstanda opera janrının` rawajlanıwı haqqında so`z etiledi.

5-klassta nama tınlawg'a A`Xalimovtın «Toyg'a keldi batırımız» (Berdaq muzıkalı dramasını), Qaraqalpaq xalıq naması «Xan Sayat» duwtar ushın M.Jiyemuratovtın «Qaraqalpaq p`esasınan» tınlatsaq boladı. Namanı tınlatıp bolg`annan keyin oqıwshılar menen gu`rrin` ju`rgizemiz. Mısalı: (Berdaq muzıkalıq dramasını u`zindi tınlatsaq shayırdın` o`mir jolı, onın` do`retken shıg`armaları, sonday-aq shayırdın` bastan keshirgen ku`nleri haqqında so`z etiwge boladı.

Al qosıq u`yretiwge S.Palwanovtın «Jadırag`an balalıq» T.Esirkepovtın «Nawrız ba`ha`r bayramı», «Mektebim», G`.Amaniyazovtın h.t.b. alsaq boladı.

Mısalı` S.Palwanovtın «Jadırag`an balalıq» qosıg`ın u`yretsek bul qosıq 2/4 o`lshemde jazılğ`an. Qosıqtın` xarakteri kewilli ha`m qulaqqa jag`ımlı, balalardıń atqarıwına qolaylı. Qosıqtın` so`zin shayır K.Raxmanov jazg`an. Qosıqtın` teksti balalardıń baxıtlı turmıstı su`wretleydi. I-kuplette bir dawıs atqarsa, al naqıratında 2-dawısqa bo`lip aytırıw kerek. Sonday-aq qosıq arqalı muzıka sawatı menen de tanıstırıp o`temiz.

Bunda seslerdin` arasındag`ı qatnaslar yag`nıy intervallar tuwralı so`z etemiz. Sonın` menen birge balalardı kompozitor tvorchestvoları menen de tanıstırıp o`temiz.

5-klassta o`tileug`ın I-sabaqtın` is planı.

Sabaq teması: «Kompozitorlar tvorchestvosında muzıkalıq janr»

Qosıq: «Kelin` birge qosıq aytayıq».

So`zi: U.Nurmanovtiki.

Naması: G`.Amaniyazovtiki.

Muzıka sawatı: Intervallar.

Muzıka a`debiyatı` G`.Amaniyazov tvorchestvosı.

Nama tınlaw` Qaraqalpaq xalıq naması «Nazlı»

II. Sabaqtın` maqseti` Oqıwshılarg`a }Kelin` birge qosıq aytayıq} qosıg`ın u`yretiw yag`nıy namasın ha`m namasına qosıqtın` so`zin qosıp aytqızıp u`yretiw. Nama sawatı boyınsha qısqasha tu`sinik beriw. Milliy miyrasımız bolıp qalg`an

qaraqalpaq xalıq naması haqqında tu`sinik beriw ha`m xalıq naması }Nazlı}
namasın xalıq a`spabında atqarıw, esittiriw.

III. Mugallimnin maqseti balalarg`a azg`ana bosa da muzıka sırım u`yreti, olardı go`zzalıq a`dep-ikramlılıqqa ta`rbiyalaw.

IV. Ko`rgizbeli qurallar` N qosıq nama sabaqlıg`ı, plakat muzıka sawatına baylanıslı kompozitorlardın` su`wreti, onın` kitapları, pionino.

V. Sabaqtın` barısı` Sho`lkemlestiriw.

A) Sa`lemlesiw.

B) Oqıwshılardı barlaw.

V) Klass tazalıg`ın tekseriw.

G) Oqıw quralların ko`zden o`tkeriu.

E) Duwtar menen dawıs sazlaw.

U`y tapsırmasın soraw. Qosıq «Nawraz ba`ha`r bayramı»

Co`zi` Xalmurat Seytovtiki.

Naması` Tanzip Esirkepov

U`yge tapsırg`an tapsırmalardı soraw. Nama sawatı boyınsha temag`a baylanıslı sorawlar beriu.

Tın`latqan namanın` mazmunı, nege arnalg`anlıg`ın, qanday dinamikalıq belgiler ushırasatug`ınlıg`ın, tempin soraw kerek.

O`tilgen temag`a juwmaq jasaw.

Eger oqıwshılar mu`g`allimnin sorawlarına tolıq juwap bere almasa, qanaatlandırarlı bolmasa, o`zine qısqa, anıq ha`m qızıqlı etip tu`sindi w kerek.

Taza tema.

Muzıka sawatı.

Intervallar haqqında tu`sinik.

Eki sestin` ba`lentligi boyınsha aralıg`ına intervallar delinedi. Intervallardıń sesleri izli-izlinen (bir) kelse og`an melodiyalıq, al olar bir waqıtta qosılıp aytılsa yamasa shertilse og`an garmoniyalıq interval kelip shıqqan.

Olar to`mendegishe`

1. Prima-berilgen sestı 2 ret qaytalaw.

2. Sekunda-ekinshi nota.
3. Terpiya-u`shinshi nota.
4. Kvarta-to`rtinshi nota.
5. Kvinta-besinshi nota.
6. Seksta-altinshi nota.
7. Septima-jetinshi nota.
8. Oktava-segizinshi nota.

Intervallar tonları boyınsha to`mendegidey tu`rlerge bo`linedi.

Muzıkalıq ta`rbiyanın` basqa pa`nler menen ha`m basqa ta`rbiya isleri menen salıstırg`anda o`zine ta`n o`zgeshelikleri haqqında.

Muzıkalıq ta`rbiya metodikasının` ulıwma oqıw protsesine ta`n ma`seleler menen birge jeke ma`selelerdi (Mısalı qosıq u`yretiw usılları) sheshetug`ınlıg`ı haqqında. Muzıka mug`alliminin` jumısının` na`tiyjeliligi onın` muzıka iskusstvosının` mazmunın, spetsifikasın, funktsiyaların` tanımlılıq ha`m ta`rbiyalıq mu`mkinshiliklerin tu`siniwine ha`r qıylı jastag`ı oqıwshılardıń oy-pikrine, sezimlerine ta`sir etiw xarakterine baylanışlıg`ı.

Muzıkalıq ta`rbiya metodikasının` basqa qa`niygelik pa`nler menen baylanısı.

Sunday-aq Muzıkalıq ta`rbiya ha`m metodika tu`siniginin` baylanısı. Ulıwma muzıkalıq ta`rbiyanın` wazıypaları.

Tema:6-klassta muzıka oqıtıwdın` wazıypaları ha`m mazmunı.

Joba:

1.6-klass oqıwshılarının` jas o`zgesheliklerine qısqasha minezleme .

2.Ulıwma pedagogikalıq ha`m muzıkalıq minezleme.

3.Ul ha`m qız balalarda mutatsiyanın` tiykarg`ı belgileri.

4.DTS da`stu`rinin` mazmunı ha`m talapları.

wazıypaları ha`m mazmunı.

5.6-klassta muzıka oqıtıwdın`

Bul jasta balalarda o`zgerisler bolıp o`tedi. Jas o`spirimlik da`wirine o`tiwine baylanıslı mutatsiya da`wiri boladı. Mutatsiya- dawıstı o`zgeriwine ayıladı. Bul da`wirde gegirdek o`sip er balalarda dawıs irilenedi. Sol da`wirge shekem qızlar menen balalar dawısının` ayırmashılıg`ı az boladı. Nızlarda mutatsiya belgisiz bolıp keshedi. Sol ushın da oqıtıwshı mutatsiya gezinde balalardın` dawısında ku`sh tu`speytug`ınday atqarıwg`a qolaylı jen`il shıg`armaların tan`lawı kerek. N-klassta y-ts sherek Zamanago`y muzıkalar ha`m olardın` janrı. Shet el xalqının` klassik muzıkaları. U-k-sherek Evroppa xalqının` klassik muzıkaları menen tanısw.

Muzıka adam o`mirine unamlı ta`sir etip, sanasının` rawajlanıwına ja`rdemlesedi.

6-klas oqıwshılarına minezleme

Mutatsiya er balalarda 11-12 jasta baslanadı. Bul da`wir jas o`spirimlerge qıyın bolıp organizmde ulıwmalıq o`zgerisler payda boladı. Olar o`zlerin u`lken adamday sezip o`zlerin ko`rsetkisi keledi. Oqıwshılardın` psixi-fizeologiyalıq jaqtan rawajlanıw o`zgeshelikleri muzıka sabag`ında bilinedi. A`sirese vokal xor tarawında anıq bilinedi. Sebebi bul da`wirde mutatsiya bolıp o`tedi. Mutatsiyanın` mazmunı a`m dawısta qanday o`zgerisler payda boladı. mutatsiya bul balalar dawısının` u`lken adamlar dawısına o`tiw da`wiri bolıp esaplanadı.

En` birinshi kegirdek o`sip dawıs, tu`teksheleri, til, juqa tkanlar o`zgeredi. Kegerdek bul dawıs shıg`arıwshı organ bolıp esaplanadı. Mutatsiya da`wirine shekem ul balalar ha`m qız balalardın` dawısları ju`da` uksas bolıp keledi. Al biraq mutatsiya da`wirinde balalardın` kegirdegi bir yarım, eki ese o`sedı. Bunday waqıtta balalardın` qosıq aytıwg`a zawqı bolmaydı, al qızlardıq kegirdegi er balalardikine qarag`anda u`shten bir uzınına o`sip ha`m dawıs baylanısları bir-yarım eki esege o`sip, bunda dawıs irilenip, dawıstın`

to`menlewine alıp keledi. Balalar bunday o`zgeriske birden u`yrenisip kete almaydı, a` sirese olar joqarg`ı ntalardı qıyınlaw aladı.

Mutatsiya da`wirinde kegirdek o`siwimen qoymay dawıs qatarlarının` qızarıp, awırıw tuwdıradı, tamaqtın` eki sheti iskennin ko`riwge boladı. Diapazon qısqaradı, joqarı notag`a dawısları jetpeydi.

Al qızlarda bolsa mutatsiya ayırım waqıtları a`ste, elespesiz o`tedi sol ushın da dawıs rejimleri saqlanıwı tiyis.

Mutatsiya kezinde keyde ju`da` to`men rezul`tat ko`riwimizge boladı. bul qosıq aytqanda dawısqa ku`sh salınıwı, misalı Neuramalı qosıq aytqanda ayırım waqıtları dawıs apparatının` u`zilip ketiwi mu`mkin. Sol ushın da mutatsiya da`wirinde o`zgerip atırg`an dawıslarg`a qattı kewil bo`liniwi tiyis.

Oqıtıwshı sonı yadta saqlawı tiyis, mutatsiya ha`r balada ha`r tu`rli o`tiwi mu`mkin, birewlerde tınısh, al birewlerde ala burqanlı o`tiwi mu`mkin. Bul eki jag`dayda da dawıs rejimlerin saqlag`an durıs boladı.

Oqıtıwshı balalardıń mutatsiya da`wirin esapqa ala otırıp olar menen jeke (individual) tu`rde jumıslar alıp barıwı tiyis, yag`nıy jen`il, atqarıwg`a qolaylı diapazondag`ı qosıqlardı u`yrenenleri durıs boladı. al keyingi izertlewlerdin` juwmag`ına qarag`anda mutatsiya da`wirinde oqıwshılarg`a u`plep shertetin a`sbaplarda oynaw usınıs etiledi, sebebi qosıq aytıw texnikasındag`ı dem alıw menen muzıka a`sbabında u`plep shertiwde alınatın dem alıwlar uqsas boladı. bunday usılda balalar qosıq ayta almaytın jag`dayda qollanıwg`a boladı.

Dawıs apparatın qayta qurıwlar bolıp o`tiwine baylanıslı xor-vokal jumıslarında da o`zgerisler boladı.

Bul da`wirde muzıkanın` adam o`mirindegi roli ha`m onın` basqa pa`nler menen baylanısı haqqında so`z etiwge boladı. 6-klassta a`yyemgi du`n`ya tariyxı o`tilei. Oqıwlıqtın` mazmunı o`z ishine bir neshe da`wirdi aladı. A`yyemgi a`sirde jasag`an xalıqlardan xristian dininin` payda bolıwına shekem, Rim isperiyasının` qulawı, oqıwlıqta arnawlı muzıka haqqında ayılmag`anlıg`ı

menen mug'allim misal retinde a'yyemgi greklerin an'izlarida, muzikanin o'mir menen baylanisqanın ko'riwge boladı. Muzıka adam o'mirinin ha'r tu'rli payıtlarında olanıp ko'riw kerek, quwanış, qayg'ı, miynette, urıs kezinde de, bayramlarda da adamnın jan azıg'ı bolg'an. Usı kitaptın birinshi bo'liminde a'yyemgi iskusstvanın rawajlanıwı haqqında qısqasha ayılıp o'tilgen. Bunda un'gir taslardan tabılğan su'wretlerge qarap iskusstvanın budan 30 mın jıllar burın payda bolg'anın biliwge boladı.

Al usı kitaptın 35temasında grek elinin ma'deniyatı tarawında kelitirilgen gretsiyanın mekteplerinde jas o'spirimlerdi su'wret salıwg'a (tantsa oynawg'a) qosıq ayıwg'a, lıro a'sbapın shertiwge u'yretken. Grek eger kimde-kim kosık ayıp, ayaq oyın bilmese olardıń sawatlı adamlar qatarına kospag'an. solay etip tariyx pa'ni oqıwshılarg'a ko'rgizbeli kural retinde muzikanın adam o'mirinin barlıq rawajlanıw etaplarında da jetekshi rol atqaratug'ının ko'riwge boladı.

Al a'debiyatta bosa tariyx pa'nine qarag'anda muzıka menen baylanışlı temaları ko'p. Misalı xalıq tvorchestvosı haqqında aytatug'ın bolsaq, oqıwlıqtın en birinshi bo'liminde a'sirler dawamında awızdan-awızg'a tarag'an qaharmanlıq da'stanlar, jumbaqlar h.t.b. so'z etiledi.

6-klass oqıwshılarına tınlatqanımızda o'zbek ha'm klassik muzıka shıg'armalar menen tanıstıramız. Sonday-aq shet el muzıkasınan da ayıp o'tiwimizge boladı. bul jasta mutatsiya da'wirinin bolıp o'tiwine baylanışlı ko'binese nama tınlatıp ha'm sol shıg'armalardag'ı a'sbapları menen de tanıstırıp o'temiz ha'm namalardı shertip ko'rsetemiz.

Solay etip 6-klassta muzıka ma'deniyatı sabag'ı o'tiwde oqıtıwshı jan-jaqlı xabarlar menen ta'miynleniwi tiyis.

Tema: 7-klassta muzıka oqıtıwdın wazıypaları ha'm mazmunı

Joba:

- 1.7-klass oqıwshılarının jas o'zgesheliklerine qısqasha minezleme .
- 2.Ul ha'm qız balalarda mutatsiyanın tiykarg'ı belgileri.
- 3.DTS da'stu'rinin mazmunı ha'm talapları.
- 4.5.7-klassta muzıka oqıtıwdın wazıypaları ha'm mazmunı.

Jetinshi klasstın` oqıwshıları menen altınsha klasstın` oqıwshılarının` ayırmashılıg`ı az. Oqıwshılardıń ko`pshiligi mutatsiya da`wirinen tolıq shıg`ıp bolmag`an. Jetinshi klass oqıwshılarının` diapazonı DO I-oktavadan MI-FA 2-shi oktavag`a shekemgi aralıqta boladı. sonın` ushın muzıka mug`allimi sabaqtı tariyx ha`m a`debiya pa`ni menen baylanıstırıwdı dawam etse boladı.

Mısalı : Jetinshi klassta orta a`sirler tariyxında iskusstvo haqqında az berilgen. 39 babında II-15 a`sirlerde Batıs Eropa ma`deniyatı, iskusstva ha`m ma`deniyat. 59 bo`liminde Italiya ma`deniyatının` gu`lleniwi, muzıka haqqında hesh jerde ko`rsetilmegen, biraq bul da`wirde oqıwshılar Kuran a`sipbesin oqıwg`a, jazıwg`a, sıızıwg`a, u`yrenge qosıqların aytıw menen sheklengen.

Solay etip oqıwshılardıń muzıka haqqındag`ı tu`sinigin ken`eytip olardı basqa pa`nler menen de baylanıstırıwg`a bolatug`ının tu`sindiriwimizge boladı. sonday-aq a`debiyat penen de baylanıstırıwg`a boladı. 7-klassta xalıq muzıkasının` tu`rleri, baqsı, jıraw, salt-da`stu`r, fol`klor haqqında tu`sinik beremiz. Bul jerde qaraqalpaq shayırlarının` qosıqlarına jazılğ`an namalar tın`latsa boladı. mısalı. N.Muxammetdinovtıń «A`jiniyaz» operasınıń shıg`ıw tariyxı ondag`ı tiykarg`ı temalar menen tanıstırsa boladı. sonday-aq biologiya pa`ni menen de baylanıstırsaq gu`llerdi muzıkanın` xarakterinde o`sirip ta`rbiyalawg`a bolatug`ının aytıp o`tiwge boladı.

7-klassta oqıwshılar mutatsiya da`wirinen tolıq o`tip bolmag`an, sol sebepli qosıqlardı, tın`lag`anda durıs sheshim qabıllaw kerek.

7-klassta negizinen xalıq qosıqları, baksı jırawlar haqqında aytıw kerek. u-klassta qosıq u`yretiwdin` repertuarına mınalardı kirgizsek boladı. «Jaqsı» (K.Abdullaev) , «Tuwg`an jerge», «Ana» (R.Sultanov) , «No`kis aqshamı» qosıqların u`yretse boladı. Bul qosıqlar tematikası jag`ınan ha`r qıylı xarakterde mazmunı da qızıqlı etip du`zilgen. Sonday-aq qosıqlar ko`bine na`siyat so`zler, tuwg`an jerge degen muxabbat haqqında ayıladı. Al nama tın`latatug`ın bolsaq M.Ashrafiy naması «Yullarım», A.Xachaturyannın`

«Spartak» baletinen Eginanın` oyının` tın`latsaq boladı. bul jerde qosıq u`yretkende de nama tın`latqanda da shıg`armanın` avtorları menne tanıstırıp o`temiz, olarg`a analiz isletemiz, ko`binese o`zlerinin` taptırıwg`a ha`reket etiw jaqsı saqlap qaladı.

Sonıq menen birge qaraqalpaq xalıq qosıqlarının` janrlıq o`zgeshelikleri menen de tanıstırıp o`temiz.

Muzika sawatı boyınsha 7-klassta to`mengi klasslardı qaytalap yadına tu`siredi ha`m juwmaqlawshı klass bolg`anlíg`ı sebepli quramalı tapsırmalardı atqaradı. Mısalı interval, lad, u`sh sesliklerdin` du`zilisi, sonday-aq ha`r qıylı muzikalıq a`sbaplar menen tanıstırıp o`temiz.

Solay etip 7-klassta oqıwshılardı makom tiykarları menen de tanıstıramız.

Sonday-aq qosıq u`yretkende oyun metodınan paydalansaq boladı. mısalı «Man`lay shertpek» qosıg`ın alsaq, kompozitor S.Palwanovtın` o`miri ha`m tvorchestvası menen tanıstırıp o`temiz. Son`ınan shıg`armalarınan u`zindiler aytqızıp ya bolmasa tın`latsaq boladı keyin barıp taza qosıqqa toqtalamız.

«Man`lay shertpek» halıq oyını bolıp esaplanadı. Bul oyında oqıwshılarg`a qosıg`ı menen ko`rsetse boladı.

ortag`a bir balanı shıg`arıp onın` ko`zin baylaymız.

Kewildegı ko`z benen,

Serlep, serlep qaran`lar,

Sezgir bolsan` sezip al,

Kim shertkenin yaranlar.

Degenen keyin bir oqıwshı ortag`a ko`zi baylang`an balanın` man`layınan shertip o`tedi.

Man`lay shertpek degende,

Man`lay shertpek yaranlar

Sezgir bosan` sezip al,

Kim shertkenin yaranlar

Usı so`zden keyin oqıwshının` ko`zin ashıp sol adamdı tawıp alıw kerek. Eger taba almasa onda oqıwshıg`a bir sha`rt qoyıladı. Qosıq aytıw ,ya bolmasa oyın-oynap o`nerin ko`rsetiw kerek.

Solay etip eger ha`r bir oyın menen, ya bolmasa soraw juwaplar menen alıp barılsa sabaq kewili ha`m qızıqlı o`tedi. Sonın` menen birge oqıwshılardıń sabaqqa degen qızıg`ıwshılıg`ı artadı.

Tema: Klasstan ha`m mektepten tis muzikalıq ta`rbiyanın` mazmunı.

Joba:

- 1.Klasstan tis muzikalıq jumislardıń a`hmiyeti.
- 2.Klasstan tis massalıq ha`m do`gerek islerinin` maqseti.
- 3.Klasstan tis do`gerek jumıslarının` jobasın du`ziw.
- 4.Klasstan tis massalıq jumislardıń jobasın du`ziw.
- 5.Mektepte o`tkiziletug`ın bayramlar stsenariylerin sho`lkemlestiriw rejesin islew

Ha`r ta`repleme rawajlang`an jeke adamdı ta`rbiyalawda muzikanın` tutqan ornı ju`da` u`lken a`hmiyetke iye. Sonın` ushında ha`mme balalardı basqa ko`plegen sabaqlar menen qatar muzıka sabag`ına u`yretiw alıp barılğ`an. bul jerde ha`r tu`rli krujoklar, muzikalıq bayramlar, kontsertlerge barıw, operalıq spektakllerge barıw na`zerde tutılğ`an. bul jumislardıń eki tu`ri bar.

1. Massalıq

2. Krujoklıq

1. Klasstan tis muzikalık jumislardıń massalıq forması.

Massalıq tu`r.ko`plegen balalardı muzıkag`a u`yretiw. Bul jerde balalardıń ayrıqsha talantı bilimi talap etilmeydi. Biraq massalıq muzıkalıq sho`lkemlerde ulıwma tayarlıqlar talap etilmeydi degen so`z emes. Qanday isti islegende de tayarlıq a`lbette kerek. Muzıkalıq ta`rbiyanın` massalıq tu`rine oqıwshılardıń jeke ayrıqsha tayarlıg`ı, rawjlanıwı esapqa alınbaydı. Bunın` ushın tek g`ana oqıwshılardıń qa`lewi u`lken a`hmiyetke iye. Egerde balalarda sol muzıkalıq keshelerge qızıg`ıwshılıq oyata alsaq bul massalıq muzıkalıq ta`rbiyanın` tiykari bolıp esaplanadı.

Operalıq spektakillerge kollektiv penen birge barıw. Muzıkalıq bayramlarda massalıq tu`rge sho`lkemlestiriw ha`m o`tkeriw bularg`a kornavallar, konkurslar, ko`rik-tan`lawlar kiredi. Bunday massalıq kesheler basqada anjumanlar balalardı muzıkag`a ta`rbiyalawg`a ha`m ayrıqsha muzıkag`a qa`bileti bar balalardı anıqlawg`a ja`rdem beredi.

Massalıq muzıkalıq ta`rbiyada lektsiya kontsertler balalar o`spirimler ushın ju`da` u`lken a`himietke iye. Bul islerdi rawajlantırıwda , o`tkreiwde V.N.Shatskayanın` atın atamay ketiw orınsız. Muzıkalıq ta`rbiyanın` bul massalıq tu`rin o`zinin` jumıslarında qollanıwda Shatsskaya revolyutsiyadan aldın baslag`an. Keyin Narkoprostın` ta`jriybe stantsiyasında ja`ne de 30-40-jılları ullı watandarlıq urıs jıllarında ha`m urıstan keyingi jıllarında dawam etti. Ol lektsiya kontsertlerdin` muzıkalıq kontsertlerdi, viktorinalar soraw juwaplardı, konferentsiyalardı o`tkeriw balalardı muzıkalıq ta`rbiyalawda ju`da` a`himietli ekenligi atap o`tilgen. Oqıwshılar ushın lektsiya kontsertlerdi o`tkeriwde B.D.Kobalevskiy o`zinin` waqtın ku`shin ayamadı. Ol ha`r qıylı mekteplerde radio televideniede ha`r qıylı so`ylesiwler sho`lkemlestirgen.

A`lbette ol kontsertlerde tın`lawshılardıń aktivligi ha`m muzıkalıq bayramlardın` qatnasıwshılardıń qızıg`ıwshılıg`ı a`r qıylı biraq olar massalıq tu`rde ja`mlesip islegen. Usıg`an baylanıslı ha`r qıylı bunday anjumanlar o`tkeriw ha`m sho`lkemlestiriw o`zinin` o`zgesheligine iye. Mısalı ushın mektep qosıq bayramına tayarlanıw ha`r bir detal`dın` u`stinde islewdi talap etedi.

Aldına qoyg`an maqset, onın` teması mazmunı, klasslar, otryadlar h.t.b. aldına qoyılğ`an wazıypalardı bo`listiriw. Bul a`njumandı o`tkeriw waqtı ha`m ornı ha`m tag`ı basqalar esapqa alınıwı sha`rt.

Lektsiya kontsertlerdi o`tkeriwde oqıwshılardıń jası olardıń ulıwma muzikalıq rawajlanıwı esapqa alınadı.

2 Muzikalıq islerdin` do`gereklik tu`ri.

Mekteplerde klasstan tıs, muzıkanın` isler krujogın sho`lkemlestiriw jolı menen alıp barıladı. Bularg`a xor ja`ma`a`tleri, instrumental` jeke qosıq aytıw ha`m ha`r qıylı ansambl`ler kiredi. Qanday da bir do`gerekke qatnasıw oqıwshının` qa`lewine baylanıslı, usı waqıtqa shekem ko`p en jayg`an tu`ri bul xor krujogi keyingi jılları bulardı vokal` instrumentallıq ansambller kısıp shıg`aradı.

Bularg`a bayan, fortepiano, xalıq orkestrları kiredi.

Xor do`geregi

Muzıkag`a qızıg`ıwshılıq muxabbat oyatıwda muzıka arqalı ideyalıq estetikalıq sezimlerdi ta`rbiyalawda muzıka sabaqlarında xor rujokları o`zinin` o`zgesheliklerine iye. En` baslısı balalardıń jas o`zgesheligi bolıp tabıladı. 1-3 klass oqıwshıları kishkeneler xori. 4-u klass, 4-6 klass ha`m 5-u klass oqıwshıları xordın` qatnasıwshılarının` jası xor krujoginin` basshısına baylanıslı.

Kishkeneler xor menen 45 minut dawamında shug`ıllanıw kerek.

Ha`ptede 2-3 ma`rtebe o`spirimler xori 5-6 ha`m u`lken klaslar xori 45 akademiyalıq sag`at dawamında shug`ıllanıw mu`mkin. a`lbette bul do`gereklerdin` jumısı balalardı sharshatpaw. Xor krujoklarında repertuar ju`da` a`hmiyetli rol` oynaydı. Repertuar qızıqlı balalar ushın paydalı aqıllı sana sezim rawajlanıwg`a ja`rdem etiwshi ha`m sezim rawajlanıwg`a ja`rdem etiwshi ha`m atqarıw repertuardı atqarıwg`a ku`shi jetiwi kerek.

Repertuardı atqarıwg`a balalardıń ku`shi kelmese ayırım jag`dayda balalar esin jog`altıp qoyıwı mu`mkin.

Xor do`gereklerinde jumıs alıp barıw metodı to`mendegishe nota boyınsha qosıq aytıp u`yretilip atırg`an shıg`armanın` basqa bir xordın` atqarıwında tın`law keyin o`zlerinin` atqarıwındag`ı xordı jazıp onı o`zlerine esittiriw h.t.b. Xor menen islesiwde auditoriya aldında shıg`ıp o`zin ko`rsetiw. Bul shıg`ıwlar xor kollektivinin` jumısın aktivlestiriw ushın ja`rdem etedi. Biraq bul shıg`ıwlardın` sanı belgilengen bolıw kerek.

Tez-tez shıg`ıwlar olardıń sapasına jaman ta`sir etip oqıwshılardı sharshatıp qoyıwı mu`mkin. Xordın` programmasında sheklengen bolıw kerek. Balalardıń ushın bunday shıg`ıwlar bayram bolıw kerek.

Vokal instrumentallıq ansambller

Muzika menen shug`ıllanıwdın` ju`da` ko`p tarqalg`an tu`ri. Vokal instrumentallıq ansambllerdi bir ta`repleme bahalaw qıyın. Bir jag`daylarda olar muzikanı en` jaydırwıda oraylıq orındı iyelese balalarda muzıkag`a degen muxabbat oyatsa al bir jag`daylarda jen`il jelpi muzıkanın` kelip shıg`ıwına ideologiyalıq jaqtan payda bolıwına alıp keledi.

Olardıń repertuarına kapitalistlik ellerde jasawshı a`piwayı xalıqtın` qarsılıg`ın ko`rsetiwshi qosıqlarda kiredi. Bul tu`degı qosıqlar ju`da` ko`p. Ba`sekelerdin` sebepshisi birazları Bax betxoven Chaykovskiy ha`m basqada klassik kompozitorlardın` shıg`armaların ha`zirgi zaman talabına say u`yreniw, olardıń shıg`armaların tolıq u`yreniwge ja`rdem beredi dese, al basqalar kerisinshe bul Bax ha`m basqada klassiklerdin` shıg`armaların u`yreniwge jol qoymaydı degen pikirde. Qalay bolg`anda da Motsart Shumannın` shıg`armaların alıp taslawg`a bolmaydı. !lbette balalar olardıń shıg`armaların olardıń oylag`anınday etip atqara almasada basqasha qılıp aytqanda muzıkalıq ta`rbiyanın` massalıq tu`rinde vokal instrumentallıq ansambllerdin` roli olardıń mazmunı xarakteri, aldına qoyg`an maxsetine baylanıslı unamlı ha`m unamsız bolıw mu`mkin.

Muzikalıq instrumentlerde oynawdın` jeke tu`rin u`yretetug`ın krujoklar qandayda bir sebep penen muzikalıq oqıw orınlarında, u`ylerinde muzikalıq

bilim ala almaytug`ın balalardı u`yretiw ma`selesin sheshedi. u-i jasar balalar a`dette muzıkalıq mekteplerdin` 1-klassına tapsıra almaydı. Mekteptegi krudokqa qa`legen jastag`ı bala kelip shug`ıllanıwı mu`mkin. Jeke sabaqlar balalardın` psixikalıq fizikalıq, muzıkalıq ha`m basqada o`zgesheligin esapqa alg`an halda o`tileti. Bular menen bir qatarda mektep krujogi ja`ne bir artıqmashlıqqa iye. Bala u`yde shug`ıllang`annan, krujokta kollektiv arasında, mektep turmısı menen baylanısta muzıka sabaqların tez u`yrenedi.

Oqıwshı aldında juwapkershilik sezimi boladı. Orkestrlıq kollektivler biraq bunday kollektivler mekteplerde shende-shen ushrasadı. Bunın` sebebi materiallıq sho`lkemlestiriwshilik ma`selelerdin` bolıwı. Bunın` kollektivlik bolıwı oqıwshılardın` muzıkalıq ma`deniyatın ko`teriwge ja`rdem beredi. I.Kapeshnikovtın` basshılıg`ındag`ı Kemerovski oblast` Mun`dıboli poselkasında du`zilgen orkestrlıq kollektivlik atap o`tsek boladı. basqa krujoklarda bolg`anınday orkestrdin` kollektivlerinde de durıs jumıs metodi, krujok qatnasıwshılarının` tvorchestvasın o`z betinshe rawajlanıwına jetisiw kerek boladı. Orkestr kollektivlerinin` shug`ıwları belgili bir tezlikte, dawamlılıqta alıp barılıw tiyis.

JEKE QOSIQ AYTU DO`GEREKLERI

Bunday do`gerekler urıstan aldındag`a jılları 40-50 jılları rawajlang`an. Bunday do`gerekler xor ja`ma`a`tinin` bir bo`legi bolıp esaplanadı. Olar xordın` jeke tayarlıqları menen shug`ıllanadı. Usının` arqasında olardıń repertuarları bayıp baradı. Jeke qosıq atqarıwshılardın` mashqalası pedagog muzıkantlardı ko`p waqıtlardan beri qızıqtırıp kelgen. Balalar solistlerinin` dawısları ele tolıg`ı menen rawajlanıp qa`liplesip bolmag`an sonın` ushında olardı o`z dawsıma iye bolg`ang`a shekem asırıp abaylaw kerek. Qosıq erkin ta`biyg`ıy bolıw mene birge ol balanı sharshatıp qoymaw kerek. (Solisttin` repertuarı) Jeke atqarıwshının` repertuarı onın` jeke o`zgesheliklerin esapqa alg`an halda tan`lanıw kerek. Biraq kishkene waqtınan baslap qosıq aytqan balalardın` ba`ri professional` vokalistler bolıp jetisedi dep aytıw mutatsiyalıq da`wırdan keynde

jaqsi saqlanıp alinadı al olardin` muzıkag`a muxabbatı bir o`mirge saqlanıp qaladı.

Qadag`alaw sorawları

1. Klasstan tıs muzıka ta`rbiyasının` a`hmiyeti nede?
2. Klasstan tıs muzıka ta`rbiyasının` qanday tu`rleri bar?
3. Klasstan tıs muzıka ta`rbiyasın jobalastırıw qalay a`melge asırıladı?

Tayanış tu`sinigi

4. Saxna-teatr ha`m kontsertler qoyıw ushın tamasha zalının` ko`terilgen jayı
5. Orkestr-yunon so`zi bolıp ha`r qıylı a`sbaplardan ha`m sazendelerden du`zilgen ja`ma`a`t bolıp esaplanadı.

TEMA:O`zbekstan Respublikasında muzıkalıq ta`lim

JOBA.

- 1.Ta`lim xaqqındag`ı Nızam.Kadrlar tayarlawdın` milliy da`stu`ri ha`m onı u`zliksiz muzıka ta`limi sistemasında qollanıw.
- 2.Muzıka ma`deniyatı ha`m kolledj oqıtıwshıların zamanago`y sabaqtı o`tiwge tayarlaw talapları.
- 3.Pedagogikalıq kolledjda muzıkalıq ta`limnin` mazmunı ha`m wazıypaları haqqında.

Ga`rezsiz Respublikamızda a`melge asırıp atırg`an o`zgerisler ja`miyetimizdin` ekonomikalıq, sotsiyallıq, siyasiy ruwxıy ha`m ma`deniy jag`ınnan ja`hannın` en` rawajlang`an ma`mleketler qatarınan orın alıwda o`zinin` unamlı na`tiyjelerin bermekte. «Ozbekstan» ta`limi tuwrısındag`ı nızamg`a qaray tog`ız jıllıq ulıwma orta ta`lim jaria etildi. Ta`limdi regionallıq qasiyetlerin esapqa alg`an qalda muzıka pa`ni boyınsha kontsepsiyasın islep shıg`ıldı.

1992-jıl 25-noyabr`de «Ma`rifat» sanında muzıka ta`lim ta`rbiyasının` kontsepsiyası proektinde muzıka ta`liminin` milliy ha`m ilimiy tiykarları mazmunı du`zilisi, bo`listirilwi, muzıka oqıtıwshısına bolg`an zamanago`y talaplar ha`m ta`limnin` ilimiy metodik ta`minlewi bayan etiledi.

Bu`ngingi o`zligimizdi an`law o`z tag`dirimiz ha`m perzentlerimiz keleshegin jaratiw imkaniyatına iye bolg`an.

Garezsiz O`zbekstanda milliy ma`deniyatmızdın` o`zine ta`nligin tiklew ulıwma ta`lim mekteplerinde jaslardı ko`rkem ta`rbiyalaw ha`m kamal taptırıw, ha`m de ha`zirgi ku`nimizde tolıg`ıraq qabıl etiw ushın en` a`wele tariyxımızdı jaqsı biliw kerek bolıp esaplanadı. Sebebi ha`r bir jan`alıq, tariyxıy baylanıs arqalı a`melge asırıladı. Ba`rshe pa`nler qatarı muzıkalı ta`limde ma`mleketlik ta`lim standartların ja`riya etiliw milliy muzıkası miyraslardan sherek ushın belgilengen bas temalardan kelip shıg`adı. Sabaqtın` qızıqlı bolıwı ushın muzıka do`retiwshiligi qollanıladı, ba`rshe muzıka xızmetleri (xor bolıp aytıw, muzıka sawatı, muzıka tın`law) sabaq temasının` ajralmas bo`limi ha`m ma`nisin u`zbesten baylanıstırıp o`tileti.

Sabaq ta`lim ta`rbiyanı a`melge asırıwdın` en` qolaylı ha`m sapalı tu`ri. Ja`miyetimizdin` tu`rli jaqlarında bolıp atırğ`an siyasiy ekonomikalıq, sotsialıq bilimlendiriw o`zgerisler ba`rshe pa`nler qatarı muzıka sabaqlarının` mazmunı ha`m metodikasına ha`m jan`a zamanago`y talaplar qoyıladı.

1. Sabaqta ta`lim-didaktik ta`rbiyanı rawajlandırıwshı maqsetlerdi biliw ha`m olardı a`melge asırıw.

2. Sabaq ta`liminin` aktiv usıl ha`m usıllardan paydalanıw.

3. Sabaq barısında xalıq pedagogikası da`stu`rlerin, jaha`n pedagogikası, psixologiyası ko`rkem-o`nerimiz ullı ata-babalarımız u`gitleri, ha`disler o`nimli paydalanıp alıp barıw maqsetke muwapıq boladı.

Ma`lim bolg`anday keyingi jılları ta`jiriybeli metodistler, ilimpazlar ha`m a`meliyatshı oqıtıwshılardıń oqıw protsessin tallaw tarawında o`tkizilgen izleniwleri, sabaq sanalıg`ın asırıw, pedagogik ha`m didaktik sha`rt sharayatlarına baylanıslı ekenligin ko`rsetpekte. En` za`ru`r sha`rt-sharyatlar to`mendegilerden ibarat`

1. Sabaqlıqlar, qollnabalar, bag`darlamalar, usınıslar, didaktik ha`m metodik ko`rgizbeli qurallar ha`m texnikalıq qurallardan paydalanıw.

2. Klassta unamli psixologik ortalıq bolıw.

3. Oqıtıwshı ha`m oqıwshılar arasında o`z ara jaqsı mu`na`sebette bolıwıy
Mine bul pedagogik sha`rt-sharayatlarg`a a`mel qılıp sabaqtın` maqseti ha`m
teması, tuwrı sho`lkemlestirilse sabaq, sıpatlı ha`m sapalı bolıwı mu`mkin.

Oliy ma`jilisinin` 1997-jılı 28-avgusttag`ı 9-sessiyasındag`ı qabıl qılınğ`an
kadrlar a`meliy xu`jjet bolıp ta`lim dizimin tu`pten reformalaw, onı du`n`yanın`
aldıng`ı demokratik ma`mleket da`rejesine jetkiziw ha`m jas kadrlardı joqarı
ruwxıy a`deb-ikramlı joqarı bilimlerge iye qılıp ta`rbiyalawdı maqset etip qoyadı.
Sonday-aq jas bolajaq pedagog-kadrlarımızdı tayarlawda muzıka oqıtıwshısı ushın
za`ru`r bolğ`an sıpatlardı qa`liplestiriwimiz lazım. Studentlerimizdin` alg`an
teoriyalıq bilimleri menen birge a`meliy tayarlıq o`tkizgen sabaqları ha`m oqıw
ta`rbiya tayarlıqlarında topardın` ba`rshe studentleri, oqıtıwshı qatnasında tallaw
ha`m talıqlawlar lazım. Tallaw barısında en` za`ru`rli student o`zinin` sabaq
o`tkiziwshi oqıtıwshı sıpatında seze bilip, o`z isinin` u`stinen qa`nshellı shıg`a
alıwdı tuwra bahalay alg`anında dur.

Student ta`repinen o`tkizilgen sabaqlardın` ha`m ta`rbiyalıq islerdi tan`law,
a`dette o`z-o`zin bahalawda, o`zinin` esbatın joba ha`m konspektlerin tallaw
student o`z isin bahalay alıwdan baslanadı.

Metodist-oqıtıwshı, a`meliyatshı studentke metodik ja`rdem ko`rsetiwi ha`m
ma`sla`ha`tler berip kemshilik ha`m tabısların anıqlap tuwrı jol ko`rsetiwi lazım.
Bunda en` tiykarg`ı maqset student jaslarımızdı qa`bilet ha`m imkaniyatların
anıqlap tuwrı qa`liplestiriw ha`m ju`zege shıg`arıw. Bul xaqında jurt basshımız
I.A.Karimovtın` ba`rshemiz jaqsı an`lap alıwımız kerek, turmısımızdın` basqa
tarawlarındag`ı awhal a`melge asırılıp atırg`an reformalarımızdın` sapalıg`ı
aldımenen xalıq ruwxıylıg`ının` tikleniwi bay tariyxıy miyrasımızdın` ken`
uyreniliwi salt da`stu`rlerimizdin` ma`deniyat ha`m ko`rkem o`ner, pa`n ha`m
ta`lim rawajlanıwı menen u`zliksiz baylanısıdur degen so`zleri menen ruwxıylıq
shın`ına umtılwına shaqırmaqta.

Baqlaw sorawlar.

1. Ulıwma ta`lim mekteplerinde jan`a bag`darlama tiykarında muzıka
oqıtıwdın` maqset ha`m wazıypaları nelerden ibarat?

2. Muzıka oqıtıw boyınsha qanday ilimiy metodik isler, bag`darlamalar, sabaqlıqlar, qollanbalar jaratıladı ha`m olardıń avtorları qaysı alımlar?

Tema: Shet ellerde muzıkalıq ta`lim ha`m ta`rbiya.

Joba:

1. Shet ma`mleketlerde ma`mleketlik joqarı oqıw orınlardı muzıkalıq ta`rbiyanıń tu`rli da`rejede alıp barılıwı.
2. Z. Koday, K. Orf ha`m D. B. Kabalevskiy ha`m basqalardıń muzıkalıq ta`rbiya sistemaları.
3. Shet ellerde muzıkalıq ta`rbiyanıń sistemaları.

Ha`r bir ma`mlekettin` muzıka ta`rbiyası ideyalıq siyasiy jaqtan xalıqtın` sotsial dizimine xızmet qıladı. Sonı ushın muzıka ta`rbiyası g`a`rezsiz ma`mleketlerde boysınıw ushın shet ma`mleketlerde bolsa burjua demokratiyası ushın xızmet qıladı. Ha`r bir xalıqtın` o`mirinde muzıka ta`rbiyası metodikası pedagogikanın` didaktik nızamlarına ha`m sol xalıqtın` milliy muzıka ma`deniyatı tili ha`m ma`deniy miyraslarg`a tiykarlang`an. Sonın` menen birge muzıka ta`rbiyasının` strukturası ha`m ilimiy metodik jetiskenlikler basqa ma`mlekettin` ma`deniyatına ha`m keri ta`sir etedi. Shet ma`mleketlerde jeke oqıw reje ha`m da`stu`rge a`mel qılınbaydı. Ma`mleket mektepleri menen birge jeke mektepler, kolledjler ha`m joqarı oqıw orınları payda bolıp, olarda tu`rlishe da`rejede estetikalıq ta`rbiyanı a`melge asırıwda oqıtıwshıg`a ken` erkinlik berilgen. Oqıtıwshı o`zinin` mektep sharayatında, imkaniyatları ha`m oqıwshılardıń bilim da`rejesine qarap da`stu`rge o`zlestiriwler kiritiwi mu`mkin. Ta`lim ha`m ta`rbiya orında oqıwshılarda sanaat arqalı o`mirdi u`yreniw ha`m og`an jeke mu`na`sibet bildiriw ta`jiriybelerin rawajlandıradı. Muzıka sabaqlıg`ında joqarı rawajlang`an texnik qurallarınan ken` paydalanıladı. Oqıwshılar elektr orgonlarda shertip qosıq aytadı, tu`rli jag`daylarda bejeredi. Bunda negizgi oqıwshılarda do`retiwshilik qa`biletin a`melge shıg`arıwdan ibarat. AQSh da jeke ma`mleket da`stu`ri joq. Muzıka ta`limi «estetika» sıpatında o`tileti. Onda muzıka su`wretlew o`neri ha`m miynet mazmunı jag`ınan bir-birine baylanıslı. Ma`mleketlik mektepler menen birge diniy ha`m shaxsiy du`n`yalıq mektepler ha`m bar. Sonın` ushın ha`r bir

shtatta, ma`mleket mekteplerinde jeke ha`m diniy mekteplerde oqıw saatları ha`m birdey emes. Orta esapta I-VII klasslar ha`ptesine bir-eki saat sabaq o`tedi. Sabaqtan mısqarı ha`r bir oqıwshı muzıka do`gereklerine ag`za boladı. Ulıwma ha`r bir mektepte simfonik orkestr bar. Yaponiyada ha`m jeke oqıw reje ha`m da`stu`rge a`mel qılınbaydı. Yaponiyada muzıka ta`rbiyasının` o`zine ta`n sisteması payda bolg`an. Olarda balalar baqshasınan joqarg`ı oqıwg`a deyin estetik ta`rbiya a`melge asırıladı. Estetik ta`rbiya integratsiya qılın`an pa`n bolıp, og`an muzıka su`wretlew o`neri ha`m miynet birlesken. Ol birneshe basqışta a`melge asırıladı.

A) 1-5 jasqa deyin balalar baqshasında

B) 6-14 jas tolıq emes orta mektep

V) 15-18 jas orta mektebi

G) 1823 jas joqarı ta`lim mektebi.

Balalar baqshasında «suzduki» tizimi boyınsha joqarı onın` diziminde ana-tilinin` oqıtılıwı menen a`melge asırıladı. Balalar saz a`sbaplarda ku`y shertiwleri negizgi orın iyeleydi. Shınıg`ıwlar dawamında balalardıń anası ha`m qatnasadı. Shınıg`ıwlar mazmunı ha`m maqseti sem`yada o`z dawısı menen shug`ıllanadı.

«Suzduk»tın` tabırında analar muzıka mag`lıwmatlarga iye bolıwı sha`rt emes. Sem`yada gromzapis, televideniya, kontsertlerde tın`lang`an shıg`armalardı talqılaydı. Bunda baqsha ha`m sem`yanın` u`stemliligi negizgi rol` oynaydı. Na`tiyjede 5-6 jas balalar Betxoben sanataların shalıwg`a erisedi. Joqarı klasslarga ko`terilgen sayın estetik ta`rbiya ha`m bir predmet qatarı rawajlanıp baradı. Joqarı klasslarda su`wretshilik, mu`sinshilik, xalıq a`seliy sanaatı ha`m muzıka sanaatı jetisedi.

Oqıtıwshı kadrlar tayarlaw isi jaqsı jolg`a qoyıl`an. Olar joqarı pedagogika ha`m sanaat orınlarında tayarlanadı.

Z.Koday ha`m K.ORF muzıkalıq ta`rbiya dizimi

Keyingi jılları muzıka pedagogikasında tanıqlı orın iyelegen venger kompozitorı ha`m pedagogı Z.Koday ha`m nemets pedagog muzıkantı K.ORF. Bul eki sistema ha`r qıylı bolg`anı menen birdey uqsaslıqqa iye` bul xalıq namalarına tiykarlang`an muzıka balalardıń muzıkalıq qa`biletin aktiv rawajlandırıwda ha`m

ta`rbiyalawda muzıka ma`deniyatının` roli. Muzıka balanın` ha`r ta`repleme garmoniyalıq rawajlanıwında u`lken a`hmiyetke iye. Z.Koday a`yyemgi Gretsiyadag`ı ma`deniyat orayında muzıka birinshi orındı iyeleytug`ının aytıp o`tti. Sonday-aq kompozitor muzıkalıq shıg`armalardın` bala ta`rbiyasına garmoniyalıq ha`m ruwxıy ta`sir etetug`ının aytıp o`tti.

Vengriyadag`ı muzıka diziminde Z.Koday 6 jeastan 14 jasqa shekemgi segiz jıllıq mektepte muzıka sabag`ı ha`ptesine 2 ma`rte o`tileli.

1-klassta sabaq 30 minut o`tileli, al joqarg`ı klasslarda 1 saat dawamında o`tileli.

Sonın` menen birge 5-8 klass oqıwshıları ha`ptege 2 ma`rte xorda qosıq aytadı. Baslawısh klassta muzıka sabag`ın baslawısh klass mug`allimi alıp baradı, al 5 klasstan baslap muzıka qa`niygeligi oqıtıwshısı alıp baradı. 14-18 jasar balalar arasında muzıkalıq ta`rbiya to`mendegi ta`rtipte alıp baradı. Negizinen bul jastag`ı balalarda mutatsiya da`wiri baslanadı, sol sebepli muzıka sabag`ında muzıka shıg`armalarına analiz ha`m muzıka tariyxına kewil bo`linedi.

Gimnaziyada muzıkalıq qa`bileti bar balalar ha`ptesine 2 ma`rte 2 saattan xorda qosıq aytadı, ha`m o`z qa`lewleri boyınsha orkestrde oynawg`a haqlı.

1951-jılı Vengriyada Z.Kodaydın` baslaması menen 8 jıllıq xalıq muzıka mektebi ashıldı. Bul jerde 4 baslawısh klassta muzıka menen ku`nde shug`ıllanadı. 4-joqarı klassta ha`ptesine 4 ma`rtebe ha`m 2 saat xorda qosıq aytıw menen shug`ıllanadı. Z.Kodaydın` pikirinshe keleshekte ulıwma orta bilim беретug`ın 8 jıllıq mektepler ulıwma muzıkalıq bilim беретug`ın mekteplerge aylanıw kerek dep taptı. Sonday-aq Z.Kodaydın` pikirinshe millettin` ha`m muzıka ma`deniyatının` tiykarı-xalıq muzıkası basıwı kerek dep taptı. Fol`klor shıg`armalarında etika ha`m estetikanın` biybaha baylıqları-millettin` o`zinsheligi so`z etilgen. Ha`r qıylı metodikalıq ha`m ritmikalıq elementlerdi balalarg`a u`yretiw tuwralı olardın` jas o`zgesheliklerin esapqa 1943-jılı «Mektep balalarına arnalg`an qosıqlar» toplamın shıg`ardı.

Z.Koday en` tiykarg`ı ma`seleni qosıqqa qarattı, sebebi qosıq balanın` muzıkalıq sluxın (qabıllawın) jaqsı rawajlandıradı dep atap ko`rsetti. Mısalı eger

bala qosıq aytıp bilmese onday bal anı saz a`sbapta shertip u`yretiw qıyın boladı. Sebebi onın` qosıq aytıw ha`m qabıllaw da`rejesi jaqsı bolıwı kerek.

Eki dawıslı shıg`armalardı ayttırıw Vengriyada 1-klasstan baslap o`tileti. Notag`a qarap qosıq aytıw a`piwayı mekteplerde 11-12 jasta alıp barıladı, al muzıkalı qa`biletı bar mekteplerde 7-8 jastan baslap u`yretiledi.

Z.Kodaydın` pikirinshe eger bala o`zinin` vengriya xalıq namasının` pentotonikasın jaqsı u`yrense, batıs ellerdin` major sistemasın o`zlestiriw on`ay keshedi dep atap o`tti. Pentatonikanı u`yreniw ushın Z.Koday «333 notag`a qarap shınıg`ıw u`yreniw tolamın» islep shıqtı. Pentatonikanı jaqsı u`yrenengennen keyin oqıwshılarg`a major ha`m minor u`sh sesligin u`yretiwdi usınıs etti. Son`ınan keyin u`lken, kishi ha`m sap intervallardı u`yretedi.

Ritmdi rawajlandırıw maqsetinde balalar fol`klor shıg`armalarınan paydalandı. Muzıka menen ju`riw ha`m qol shappatlaw balalardı shereklik ha`m segizlik notalar menen tanıswg`a ja`rdem beredi. Keyinnen shereklik pawza, 2 u`lesli o`lshem, yarımıq ha`m 4 u`lesli o`lshemler u`yretilip barıladı. En` son`ında 3 u`lesli o`lshemler, sinkopa~ shereklik nota ha`m noqat belgileri u`yretiledi. Muzıkanın` elementleri menen balalar u`yretilgen qosıqlar arqalı tanısip baradı. Sezip biliwdi rawajlandırıw ushın ha`r qıylı ritmikalıq ha`m melodiyalıq improvizatsiyalar islew kerek. Mısalı` balalr esitken shıg`armaların qaytadan o`zlerinin` esitiw qa`biletlerine qaray islep shıg`adı. Mug`allım balalarg`a shınıg`ıwlar tapsırg`anda olardıń o`lshemin, taktin, seslerdin` qurılısın ha`m tonikasın aytıp beriwı kerek.

Tvorchestvolıq tapsırmanın` mazmunı boyınsha balalar ritmdi qurastırıp-sol ritmge qarap nama do`retiw kerek. Tapsırmanı orınlaw ushın ishinen aldın`g`ı ha`m kelesi taktı oylap turıw kerek.

Z.Kodaydın` muzıkalıq ta`rbiya dizimi AQSh ta, Kanada da, Frantsiya, Yaponiyada, Argentinada ha`m basqa ellerde de o`z sheshimlerin taptı.

Nemets pedagogı ha`m muzıkantı K.Orf uzaq jıllar dawamında eksperiment jumısın alıp bardı. Bunın` juwmag`ı «Shul`verk» degen muzıkalıq ta`rbiya haqqında qollanbada o`z juwmag`ın taptı. «Shul`verk» bul 20-jıllardıń aqırında

shıqqan kitap. Bul kitap 1931-jılı shıqtı ha'm bunda tiykarınan garmoniyag'a itibar berildi. Muzıka ta'rbiyası boyınsha du'n`ya ju`zlik oray sho`lkemlestirildi.

K.Orftın` muzıkalıq sisteması ulıwma bilim beretug`ın mekteplerde xor studiyalarda, muzıka mekteplerinde, oyın do`gereklerinde o`z sheshimin taptı.

K.Orf balanın` aktiv muzıkalıq qa`biletin rawajlandırıw ushın-balalar tvorchestvosına onın` ishinde muzitsirovaniege kewil bo`ldi. Bul balalar saz a`sbaplarında shertiw, muzıkalıq ritmikalıq ha`reketler islew.

A`piwayı muzıka a`sbapların shertip u`yretiw ushın K.Orf muzıkoved K.Zaks penen birge muzıka a`sbapların oylap taptı:olar ksilofon, metallafon, glokenshpil-saz shıg`armaytug`ın a`sbaplar-litavra- qos baraban, kishkene tarelkalar h.t.b. oylap taptı

Tema:Muzıka oqıtıwshısının` professional tayarlıg`ına qoyılatug`ın talaplar.

Joba

- 1.Muzıka oqıtıwshısının` professional tayarlıg`ına qoyılatug`ın talaplar.
- 2.Pedagogikalıq sheberlik oqıtıwshının` do`retiwshilik hızmetinde.
- 3.Sabaqqa tayarlıq ko`riw ha'm sabaq o`tiw.

Ha`r qanday pa`n o`zinin` ayrıqsha qa`siyetine iye. Muzıka mug`illiminin` «Qupıya» tu`sinigi bar. Muzıkag`a muxabbat bul o`zin`di isendiriw haqıyqıy muzıkasız sana-sezimi ken` rawajlang`an adam dep esaplawg`a bolmaydı, sebebi o`zinin` jumısı menen shug`ıllanatugın ha'm usınday sezimler menen pedagog muzıkantlar jasaydı.

Bul pa`nnin` kıyın ekenligin ataqlı pedagog O.A.Apraksina bılayınsha aytıp o`tken.- kerekli karım-katnas elementlerin anıqlaw, olarg`a kiretug`ın mug`allim tu`sinigi ha'm muzıkant tu`sinigi, olardıń ha`r qaysısı o`z na`wbetinde ko`p qırılı.

Muzika mug`allimi-oqıw ha`m ta`rbiyalaw jumısın alıp baradı, ko`z qarasların qa`liplestiredi, balalardıń sana-sezimlerin rawajlandıradı. Ol tek g`ana sana-sezimi ken` rawajlang`an adam g`ana emes, o`z pa`nin jaqsı biletugin, biraq bul so`z-joqarı ja`miyet ma`nisin an`latadı. Balalardı ta`rbiyalawda muzikalıq ta`rbiya sırlarınan paydalanıw ol ideologiyalıq ta`rtiptegi jumısshı bolıp esaplanadı ha`m onıń du`n`yag`a ko`z-qarası, tu`sinigi, onıń su`wretlewi birinshi da`rejeli ekenligin tu`sindiredi.

Muzika mug`allimi qa`niygeligi bul kerekli saylap alıng`an, onıń ba`rqulla tolıq jetilistiriwi, tek o`zinin` muzikalıq qızıg`ıwshılıg`ının` rawajlang`anlıg`ı, tvorchestvasının` qa`biletligi, professiyalıq oyları ken` rawajlang`an ja`miyetler arqalı o`zgeredi, ideologiyalıq ha`m ma`deniy, birgelikte tiykarg`ı muzika mug`alliminin` qa`niygeligin ba`rqulla gumanistlik umtılwın ha`m ayırıp bolmaytugin ko`rkem-o`ner bolıp tabıladı.

Muzika mug`allimi jaqsı muzıkant bolıwı tiyis. Ol ayırıqshalanıp, onıń dawısı, jin`ishke muzikalıq, qa`bileti notanı qag`azdan oqıp biliwi kerek.

Usıg`an tiykarlang`an halda B.D Kabalevskiy bılay dep jazadı- ha`r bir sheberlik, sonın` menen muzika oqıtıwshısı muzika, a`sbapları menen paydalanıp biliwi kerek.

Mexanikalıq jazıwsız sabaq o`tiw mu`mkin emes. !sirese klasta, xordin`, orkestrdin`, operalıq saxnanın` dawısı shıg`ıp turıwı sha`rt. Biraq, ol qosımsha janlı atqarılğ`an bolıwı kerek, al onı almastırıw emes.

Bul ush jaqlama qaraladı.

Birinshiden:- Janlı atqarıwshılıq barlıq waqıtta klasta emotsionallıq atmosferanı quraydı.

Ekinshiden: Janlı atqarılıp atırg`anda toqtap, o`tken epizodta, aljaspay qaytalap biliwi tiyis.

U`shinshiden:Muzikalıq a`sbaptı oynap atırg`an mug`allim o`zinin` talantı menen oqıwshılardı qızıqtırıwı kerek.

Ha`r qanday muzıka mug`allimide muzıka a`debiyatınan, tariyxınan muzıka tiline tiyisli zatlardı biliwi sha`rt.

Muzıka mug`allimi bir neshe izertlew jumısların iyelew kerek. Ol analizleydi, muzıkalıq shıg`armalardan terip aladı. Olar emotsionallıq ta`sirlerdi anıqlaydı` muzıkalıq ta`sirler arqalı oqıwshılardıń qa`bileti anıqlanadı sonday-aq olardıń jasları ha`m individual o`zgeshelikleri esapqa alınadı.

Muzıka mug`allimi birinshi klasstan ha`m segizinshi klass aralıg`ındag`ı bilimlerde o`z ishine alıwı kerek.

Mug`allimniń ha`mme waqıt baqlawına baylanıslı onda pedagogikalıq sezimler payda boladı, oqıwshılardıń ishki sezimlerin tez sezedi, pedagogikalıq ta`sirdiń durıs qatnasın tawadı.

Mug`allim oqıwshılar menen karım katnastı jaqsı biliwi kerek. Onıń ishki sezimleri sabaqta tolıq ha`m ken` ashıladı` Mug`allim tek shıg`armalardı ayıp qoymastan-aq ol kompozitorg`a o`z qatnasın ko`rsetedi ha`m muzıkada emotsionallıq ta`sirin ken`eytedi. Mug`allimniń qa`lewı ha`m sonıń menen birge miyrimanlıg`ı, oqıwshılar ha`mme waqıt mug`allimniń ko`megine muqtaj boladı.

Mug`allimniń tvorchestvası onıń pedagogikalıq izerteliniwleri mekteptegi, en` birinshi qa`demlerinen baslanadı.

Pedagogikalıq sheberlikti iyelew ushın adam o`ziniń jaqsı ha`m jaman ta`replerin biliwin qa`leydi. Ruwxıy baylıq mug`allimniń ha`r ta`repleme rawajlanıwı, morallıq jag`ınan ku`shliligi, oqıwshılardıń oqıwg`a bolg`an iqlasın arttıradı.

Qadag`alaw sorawları

1. Muzıka oqıtıwshısının` ko`rinisi qanday bolıwı sha`rt
2. Muzıkant ha`m pedagog so`zin qalay tu`sinesiz
3. Muzıka oqıtıwshısının` aldına qoyg`an talapları

Xorijiy a'debyatlar

1.Пешкова Валентина Евгеньевна

ТЕОРИЯ И МЕТОДИКА МУЗЫКАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ
В НАЧАЛЬНЫХ КЛАССАХ ШКОЛ АДЫГЕИ

Учебное пособие.

Майкоп, 2010. 83 с. (5,2 п.л.)

2. Дмитриева Л.Г., Черноиваненко Н.М.

«Методика музыкального воспитания в школе», М., «Просвещение», 1989.

3. Апраксина О.А. «Методика музыкального воспитания в школе». —
М., Просвещение, 1983.

4. Абдуллин Э.Б. Теория и практика музыкального обучения в
общеобразовательной школе.-М., Просвещение, 1983

3.Кабалевский Д.Б. «Программа по музыке», М.,»Просвещение», 2005.

4. Султанова Нургуль Камильевна

МУЗЫКАЛЫҚ БІЛІМ БЕРУДІҢ ТАРИХЫ МЕН ТЕОРИЯСЫ

Оқу- құралы Семей-2011

5. М. Нұрхатова өндеген Е. Құлжабаев.

Музыкалық білім берудің әдістемелері.

Оқу құралы ӨСКЕМЕН, 2005